

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
İSLAM HUKUKU PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

İSLAM HUKUKUNDA KORUYUCU
AİLE -MUKAYESELİ BİR ÇALIŞMA

Reyhan KALELİ

Danışman
Prof. Dr. Mustafa YILDIRIM

İZMİR – 2019

TEZ ONAY SAYFASI

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “İslam Hukukunda Koruyucu Aile - Mukayeseli Bir Çalışma” adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

../07/2019

Reyhan KALELİ

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

İslam Hukukunda Koruyucu Aile- Mukayeseli Bir Çalışma

Reyhan KALELİ

Dokuz Eylül Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

İslam Hukuku Programı

Sağ ve tam doğduğu andan itibaren, zengin- fakir, suçlu-suçsuz, sağlıklı-engelli, kimseli- kimsesiz ayrımı yapmadan bütün çocuklar reşit oluncaya kadar bakım ve gözetime muhtaçtır. Bu ilgi ve şefkatin gösterilebileceği en uygun yer aile ortamıdır. Ancak savaşlar, afetler, kıtlık, hastalık, ölüm, göç gibi nedenlerle birçok çocuk aile ortamından bazen de tüm yakınlarından ayrı yaşamak durumunda kalabilmektedir. Peki bu durumlarda çocuğun bakım ve gözetimi nasıl sağlanacaktır? İslam Hukuku bu konuya nasıl bir çözüm getirmiştir? Günümüzde menfi yönleri tespit edilen kurum bakımı yerine, koruyucu aile uygulaması ön plana çıkmaktadır. Ancak koruyucu aile uygulamasının toplumumuzda daha derin bir şekilde ele alınması gerekmektedir.

Çocuklara haklarını çok erken çağlarda vermiş olan İslam Hukuku'nun klasik anlayışında koruyucu aile, kavram olarak yer almasa da fiili olarak uygulamada görülmektedir. Kur'an-ı Kerim'deki ayetler ve Sünnet'teki uygulamalar bize göstermektedir ki çocuğun sağlıklı gelişimi için en uygun yer, bir aile ortamıdır. Osmanlılar döneminde de bu sorun ihmal edilmemiş, koruyucu aile benzeri uygulamalar toplum tarafından benimsenmiştir.

Anahtar Kelimeler: İslam Hukuku, Koruyucu Aile, Hidane, Lakit, Yetim, Evlatlık.

ABSTRACT
Master's Thesis
Foster Family in Islamic Law: A Comparative Study
Reyhan KALELI

Dokuz Eylül University
Graduate School of Social Sciences
Department of Basic Islamic Sciences
Islamic Jurisprudence MA Program

From the moment of complete and alive birth, all kids rich and poor, healthy and unhealthy, innocent and criminal, orphan or with parents they all need care and oversight until they become adults. Most viable condition for this compassion and care is family. But for various reasons like wars, famine, disasters, disease, migration or death, children sometimes have to live without their families. So how this children should be looked after? How Islamic law solves this problem? Nowadays rather than institutional care, foster families looks like a better solution. But foster families should be looked after more deeply and carefully in our society.

Even though foster families isn't in the Islamic law as a concept it is scattered throughout the practice. Verses in the Quran, Sunnah and practice shows us most appropriate place is with the families. This problem wasn't ignored in the Ottoman Empire and they found various solutions like foster families.

Keywords: Islamic Law, Foster Care, Foster Family, Orphan, Adoption.

İSLAM HUKUKUNDA KORUYUCU AİLE-MUKAYESELİ BİR ÇALIŞMA

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	ii
YEMİN METNİ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR	ix
ŞEKİLLER LİSTESİ	x
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

AİLE, ÇOCUK VE YETİM KAVRAMLARI

1.1.ÇOCUKLARIN HİMAYESİNİN TARİHİ GELİŞİMİ	4
1.1.1. Eski Hukuk sistemlerinde Çocukların Himayesi	4
1.1.2. Yeni Hukuk Sisteminde Çocukların Himayesi	6
1.1.3. Çocukları Korumaya Yönelik Milletlerarası Faaliyetler	7
1.1.4. Çocukların Himayesinin Hukuk Sistematiği İçindeki Yeri	8
1.2.DİĞER BAZI DİN VE KÜLTÜRLERDE AİLE KAVRAMI	9
1.2.1. Yahudilikte Aile	9
1.2.3. Cahiliye Araplarında Aile	13
1.3.İSLAM HUKUKUNDA ÇOCUK	14
1.3.1. Hukuk Açısından Çocuk Kavramı ve Dönemleri	14
1.3.2. İslam Hukuku'nda Çocukluğun Başlangıcı ve Sonu	15
1.3.2.1. Çocukluğun Başlangıcı	15

1.3.2.2. Çocukluğun Sonu	16
1.4.YETİM	19
1.4.1. Kur'an-ı Kerim'de Yetim	20
1.4.1.1. Mekki Ayetlerde Yetim	21
1.4.1.2. Medeni Ayetlerde Yetim	22
1.4.2. Türk Örf ve Hukukunda Yetim	25

İKİNCİ BÖLÜM

KORUYUCU AİLE

2.1. ÇOCUĞUN PSİKOSOSYAL İHTİYAÇLARI	26
2.1.1. Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisi	26
2.2. KURUM BAKIMININ ÇOCUK ÜZERİNDE ETKİLERİ	28
2.2.1. Romanya Yetimhaneleri	29
2.3. ÜLKEMİZDE KORUNMAYA MUHTAÇ ÇOCUKLAR	31
2.4. KORUYUCU AİLE	35
2.4.1. Koruyucu Aile Kavramı ve Tarihsel Gelişimi	35
2.4.2. Koruyucu Aile Olma Süreci	36
2.4.2.1. Koruyucu Aile Başvurusunda İstenen Belgeler	37
2.4.2.2. Koruyucu Aile Eğitimleri	38

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İSLAM'DA KİMSESİZ ÇOCUKLAR VE UYGULAMALAR

3.1. PEYGAMBERİMİZ DÖNEMİNDE KORUYUCU AİLE UYGULAMALARI	40
3.2. OSMANLI DÖNEMİNDE KORUYUCU AİLE VE BENZERİ UYGULAMALAR	44
3.2.1. TANZİMAT ÖNCESİ KİMSESİZ ÇOCUĞUN BAKIMI	44
3.2.1.1. Tebenni	45
3.2.1.2. İcar-ı Sagir	47

3.2.1.3. Vakfiyeler	48
3.2.2. TANZİMAT SONRASI KORUNMAYA MUHTAÇ ÇOCUKLARIN BAKIMI	51
3.2.2.1. Eytam Sandıkları	52
3.2.2.2. Islahhâneler	53
3.2.2.3. Darüşşafakalar	54
3.2.2.4. Dar'ül Hayr'ıl-Ali	54
3.2.2.5. Hamidiye Etfal Hastane-i Alisi	55
3.2.2.6. Dar'ül Aceze	55
3.2.2.7. Dar'ül Eytamlar	56

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

İSLAM HUKUKUNDA KORUNMAYA MUHTAÇ ÇOCUKLAR

4.1. İSLAM HUKUKUNDA YETİM VE BAKIMA MUHTAÇ ÇOCUKLAR	57
4.1.1. Koruyucu unsur olarak Devlet ve Devletin Görevleri	57
4.1.2. Koruyucu Unsur Olarak Toplum ve Toplumun Görevleri	60
4.1.2.1. Hidane	61
4.1.2.2. Velayet	65
4.1.2.3. Lakit	67
4.1.2.4. Fıkıh İstılahında Lakit	68
4.1.2.5. Lakitin Bakımı ve Nafakası	69
4.1.2.6. Lakitin Nesebi	71
4.1.2.7. Lakitin Velayeti	72
4.2. EVLAT EDİNME	73
4.2.1. Evlat Edinmenin Gayeleri	74
4.2.2. İslam Hukuku ve Evlat Edinme	75
4.2.3. İslam'da Evlat Edinme Yasağı ve Değerlendirmesi	77

SONUÇ	82
-------	----

KAYNAKÇA	86
----------	----

KISALTMALAR

a.g.e	Adı geçen eser
b.	Bin, ibn-i
ev.	Çeviren
DİA.	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
H.z.	Hazreti
İÜİFD	İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Mad.	Madde
s.	Sayfa
ss.	<u>sayfa sayısı</u>
SAV.	Sallallahu aleyhi ve sellem
SHÇEK	Sosyal Hizmetler ve ocuk Esirgeme Kurumu
TDK	Türk Dil Kurumu
ort	Ortalama
vd.	Ve devamı

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1: Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisi Piramidi

s.26

GİRİŞ

Gözlerimizin nuru, evlerimizin ışığı, neşesi, bereketi, umudu çocuklarımız... Kur'an-ı Kerim'in ifadesiyle çocuk, "göz aydınlığı"dır. "Rabbim! Bana katından temiz bir nesil ihsan et. Şüphesiz ki sen duayı hakkıyla işitensin." (Ali İmran, 3/38) duasına verilen cevaptır.

Çocukların ruhsal, fiziksel ve sosyal bakımdan sağlıklı bireyler olabilmeleri, anne/baba veya çocukla ilgilenen şahıs ve çocuk arasında karşılıklı sevgi bağının kurulmasına bağlıdır. Bu bağın önemi yüzyıllardır bilinmesine rağmen yoksulluk, aile içi problemler, ebeveynin zihinsel, fiziksel ve ruhsal rahatsızlıkları, nikah dışı beraberlikler, ihmal, istismar, anne veya babanın vefat etmesi gibi çeşitli sebeplerle çocuklar bu sevgi ve korumadan uzak kalabilmektedir. Ana babalarının ilgi ve sevgisine doyamamış çocuklar, eğer ailelerinden kalan bir miras da yoksa kimsesizliklerine bir de yoksulluk eklenecektir.

Tarihin her çağında kimsesiz ve korumaya muhtaç çocuklar olmuştur. Ve toplumlar kendi ekonomik ve sosyo-kültürel gelişim ve anlayışlarına göre bu çocukları korumak amacıyla tedbirler almışlardır. Kendisi de bir yetim olan Hz. Peygamber'e inen birçok ayeti kerime; kimsesiz çocukları korumaktan, onları incitmemekten ve haklarının yenmemesi gerektiğinden bahsetmektedir.

Tarih boyunca farklı şekillerle çözüme ulaştırılmaya çalışılan bu sorun, günümüzde ülkelerin gelişmişlik düzeylerine göre çeşitlilik arz etmektedir. Avrupa'da çocuk hak ve hukuku konusunda yapılan çalışmaların son iki yüzyılda başlamasına karşılık, temeli Kur'an ve sünnete dayanan İslam Hukuku asırlar öncesinden beri bu sorunla ilgilenmiş ve çeşitli çözümler getirmiştir. Daha çok "lakit" başlığı altında incelenen kimsesiz çocukların hukuki statüsü konusunda geniş kurallar koymuş bazen de bu çocukların aile yanında yetişmesine imkan tanımak amacıyla bazı uygulamalarda esneklik göstermişlerdir.

II. Dünya Savaşı sonunda aralarında Türkiye'nin de dahil olduğu birçok ulus tarafından kabul edilmiş ve imza altına alınmış olan "Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi" son yıllarda kimsesiz çocukları korumak amacıyla yapılan önemli

alışmaldandır. Bu sözleşmeye bağlı olarak korunmaya muhtaç çocukların sağlıklı bireyler olabilmeleri ve toplumla uyum içinde yaşamalarının sağlanması amacıyla farklı koruma modelleri ve uygulamaları geliştirilmiştir. Bu amaçla sevgi evleri, ocuk yuvaları, ocuk evleri, ocuk köyleri, yetiştirme yurtları, ocuk siteleri gibi birçok çocuğun bir arada yaşadığı bir sistem geliştirilmiştir. Bu sistem ‘kurum bakımı’ olarak adlandırılmaktadır.

Kurum bakımı ile ilgili yapılan bilimsel çalışmalar ve literatürde yer alan bilgi birikimi, uzun yıllar boyunca edinilen tecrbe ve deneyim, kurum bakımının çocukların sosyal uyumları için zemin hazırlayamadığı, bedensel gelişimleri için yeterli olmadığı sonucunu göstermiştir. Gelişen dünyamızda olumsuzlukları görülen bu uygulamaya alternatif olabilecek, korunmaya ihtiyaı olan çocukların korunması, bakımı, sosyal ve kültürel gelişimlerinin tam olarak sağlanabilmesi amacıyla farklı bakım modelleri araştırılmış ve uygulanmaya başlanmıştır. Çocuğun ailesinin yanında bakımının sağlanması, evlat edindirme ve koruyucu aile yanına yerleştirme uygulamaları bunların başında gelmektedir.

Günümüzde devlet tarafından desteklenen uygulama; ilk tercih olarak çocuğun kendi ailesi yanında bakılmasıdır. Çeşitli sebeplerle bunun mümkün olmadığı ve evlat edindirmenin de sağlanamadığı durumlarda ise çocuğun her türlü ihtiyaını karşılayabilecek, koruyucu aile eğitimi almış bir ailenin yanına yerleştirilmesi tercih edilmektedir.

Ancak evlat edinmenin dinimizce caiz olmadığının söylenmesi, koruyucu aile olma halinde de mahremiyet konusunun bir türlü çözüme ulaştırılmamış olması insanların bu yöndeki girişimlerini sekteye uğratmaktadır.

Günümüzde uzak kalamayacağımız bir sorun olmaya devam eden, korunmaya muhtaç çocukların sorunları, konunun yaşayan bir sistem olan (ve olması gereken) İşlam Fıkıhı açısından tekrar ele alınıp değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır.

Biz de çalışmamızla, toplumu ilgilendiren bu konuyu İşlam Fıkıhı açısından değerlendirip bazı tespitler yapmayı amaçladık.

Birinci bölümde çocuk kavramının tanımını yaptık. Ve çocukların himayesinin tarihsel gelişim sürecini ele almaya ve İslam Hukuk sistematığı içindeki yerini tespit etmeye çalıştık.

İkinci bölümde çocuğu psikolojik ihtiyaçlarını ve koruyucu aile kavramını ve koruyucu aile olma sürecini tanımaya çalıştık.

Üçüncü bölümde Mekki ve Medeni ayetlerde yetim konusunu işledikten sonra Peygamberimiz dönemindeki yetim çocukların durumunu, Peygamberimiz döneminde koruyucu aile uygulamaları başlığı altında incelemeye çalıştık. Bununla birlikte İslami geleneği sürdüren Osmanlı'da kimsesiz çocukların durumunu ve onların nasıl himaye edildiğini incelemeye çalıştık. Böylece İslam Hukuku'na göre yönetilmeye çalışılan Osmanlılar'ın bu soruna nasıl çare bulduğunu görmek istedik.

Dördüncü bölümde ise İslam Hukuku'nda yetimleri korumak amacıyla yapılan genel hukuki düzenlemeleri incelemeye çalıştık.

BİRİNCİ BÖLÜM

AİLE, ÇOCUK ve YETİM KAVRAMLARI

1.1. ÇOCUKLARIN HİMAYESİNİN TARİHİ GELİŞİMİ

İslam Hukuku'nun çocuğa verdiği değer ve hakları anlayabilmemiz için öncelikle Batı'da ve eski hukuk sistemlerinde çocuk hukukunun tarihçesini ele almak gerekmektedir.

1.1.1. Eski Hukuk sistemlerinde Çocukların Himayesi

Birliğin oluşumunun aynı soydan gelme ilkesine dayandığı “klan” tipi toplumlarda çocukların himaye ve korunması genel anlamda “aile” ye ait olmuştur. Bu durumun ancak devletlerin kurulup gelişmeye başlaması ve yeni yeni sosyal kurumların kurulmasıyla değiştiği görülmektedir.¹ Devletin kurulup gelişmesinin daha hızlı olduğu Eski Yunan Devleti'nde çocukların korumasının devlet eliyle sağlanması da daha hızlı gelişmiştir. Fakat bu aile korumasının sona erdiği anlamına gelmemektedir. Babanın velayet hakkının bulunduğu Eski Yunan Hukuk sisteminde çocuğun, bu hakkı kötüye kullanan baba aleyhine devletin müdahalesini isteme hakkı mevcuttur.²

Isparta Site Devleti'nde ise çocuklar devlete ait idiler. Dünyaya gelen çocuklar bulundukları mahalle meclislerine götürülür ve orada muayene edilir. Çocuğa yedi yaşına kadar bakmak ve çocuk yedi yaşına geldiğinde devlete teslim etmek şartıyla ailesine verilirdi. Askeri bir devlet mahiyeti taşıyan Isparta Site Devleti yedi yaşına gelen sağlıklı çocukları asker olarak yetiştirmek üzere ailesinden alır ve ilgili kurumlara teslim ederdi.³

¹ İnan, Çocuk Hukuku, s. 4.

² Sadri Maksudi Arsal, **Umumi Hukuk Tarihi**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1948, s.134.

³ Arsal, s. 165.

Roma’da ise Eski Yunan ve Isparta Devletlerinin tam aksi bir durum söz konusuydu. Aile babası “Pater Familias”nın çocuk üzerindeki hakimiyeti sınırsızdı.⁴ Baba isterse yeni doğan çocuğunu satabilir, terk edebilir, bir uzvunu kesebilir hatta ve hatta öldürebilirdi. Babanın çocuk üzerindeki “aile yargıcı” statüsü sebebiyle kullandığı bu yetkiler sonucu baba, sadece kendi vicdanına ve tanrıya karşı sorumlu idi.⁵

Bu sınırsız yetkilere zaman zaman kısıtlamalar getirilmeye çalışılmış; babaların çocukları terk etmeleri, satmaları, öldürmeleri kurallara bağlanmıştır. Bütün bu kısıtlamalara karşı çocuklar üzerinde babanın hakimiyeti klasik devirde devam etmiştir. Öyle ki ms. 373 yılında İmparator Constantinus tarafından çıkarılan bir hükümde aile babasının çocuklar üzerinde hayat memet hakkına sahip olduğu belirtilmiştir. Bu durum İmparator Valentinious zamanına kadar devam etmiştir. Daha sonra te’dir hakkı dışındaki yetkiler devlete geçmiş ve babanın çocuğu öldürme hakkı tamamen kaldırılmıştır.⁶

Germanler’de ise “Munt’u” uygulamasıyla karşılaşmaktayız. Roma’daki “aile babası” uygulamasına benzeyen munt’u “ev hakimiyeti” anlamına gelmektedir. Çocuk ancak soy topluluğuna kabul edildikten sonra bu hakimiyet ve koruma haklarına sahip olmaktadır. Munt’u ya kabul edilene kadar çocuk terkedilebilir hatta öldürülebilirdi. Bu durum ancak Germanler’in Hristiyanlığı kabul etmesi ile değişmiş ve çocukların doğumla birlikte soy topluluğuna üye olmaları prensibi kabul edilmiştir.⁷

⁴ Kudret Ayiter, **Roma Hukuku Dersleri, Aile Hukuku**, Ankara, 1963, (Ayiter) ss. 42-50’den aktaran Erbay, s. 15.

⁵ İbrahim Canan, **İslamda Çocuk Hakları: Çocuk Hakları Beyannamesi Işığında**, 2. basım, Yeni Asya Yayınları, İstanbul, 1981, (Çocuk Hakları), s. 19.

⁶ Ayiter, s. 53’ten aktaran Erbay, s. 15.

⁷ İnan, Çocuk Hukuku, s.7.

1.1.2. Yeni Hukuk Sisteminde Çocukların Himayesi

Avrupa’da Hristiyanlığın kabulü ile birlikte çocukların korunmasının başladığı görülse de bu koruma daha çok misyonerlik faaliyetleri biçiminde, propagandaya yönelik olarak dini bir faaliyet şeklindedir.⁸

Batı kaynaklı hukuk sistemlerinde çocuklara haklarının verilmesinin tarihi çok da eskilere dayanmamaktadır.⁹ İlk olarak bu çalışmaların Batılı bilim adamı Phillipe Aries tarafından Fransa’da 1960 yılında başladığı kabul edilir. Yaptığı çalışmalarda çocukluk mefhumunun 1600’lü yıllara kadar oluşmadığını belirten Aries bu sebeple birçok eleştiriyi karşı karşıya gelmiştir.¹⁰ Batı hukuk sistemine çocuk haklarının yerleşmesinde Kant, Lock, Rousseau gibi fikir adamlarının ve Fransız ihtilalinin büyük etkisi bulunmaktadır.¹¹

Batı’da ancak 20.yüzyılın başlarında fuhuş pazarına çocukların çıkarılmasını ve satılmasını engellemek amacıyla önlemler alınmaya çalışılmıştır. Çocuk işçilerin fabrikalarda, madenlerde ve gece işlerinde çalıştırılmaması için yapılan çalışmalar da aynı döneme rastlamaktadır.¹²

Çocukları korumak için yapılan düzenlemelerden biri de “Çocuk Mahkemeleri”nin kurulmasıdır. Yetişkin bir insan ile bir çocuğa aynı cezanın verilmesi adil değildir. İlk çocuk mahkemeleri, Amerika’nın Massachusetts eyaletinde kurulmuştur. 1899 yılında Amerika’da kurulan Çocuk Mahkemeleri’ni daha sonra Avrupa’da (Almanya, Fransa, Belçika, İtalya) kurulan mahkemeler takip etmiştir.¹³

⁸ Erbay, s. 16.

⁹ İnan, Çocuk Hukuku, s. 3.

¹⁰ Bekir Onur, **Çocuk Tarih ve Toplum**, İmge Kitabevi, Ankara, 2007, s. 147-148.

¹¹ Canan, Çocuk Hakları, s. 19-20.; İnan, Çocuk Hukuku, s.7.

¹² Oktay Erdoğan, **Çocuk Hakları**, Acar Basım, İstanbul, 2011, s. 165.

¹³ Necip Ali Küçük, **Çocuk Hukuku**, Ankara: Ahmed İhsan ve Şükrü, 1936, s. 57-58.

1.1.3. Çocukları Korumaya Yönelik Milletlerarası Faaliyetler

Din, dil, ırk, cinsiyet, mensubiyet, fikir farkı gözetmeksizin sadece insan türünün küçüğü olması sebebiyle çocuğun korunması görevinin tüm insanlığa ait olduğu fikri Batı’da oldukça yenidir. Çocukları koruma görevinin aileye ait olduğunun düşünülmesi bu alanda milletlerarası koruma teşebbüslerinin gecikmesine neden olmuştur. Bu fikir ancak 1684 yılında Jules Le Jeune tarafından ortaya atılmıştır.¹⁴

Haziran 1911’de Paris’te Avrupa devletlerine mensup delegeler özel bir toplantı yapmışlardır. 1912 yılında İsviçre 1913 yılında Brüksel hükümetlerinin gayretleri neticesinde Temmuz 1913’te Brüksel’de ilk milletlerarası kongre toplanmıştır.¹⁵ I. Dünya Savaşı’nın başlamasıyla bu sahada yapılan çalışmalar kesintiye uğramıştır.

Çocukları koruma amacıyla gerçekleşen bir diğer gelişme ise 1919 yılında düzenlenen Milletlerarası İş Konferansı’dır. Bu konferansta çocukların çalışma şartlarıyla ilgili bazı düzenlemeler yapılmıştır.¹⁶

Birinci Dünya Savaşı nedeniyle çocukların korunması sorunu daha da vahim bir hal almıştır. O günlerde dünyanın her tarafında duyulan en önemli şey “Çocukları kurtarın!” sloganı idi. 1920 yılında “Milletlerarası Çocuklara Yardım Teşkilatı” kuruldu. 1923 yılında teşkilat “¹⁷ Çocuk Hakları Beyannamesi” ni kabul etti. Daha sonra 1936 yılında Atina’da; 1938 yılında Belgrad’da Birinci ve İkinci Balkan Kongreleri toplandı. Ancak daha sonra II. Dünya Savaşı nedeniyle bu çalışmalar kesintiye uğramıştır. Savaş sonrasında Milletler Cemiyetinin yerine “Birleşmiş Milletler Teşkilatı” kurulmuştur (1945). Türkiye de aynı yıl bu teşkilata üye olmuştur.¹⁸ Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, 1924 yılında Milletler Cemiyetinin kabul ederek üyelerine duyurduğu ‘Çocuk Hakları Beyannamesi’ni insan hakları açısından bazı ilaveler yaparak 1954 yılında kabul

¹⁴ İnan, Çocuk Hukuku, s. 81.

¹⁵ İnan, Çocuk Hukuku, s.81, Erbay, s.18.

¹⁶ Canan, Çocuk Hakları, s. 21-22.

¹⁷ İnan, Çocuk Hukuku, s. 83.

¹⁸ Erbay, s. 21.

ve ilan etti.¹⁹ 20 Kasım 1959’da Birleşmiş Milletler tarafından tüm dünyaya “Çocuk Hakları Beyannamesini” ilan etti. Bu beyannamenin kabul ve ilanından sonra çocuk hakları konusunda istenilen düzeyde olmasa dahi bir ilerleme görüldü. 1979 yılı, Birleşmiş Milletler tarafından “Uluslararası Çocuk Yılı” olarak ilan edildi.²⁰ On yıl üzerinde çalışıldıktan sonra 20 Kasım 1989’da “Çocuk Hakları Beyannamesi’nin kabulünden tam 30 yıl sonra 20 Kasım 1989’da “Çocuk Haklarına Dair Sözleşme” Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’nda oy birliği ile kabul edilmiştir. 20 Kasım o günden beri “Dünya Çocuk Günü” olarak kutlanır.

“İslam’da Çocukların Himayesi” konulu 1979 yılında Kahire Üniversitesi ile “Association Henri Capidantes Amis de la Culture Juridique Francasia” adlı kuruluş tarafından yapılan konferans ve Abudabi’de 1982 yılında düzenlenen ilmi kongreler de konumuz açısından adı zikredilmesi gereken faaliyetlerdendir.

1.1.4. Çocukların Himayesinin Hukuk Sistematiği İçindeki Yeri

İslam Hukuku alanındaki eserler genel olarak incelendiğinde çocuk haklarını ve menfaatlerini düzenleyen kuralların belirli bir sıra gözetmediğini görüyoruz. Bununla birlikte özel hukuk alanına giren kuralların daha çok “Kitabu’n-Nikah”, “Kitabu’n-Neseb”, “Kitabu’r-Rada”, “Kitabu’l-Velaya”, “Kitabu’n- Nafaka”, “Kitabu’l- Hadane”, “Kitabu’l-İrs” bölümlerinde; genel hukuk alanında olan uygulamaların ise “Kitabu’l-Cinaye”, Kitabu’l-Hudut”, “Kitabu’d-Dava”, “Kitabu’l-Lakid”, “Kitabu’l-Esara” ve “Kitabu’r-Ridde” bölümlerinde dağınık olarak yer aldığı görülmektedir.²¹

¹⁹ Erbay, s. 21.

²⁰ Canan, Çocuk Hakları, s. 21-22.

²¹ Bazı fıkıh kitaplarında yer al örnekler için bk. Karaman, İslam Hukuku, I,25-29; Erbay, s.31.

1.2. DİĞER BAZI DİN VE KÜLTÜRLERDE AİLE KAVRAMI

1.2.1. Yahudilikte Aile

Yahudi toplumunda genel olarak aile kavramı sadece anne, baba ve çocukları değil; çocukların aileleri, bakım ve denetimleri altında olan yabancıları ve hizmetçileri de kapsayan büyük bir topluluğu ifade etmek için kullanılmaktadır (de vaux2003:47-48). Bu kurumun oluşması ve aynı zamanda korunması, Tanrı'nın yaratılış planı sebebiyle olduğu belirtilmekte ve bu görev Yahudilere yüklenmektedir.²²

Yahudilerin bekar kalması dinen hoş karşılanmamaktadır.²³ “Yahudi olmayanla evlilik yasağı” nedeniyle Yahudiler dışındaki kişilerle evlenme kabul edilmemektedir. (Mitsvot 2009;83). Evlenen kişilerin birbirlerine sadık kalmaları, karşılıklı olarak birbirlerine saygı duymaları, erkeğin kadına Mehir vermesi, ailenin geçimini sağlaması ve birbirlerinin cinsel ihtiyaçlarını gidermesi gibi hak ve sorumlulukları vardır. Evlenerek bir aile kurmuş olan Yahudilerin çocuk yapmak, onların Tevrat'ı öğrenmesini sağlamak, eğitim ve öğrenimleri için çaba sarf ederek onların topluma faydalı bireyler olmasını sağlamak ve zamanı geldiğinde onları evlendirmek gibi görevleri de bulunmaktadır.²⁴

Yahudilik de diğer dinlerde olduğu gibi sadece ebeveyne sorumluluk yüklememiş, çocuklara da birtakım görevler yüklemiştir. On emir kapsamında yer alan anne babaya saygı, Yahudi ailesinin temel bir özelliği olarak zikredilmektedir.²⁵

Boşanmanın hoş karşılanmadığı Yahudilikte gayri meşru ilişkiler ise aile birliğinin zedelenmemesi amacıyla yasaklanmıştır.²⁶

Aile birliği ve içerisindeki temel hak ve sorumlulukları madde madde sıralanırken²⁷ yetimlerden de bahsedilmiştir.

²² Yaratılış; 1/28.

²³ Gürkan, s.139.

²⁴ Yaratılış, 8/17;

²⁵ Mısırdan Çıkış,20/12;Yasanın Tekrarı, 5/16

²⁶ Malaki, 2/16.

Yahudilikte 613 emir içerisinde ‘dul ve yetimlere eziyet etmemek’ de geçer.²⁸ İlk olarak Tora’nın ikinci kitabı olan Şemot’ta “Hiçbir dul veya yetime eziyet etmeyin. Eğer ona eziyet edersen! Çünkü bana feryat ederse, feryadını mutlaka dikkate alacağım. O zaman öfkemi gösterecek, sizi kılıçla öldüreceğim; öyle ki, eşleriniz dul, çocuklarınız ise yetim kalacaklar. Rabilerin açıklamalarına göre de Tanrı’nın yetime yardımı için feryadı yeterlidir.”²⁹ Kutsal dinlerin hepsi yetim ve dullar ile ilgili koruma, bakım ve yardım prensiplerini önemle vurgulamıştır. Yahudi yazılı geleneği Tora’da yetimler ile ilgili şu pasajlar yer almaktadır. Bu pasajlar ışığında Yahudi literatüründe ve geleneğinde yetim kavramını değerlendireceğiz.

“Yetim ve dul için adaleti uygular. Ger’i³⁰ sever, ona ekmek ve giysi verir. Siz de Ger’i sevmelisiniz, zira siz de Mısır Ülkesi’nde birer yabancıydınız.” Tora yorumlayıcılarına göre bu ayetler Tanrı’nın yetim ve dullara bir iltimas göstermesi değildir, bilakis onlara karşı kendilerini haklı çıkaracak kuvvetli insanlara karşı onları korumaktır.³¹

“Üç yılın bitiminde o yıla ait mahsülünün tüm maaseelerini çıkar ve şehirlerinde bırak. Şehirlerindeki Levi, Ger, yetim ve dul gelecek, yiyip duyacaklardır. Bu sayede Tanrın Aşem, yapacağın her işte seni mübarek kılacaktır.”³²

Yahudi geleneğinde Talmud’ta şemita döngüsüne göre alınan her mahsulde yaşlıların, kutsal kişilerin ve bununla birlikte yetim ve dulların da yapılan hasatlarda hakkı vardır. Ma’sar ani (ihtiyaç sahiplerine verilen pay) ye uygun olarak bu hasattan belirli oranlarda paylaşımlar yapılır.

“Tanrın Aşem’in huzurunda, Tanrın Aşem’in, ismini barındırmak üzere ve seçeceği yerde neşeleneceksin. Sen, oğlun ve kızın, kölen ve cariye, şehirlerindeki Levi ve arandaki Ger, yetim ve dul.”³³

²⁷ Rabi Benjamin BLECH, **Nedenleri ve Niçinleriyle Yahudilik**, 2.baskı, çev. Estreya Seval Vali, Gözlem Yayıncılık, 2003, s.257-297.

²⁸ Tora, **Türkçe Çeviri ve Açıklamalarıyla TORA ve Aftara**, Çev: D. Yani S. Saylağ, Moşe Farsi, Gözlem Yayıncılık, 2009.

²⁹ Şemut(22:22) (ramban) Mişpatim s.273

³⁰ Ger:Tüm geçmişe set çekerek yardımda bulunmuş biri. Şemot/ Ekev s.221

³¹ Şemot, s. 220.

³² Devarim, 14:28-29 s.323.

“Ger veya yetimin yargısını saptırma ve dulun giysisini borç teminatı olarak alma.”³⁴

“Tarlanda hasadını toplayacağın zaman tarlada bir demet unutursan, onu almak için geri dönme. Ger’in, yetimin ve dulun olacaktır. Bu sayede Tanrın Aşem seni elinin tüm işlerinde mübarek kılacaktır.”³⁵

“Zeytin ağaçlarını döveceğin zaman, ardından görkemini toplama. Kalanlar Ger’in, yetimin ve dulun olacaktır. Bağını bozacağın zaman, ardından az gelişmiş üzüm salkımlarını koparma. Bunlar Ger’in, yetimin ve dulun olacaktır.”³⁶

“Maaser yılı üçüncü yılda ürünlerinin tüm maderlerini ayırmayı tamamladığın ve Levi’ye, Ger’e, yetime ve dula paylarını verdiğin, şehirlerde yiyip doydukları zaman, Tanrın Aşem’in huzunda şöyle diyeceksin: ‘Kutsal evden tamamen kaldırdım, ayrıca bana vermiş olduğun emrin bütününe uygun olarak Levi’ye, Ger’e, yetime ve dula verdim. Emirlerini ihlal etmedim ve unutmadım’.”³⁷

“Ger, yetim ve dulun yargısını saptıran lanetlidir.’ Ve tüm halk ‘amen’ diyecek.”³⁸

“Alacakların konusunda bir yabancıyı sıkıştırabilirsin; ama kardeşindeki alacağından feragat etmelisin.”³⁹ Buradaki almak bir mistvadır ve haktır. İbn Ezra’nın yorumuna göre burada geçen kardeş kelimesi Levi, Ger, yetim, dul ve fakirleri kapsamaktadır.⁴⁰

Ayrıca Mişna’da da yer alan ‘bikurum mistvası’ gereği alacakların bağışlanması emredilir.⁴¹

Yetimin eksikliğini gidermek, ona borç vermek, isteği üzere evlenmek ya da evlendirmek bir sorumluluktur. Tanrı Aşem bunları ⁴²emretmiştir.

³³ Devarim, 16:11.

³⁴ Devarim, 24:17 s.545.

³⁵ Devarim, 24:19 s.545.

³⁶ Devarim, 24:20-21 s.547.

³⁷ Devarim, 26:12-13 s.589-591.

³⁸ Devarim, 27:19 s.613.

³⁹ Devarim, 15:3 s.327.

⁴⁰ Devarim, 15:3 s.326.

⁴¹ Devarim, 26:10 s.586.

Yahudilikteki yetimin durumu, incelediğimiz pasajlar ışığında İslam Hukuku literatürüyle benzerlik göstermektedir.

Hiz. Yakup'un Hiz.Yusuf'u beklerken çektiği çileleri göre kardeşleri babalarına haber vermek için aralarında kararlaştırırlar. Haberi vermesi için Sarah'ı seçerler. Sarah, Hiz.Yakup'un oğlu Aşer'in karısının daha önceki kocasından kızıdır. Onu Aşer büyüttüğü için Aşer kızı olarak anılır.⁴³

Tanrı Moşe'ye Buluşma çağrısında seslendi ve ona hitaben şöyle dedi:⁴⁴ Tanrı Moşe'nın farklı isimleri olmasına rağmen Moşe diye seslendi. Meam Loez'in yorumuna göre bu, Paro'nun onu kurtaran ve büyüten kızı Bitya'nın ona verdiği isimdir. Midraş'a⁴⁵ göre Tanrı, Paro'nun kızına hitaben şöyle demiştir: 'Moşe senin çocuğun değildi; ama sen ona kendi çocuğunmuş gibi davrandın. Bu yüzden ben de seni kendi kızım olarak kabul edeceğim.' Nitekim Bitya ismi 'Tanrı'nın kızı' anlamına gelir.⁴⁶

1.2.2. Hristiyanlıkta Aile

Hristiyanlık "evliliği kutsal ve asla bozulmaması gereken bir bağ" şeklinde tanımlayarak aileye verdiği önemi vurgulamaktadır.⁴⁷ Hristiyanlıkta da tıpkı Yahudilikte olduğu gibi On emir, anne baba ve ailenin birbirlerine karşı sorumlu olduğu konuları belirlemektedir. Çocuklara anne ve babaya hürmeti⁴⁸ öğütlediği gibi ebeveynlere de çocuklarıyla ilgilenmelerini ve onları korumalarını öğütlemektedir.⁴⁹

⁴² Devarim, 15:9 s. 333.

⁴³ Bamidbar, 26:40-46 s.536.

⁴⁴ Vayikra, 1:1 s.3.

⁴⁵ Midraş, çoğulu midraşim. İbranice dini metinlerine Yahudi din alimleri tarafından yapılan yorumların anlamı olup, haftalık sinagog toplantılarında okunmaktaydı.

⁴⁶ Vayikra, 1:1 s.2.

⁴⁷ Matta, 19/46 "İsa şöyle yanıtladı: Başlangıçta Yaradan onları erkek ve dişi olarak yarattı diye hiç okumadın mı siz? Sonra ekledi: Bu nedenle, insan babayı ve anneyi bırakıp karısına bağlanacak, ikisi bir tek beden olacak. Öyle ki, bundan böyle iki ayrı kişi değil, ama bir bedendirler. Onun için, Allah'ın birleştirdiğini insan ayırmazın."

⁴⁸ Çıkış,20/12; Ef, 6:1; Kol, 3:20.

⁴⁹ Ef, 6:4.

1.2.3. Cahiliye Araplarında Aile

Arap yarımadasında İslam'dan önce düzenli bir ailenin varlığından söz edilemese de hısımlık ve kan bağına verdikleri değer Arapların yine de sağlam bir aile alt yapısı taşıdıklarını göstermektedir.⁵⁰

Babaerkil bir sistemin hâkim olduğu toplumda kadın hiçbir değer sahibi değildi. Kadınlar Arabistan'da da dünyanın her yerinde olduğu gibi erkeklere hizmet etmek ve ihtiraslarını tatmin etmek amacıyla yaratılmış gibi muamele görüyorlardı. Miras hakkına sahip olmamaları bir yana kendileri miras paylaşımına konu olabiliyorlardı.⁵¹

Ve sadece ölen adamın karısı değil çocukları da mirastan pay alamıyorlardı. Mirası ancak savaşta eli silah tutan çocukları alabiliyordu. Eğer çocuklar ergenlik çağına ermemişlerse, baba soyundan gelen akrabalar bütün malını ellerinden alır ve babasını kaybeden bir aile, mirasçılarla arası iyi olmadığı takdirde zengin dahi olsa beş parasız kalabilirdi.⁵²

Bütün Arap kadınlarını bu minvalde değerlendirmek yanlış olacaktır. Güzel ahlakı ve şefkatiyle tanıdığımız Hz. Hatice'yi kendini topluma kabul ettirmiş kadınların başında zikredebiliriz.⁵³ Utbe b. Rebia'nın kızı, Muaviye'nin annesi Hind, evlendikten sonra Ebu Süfyan'ı nüfuzuna almıştır. Ve Allah Rasulu ile Mekke'de yapılan mücadelede en az erkekler kadar rol oynamıştır.⁵⁴

Cahiliye Arapları, kız çocuklarını diri diri toprağa gömmek gibi tüyler ürpertici bir adet sahibi idiler. Bu işleme “toprağa gömmek” anlamında “veid”, toprağa diri diri gömülen kız çocuğuna ise “mev’ude” deniliyordu.

Bu adeti uygulayanlar olduğu gibi karşı çıkanlar da vardı. Zeyd b. Amr b. Nüfeyl ki kendisi Hanifler'dendir. İnsanların puta tapmamasını, putlar adına kurban

⁵⁰ Abdurrahman Kurt, **İslam'ın İlk Döneminde Aile Müessesesi -Sosyolojik Bir Yaklaşım-**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler 1987, s. 20.

⁵¹ Muhammed Hamidullah, **Hız. Peygamber zamanında Medine'nin Sosyal Yapısı**, çev. İhsan Süreyya Sırma, İlim ve Sanat Dergisi, 1986, s.69.

⁵² Hamidullah, s.69.

⁵³ İbn-i Sa'd, s. 131.

⁵⁴ İbn-i Sa'd., c.VIII, s. 235 vd.

kesmemesini sağlamaya çalışmıştır. Kız çocuklarının bakımını üstlenerek onları yetiştirmiş ve istedikleri zaman ailelerine geri vermiştir. Böylece onların diri diri toprağa gömülmesini önlemeye çalışmıştır

Sa'saa b. Naciye'nin Benî Temim'den 360 kız çocuğunu ikişer veya üçer deve karşılığı kurtardığı rivayet edilmektedir.⁵⁵ Meşhur şair Ferezdak'ın dedesi olan Sa'saa Müslüman olduğunda ebeveynlerinden satın alarak kurtardığı yetmiş tane kız çocuğu bulunmaktaydı.⁵⁶ (Bizler bu uygulamayı cahiliye devrindeki koruyucu aile uygulamaları olarak değerlendirebiliriz.)

Bu örneklerin yanında evladına kıyamadığı halde, içindeki utanç duygusundan da kurtulamadığı için kızına erkek kıyafeti giydirerek deve ve koyun götüren kişiler de olmuştur.⁵⁷

Fuhuş ticaretinin de çok yaygın olduğu dönemde, güzel ve genç cariyeleri ticaret sermayesi yapan kişiler vardı. Meşhur münafık Übey b. Selul, bu sebeple Medine'de bir hayli servet sahibi olmuştur. Allah Rasulu'nun Medine'ye hicretinden sonra da bu çirkin işe devam eden Selul'un altı cariyesinden ikisinin şikâyeti üzerine⁵⁸ nazil olan ayeti kerime ile bu ticaret şekli yasaklanmıştır.⁵⁹

1.3. İSLAM HUKUKUNDA ÇOCUK

1.3.1. Hukuk Açısından Çocuk Kavramı ve Dönemleri

TDK'ye göre “küçük kız veya erkek”, “bebeklik ve ergenlik arasında gelişme döneminde olan kız veya erkek”⁶⁰, “belirli bir işte yeterli deneyimi olmayan kişi”⁶¹ olarak tanımlanan çocuk “şahsiyetinin başlamasından itibaren sağ doğmak şartıyla reşit

⁵⁵ Mehmet Ali Kapar, DİA, “Mev'ude” 2004, C. XXIX. s. 491-492.

⁵⁶ Kurt, s.22.

⁵⁷ Kurt, s. 23.

⁵⁸ Elmalılı c.4 s.3512.

⁵⁹ Nur Suresi; 24/33.

⁶⁰ TDK Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2011, (TDK), s. 556.

⁶¹ TDK, s. 556.

olana kadarki devre içinde bulunan insan yavrusu”⁶² ve sorumlu olma durumu açısından “yaş küçüklüğünden dolayı mükellef olmaya ve her türlü muameleyi yapmaya yetkisi olmayan kişi”⁶³ olarak da tanımlanmaktadır.

Kur’an-ı Kerim’de tıfl⁶⁴ ve sabiy⁶⁵ kelimeleri çocuk kelimesinin karşılığı olarak sadece birkaç yerde geçmektedir. Bununla birlikte farklı anlamlara sahip olmasına rağmen çocuk manasında kullanılan çok sayıda kelime etrafında konu geniş bir biçimde ele alınmaktadır.⁶⁶ Bunların başlıcaları veled,⁶⁷ ibn,⁶⁸ gulam,⁶⁹ kelimeleridir. Ayrıca zürriyyet, hafede, ehl, al, yetim, rebaib kelimelerinin de aynı bağlamda kullanıldığını görmekteyiz. Kullanıldıkları yer ve üslup açısından bu kelimeler genellikle buluş çağına gelmeyen insanı kastetmektedir.⁷⁰

1.3.2. İslam Hukuku’nda Çocukluğun Başlangıcı ve Sonu

1.3.2.1. Çocukluğun Başlangıcı

Ana rahminde teşekkül ettiği andan itibaren insanla ilgilenmekte olan İslam Hukuku, çocuğun hayatının her safhasına ait kurallar koymaktadır. Teşekkül ettiği andan itibaren dokunulmaz bir yaşam hakkına sahip olduğu kabul edilen çocuğun herhangi bir müdahale ile düşürülmesi, İslam alimlerinin birçoğu tarafından uygun görülmemiş, dini ve hukuki sonuçlara bağlanmıştır.⁷¹

⁶² Ali Naim İnan, **Çocuğun Korunması ve Polis**, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Cilt:37, Sayı:1, 1980, s. 247.

⁶³ Orhan Çeker, **İslam Hukukunda Çocuk**, Kayihan Yayınları, İstanbul,1990, s. 29.

⁶⁴ Nur, 24/31, Hac, 22/5; Gâfir, 40/67.

⁶⁵ Meryem, 19/12, 29.

⁶⁶ Hayati Hökekleli, “Çocuk”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, TDV, Cilt:8, İstanbul, 1993, (Çocuk) s.355.

⁶⁷ Âl-i İmran, 3/47, Nisâ, 4/11,12.

⁶⁸ A’raf, 7/150, Tevbe, 9/30.

⁶⁹ Âl-i İmran, 3/40, Yusuf,12/19.

⁷⁰ Hökekleli, Çocuk, s.355.

⁷¹ Ömer Faruk Harman, DİA, “Çocuk düşürme”, 1993 C. 13, s. 364.

Çocukluğun başlangıcını hukuki olarak “şahsiyetin başlangıcı” olarak ifade etmek mümkündür.⁷² İslam Hukuku’nda ‘şahsiyet’; “sağ doğmak” kaydıyla çocuğun ana rahmine düşmesiyle başlar⁷³.

Türk Medeni Hukukunda “Şahıs Hukuku” bölümündeki ifadeye göre: “Şahsiyet, çocuğun sağ olarak tamamıyla doğduğu anda başlamaktadır.”⁷⁴ Bu ifadeden anlaşılabacağı üzere şahsiyetin başlaması için iki şart gereklidir: Çocuğun “tamamıyla” ve “sağ olarak” doğması.

Medeni kanunda “tam doğum” kelimesiyle kastedilen şey, “çocuğun ana rahminden tamamen ayrılması ve müstakil hale gelmesidir.”⁷⁵ Annesinden tam olarak ayrılan çocuk eğer bir kere dahi nefes almışsa “tam ve sağlam doğmuş çocuk” olarak kabul edilir. Çünkü yerleşik teamüle göre “sağ doğmak” nefes almayı ifade eder.⁷⁶

1.3.2.2. Çocukluğun Sonu

Asli kaynaklarımızın başında yer alan Kur’an-ı Kerim, çocukluk evresinin “cinsel ergenlik çağı” olarak ifade edilen “buluğ” ile son bulacağını ifade etmektedir⁷⁷. Türk Medeni Hukuku ise çocukluk evresinin sona ermesi hususunda “rüşt” olarak adlandırılan “fikri olgunluk” seviyesine ulaşılan çağı benimsemiştir. Reşit olma yaşı, rüşt ilkesini benimseyen hukuk sistemlerinde farklılıklar göstermektedir.⁷⁸

Ergenlikten kasıt kişinin yeteri kadar akli ve ruhi olgunluğa ulaşmasıdır. Mecelle 985. Madde de “hadd-i buluğ ihtilam ve ihbal (gebe bırakma), hayız ve habil (gebe kalma) ile sabit olur” diyerek kanunlaştırmıştır. Fakat bu belirtiler cinsiyete, bölgelere, iklime ve yaşam şartlarına göre farklılık arz etmekte ergenliğindir. Bu nedenle dışarıdan

⁷² Celal Erbay, **İslam Hukukunda Küçüklerin Himayesi**, Rağbet Yayınları, İstanbul, 1998, s.5.

⁷³ Hayrettin Karaman, **Anahatlarıyla İslam Hukuku**, 10.baskı, Ensar Neşriyat, 2005, (Anahat), Cilt:II, s.26.

⁷⁴ Türk Medeni Kanunu, Kanun Numarası: 4721, Madde 28, Resmi Gazete, Yayın Tarihi: 8.12.2001, Sayı: 24607.

⁷⁵ Ali Naim İnan, **Çocuk Hukuku**, İstanbul, 1968, (Çocuk Hukuku) s.12.

⁷⁶ Erbay, s.6.

⁷⁷ Nisa, 4/6.

⁷⁸ Erbay, s.7 (dipnot 14).

tespiti mümkün olmamaktadır. Bu sebeple İslam Hukukçuları, asgari ve azami yaş sınırlaması üzerinde durmuşlardır. “Sinn-i buluğun mebdei erkekte tam 12, kızda 9 yaş” olarak belirlenmiştir. (Mecelle, 986. Madde) Osmanlı Hukuk-i Aliye Kararnamesi’ne göre de “12 yaşını itmam etmemiş sağır ile 9 yaşını itmam etmemiş sağıre hiç kimse tarafından tecviz edilemez”. Buluğun alt yaş sınırı olan dokuz yaşına gelmemiş kız çocuğuna “murahika” on iki yaşına gelmemiş erkek çocuğuna ise “murahik” denmektedir.⁷⁹

Ergenliğin üst sınırı ise İslam Hukuk Doktrinde tartışmalıdır. Bu yaş Ebu Hanife’ye göre erkeklerde 18, kız çocuklarında ise 17 yaşın bitimidir.⁸⁰ Maliki Mezhebi alimi İbn Rüşt ise üst sınırın 18 olabileceğini söylemiştir.⁸¹ İslam alimlerinin büyük çoğunluğu ise kız- erkek çocuk ayırımı gözetmeksizin çocuk 15 yaşına ulaştığında fiili olarak ergenliğe girmiş olmasına bakılmaksızın buluğa ermiş kabul edilir.⁸² Genel kabul doğrultusunda bu hüküm Mecelle’nin 986. Maddesinde “Sinn-i buluğun müntehası dahi tam 15 yaşıdır.” şeklinde ifade edilmiştir. 1917 tarihli Osmanlı Hukuk-i Aile Nizamnamesi ise Ebu Hanife’nin görüşü esas alınarak düzenlenmiştir. Sözü edilen kararnamenin ilgili 4. Maddesi şöyledir: “Ehliyet-i nikahı haiz olmak için hatibin 18, mahtubenin 17 yaşını itmam etmiş olmaları şarttır.”⁸³

Öte yandan hukuki tasarruflar konusunda tam ehliyetli kabul edilmek için buluğ çağına ulaşmış olmayı yeterli görmeyip rüşt şartını arayan alimler var olduğu gibi hiç değilse çocuğun mallarının kendisine teslimi hususunda “Yetimlerin evlenme çağına ulaşınca kadar yetiştirip deneyin, onların akılcı olgunlaştıklarını(rüşt) gördüğünüz zaman mallarını kendilerine teslim edin”⁸⁴ ayeti mucibince hemfikirdirler.

⁷⁹ Karaman, Cilt: II, s.36.

⁸⁰ Ebu Bekir El-Kasani, **Bedai’i’s-Sanai fi Tertibi’s-Şerai**, Daru’l-Kütübü’l-İlmiyye, Beyrut. Cilt: VII, 171-172; Hayrettin Karaman, **Mukayeseli İslam Hukuku**, İrfan Yayınevi, İstanbul, 1974, (Mukayeseli), Cilt:I, ss. 186-187.

⁸¹ İbn Rüşt, **Bidayetü’l Müctehid ve Nihayetü’l Muktesid**, Kahraman Yayınları, İstanbul, 1985, Cilt: II, s. 339.

⁸² İmam Buhari, “Talak”, **es-Sahih**, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992, Cilt:I-VII, s. 11

⁸³ Mehmet Akif Aydın, **İslam-Osmanlı Aile Hukuku**, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 1985, (Aile Hukuku) s. 184.

⁸⁴ Nisa, 4/6.

Medeni hukukumuz çocukluk çağının sona ermesi hususunda “fikri olgunluk” ilkesini benimsemiştir.⁸⁵ Hukuk literatüründe bu olgunluk “rüşd” kelimesiyle ifade edilmektedir. Lügat manası olarak “doğru yolu bulmak” “doğru ve makul davranmak”⁸⁶ şeklinde kullanılmaktadır.⁸⁷ Rüşd vasfını taşıyan kişiye “reşid” denilmektedir. ‘Reşid’ in zıddı ise “sefeh” tir.⁸⁸ Mecelle’nin tarifine göre “Reşid, malını muhafaza konusunda tekayyüd eden kimsedir.” (Mecelle, mad. 947) “Sefih ise malını boş yere harcayıp israf eden kimsedir”. (Mecelle, mad. 946)

‘Rüşd’ü ergenlik olarak tanımlamak mümkün değildir. Ergenlikle birlikte meydana gelebileceği gibi ergenlikten önce veya sonra da meydana gelebilir.⁸⁹ Kişinin ergenlikle birlikte şer’i ve cezai yükümlülöklere ehil olmasına rağmen Reşid olmayan kişi mali tasarruflarda bulunamaz. Kişi ancak rüşdünü ispat ettikten sonra üzerinden mali velayet kaldırılır, malı kendisine verilir. Malında istediği gibi tasarruf etme yetkisine kavuşur.

“Evlenme çağına gelinceye kadar yetimleri deneyin. Eğer onların rüşde erdiklerini görürseniz mallarını kendilerine verin.”⁹⁰ Ayetten anladığımıza göre akıllı ve ergenliğe ulaşan çocukta bu yetkinlik görülmediği takdirde malı kendisine teslim edilmez. Ve mal üzerinde velinin velayet yetkisi devam eder. Peki bu süre ne kadar olmalıdır? Ve bu süre kim tarafından belirlenecektir?

İmam-ı Azam Ebu Hanife’ye göre akıllı ve ergen olan kimse sefih ve müsrif olsa dahi, tasarruf hürriyetine sahip olur. Ancak malı rüşdünü isbat edinceye kadar veya yirmi beş yaşına kadar kendisine verilmez.⁹¹ Yirmi beş yaşına geldiğinde ise rüşde ulaşmamış dahi olsa malı kendisine teslim edilir. Tasarruftan alıkoymanın gayesi te’diptir. Ve bu yaştan sonra te’dip gerçekleşmez.⁹² İmam Ebu Yusuf ve İmam

⁸⁵ Erbay, s. 7.

⁸⁶ Dia 35, 298

⁸⁷ Karaman, s.36

⁸⁸ Hamdi Döndüren, **Delilleriyle İslam Hukuku**, İslam Hukuku Külliyyatı Yayınları, Konya, 1991, ss. 490-491, Karaman, s.37; Saffet Köse, “Rüşd”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, TDV, Cilt: 35, (Rüşd) s.298

⁸⁹ Hamdi Döndüren, **Delilleriyle İslam Hukuku**, Erenler matbaası, 2. Baskı, İstanbul, 1983.

⁹⁰ Nisa 4/6.

⁹¹ Karaman, s.37; Rüşd, s.299.

⁹² Döndüren, s. 131

Muhammed'in de aralarında bulunduğu diğer müctehitlere göre ise kişi ergenliğe girse dahi rüşdüne ulaşmadıkça kaç yaşına gelirse gelsin malı ona teslim edilmez.⁹³ Malın israf edilmesi kamu menfaatine aykırıdır.

Mecelle'de de ikinci görüş tercih edilmiştir.⁹⁴ Osmanlı mahkemeleri 1288/1871 tarihinde çıkarılan bir fermanla yirmi yaşını doldurmamış kişilerin rüşd davalarının reddedilmesi kararını almıştır.⁹⁵

Rüşd yaşının tespiti devlet yetkililerine (ulü'l- emre) bırakılmıştır. Medeni Hukuk'umuzda rüşd yaşı 18 olarak tesbit edilmiştir.

1.4. YETİM

Arapça 'y-t-m' kelimesinden türeyen yetim kelimesi sözlükte "Yalnız olmak, tek başına kalmak"⁹⁶ anlamına gelmektedir. Aynı zamanda nesnelerin tekliğini de ifade eden bu kelime eşi benzeri olmayan, sedefden tek çıkan inci "dürr-i yetim" veya öncesinde ve sonrasında şiir olmayan beyt için "beyt-i yetim" şeklinde de kullanılmaktadır.

Hz. Ali'nin bir rivayetinde 'Buluğa erdikten sonra yetimlik kalkar.'⁹⁷ ifadesi yer alırken sözlük anlamı olarak babasını kaybeden büyük küçük herkese yetim denebilir.⁹⁸ Zira Rasul'u Ekrem için Araplar "Ebu Talib'in yetimi" tabirini kullanıyorlardı.⁹⁹ Bu bağlamda yetim, buluğa erdiğinde dil bakımından yetimlik sıfatı kalksa dahi malını tek başına kullanacak olgunluk ve akıl seviyesine gelene kadar fıkhen yetim kabul edilir.¹⁰⁰ Ergenlikten sonra dahi "Rüşd" seviyesine ulaşamamış kişileri de tasvir eden bu terim aynı zamanda kocası ölen kadınlar için de kullanılmaktadır. Nitekim Allah Rasulu

⁹³

⁹⁴ "Bir çocuk gayr-i reşid olarak baliğ olursa rüşdü tahakkuk etmedikçe malı kendisine verilmeyip kemafissabık tasarrufdan men' olur." Mecelle 982 madde. Bak. Osman Öztürk, **Osmanlı Hukuk Tarihinde Mecelle**, İslami İlimler Araştırma Vakfı, İstanbul, 1973.

⁹⁵ Döndüren, 131.

⁹⁶ TDK, Yetim, www.sozluk.gov.tr, (04.02.2019).

⁹⁷ Süleyman bin Ebu Davut, **Sunenu Ebi Davud**, İstanbul, 1981 "Vesaya" 9.

⁹⁸ DİA, "Yetim" Cilt: 43, s.501.

⁹⁹ DİA, "Yetim" Cilt: 43, s.501.

¹⁰⁰ Süleyman Ateş, **Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri**, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul 1988, c. 1, s.378.

(SAV) bu manada: “Yetim(dul) kadından kendi nefsi için izin istenir.”¹⁰¹ buyurmuştur ki bu izinden buluğa ermemiş çocuğun kastedilmediği aşıkardır. Kur’an-ı Kerim’de de aynı terimin bu anlamda kullanıldığını da düşünürsek¹⁰² yetim kavramın daha geniş bir perspektifte ele alınması gerektiğini söyleyebiliriz. Ayrıca aynı kavram, evlendirilirken kendisine danışılması gerektiğini ifade etmek üzere babasını küçük yaşta kaybeden kız için de “yetime” sıfatı kullanılmıştır.¹⁰³

Günümüzde Arap ülkelerinin mevzuatlarında yetim kavramı, anne ve babasından birini veya her ikisini kaybeden veyahut da babası veya hem babası hem annesi bilinmeyen çocuklar için kullanılmıştır.¹⁰⁴

1.4.1. Kur’an-ı Kerim’de Yetim

Kur’an-ı Kerim’de yetim kavramı; sekiz tanesi Mekki, dört tanesi Medeni 12 suredeki 23 ayeti içeren bir dağılıma sahiptir. Bu ayetlerin Risaletin 1. Yılından başlayarak Hicretin 10. Yılına kadar devam ettiği görülmektedir. Bu ayetlerin nüzul sırası ve ayet sayısı sıralamasına göre; Hicret’in 3,5,7,8 ve 10. Yıllarında birer ayet, Hicret’in 2,4, ve 5. Yıllarında birer ayet; 8.yılında 6 ayet; 11. Yılında 5 ayet¹⁰⁵ olarak indirildiğini görmekteyiz. Ayetlerin uzun bir periyotta aşama aşama inmiş olması, bizlere konunun zihinlerde sıcak tutulması gerektiğini ve şarinin yetimlere verdiği önemi göstermektedir.

¹⁰¹ Ebu Davut, Nikah, 23-25.

¹⁰² Nisa Suresi, 4/27.

¹⁰³ Ebu Davut, Nikah, 23-25.

¹⁰⁴ Abdüsselam Arı, DİA, “Yetim”, 2013, Cilt:43, ss.501-503. s. 50.

¹⁰⁵ Ömer Başkan, **Koruyucu Aile Olmak, Kur’ani Söylemde Yetim Kavramı ve Anlam Alanı**, 18.dipnot s.36.

1.4.1.1. Mekki Ayetlerde Yetim

Ayetleri kronolojik olarak incelediğimizde¹⁰⁶ yetim kavramının ilk zikredildiği sure Duha suresidir. Sure Mekke ileri gelenlerinin gittikçe artan eziyet ve aşağılamalarına karşı¹⁰⁷ bir teselli mahiyetindedir. Daha doğmadan baba yetimi, altı yaşında anne yetimi olmasının acısını hafifleten Rabbi şimdi de O’nu yalnız bırakmayacaktır. “Yetime gelince ona kahretme, senden bir şey isteyen azarlama” diyen Rabbi bu meselenin halline odaklanacağını bu ayetlerle ifade etmektedir.

Duha suresinden sonra indirilen Fecr suresinde ise “el-insan” cins ismi ile hitap edilen insanlara ‘kendilerine rızık verildiğinde nimetin asıl sahibinin Allah olduğunu bilerek şükretmesi, nimeti kısıtğı zaman da Allah’ın hükmüne razı gelip sabretmesi’ vurgulanmaktadır.¹⁰⁸ Yüce Allah devamındaki ayetlerde genel ifadeden muhatap sıygasına dönerek yetime ikramı asla aklına getirmemekle kalmayıp miskini doyurmayı da asla teşvik etmeyen güruha seslenmektedir. Onlar öyle kimselerdir ki hak hukuk gözetmeden kadınların miras payına el koyuyorlar, dolayısıyla yetimlere kalan mirası da gasp ediyorlardı.¹⁰⁹ Ve surenin devamında bu cahiliye adetini devam ettiren kişilerin akıbetlerinin ne derece vahim olacağı belirtilerek ilahi hitap sona ermektedir.

Daha sonra nazil olan Maun suresinde ise Fecr suresindekilere benzer ifadeler yer almaktadır. Fakat surenin başındaki “Gördün mü?” ifadesi ile hem bu eylemi yapanların hem muhataplarının zihinlerinde uyandırılan merak neticesinde, “yetimi itip kakan ve miskini doyurmaya teşvik etmeyenleri bilen fakat bu eylemlere sessiz kalan” toplumun genelinin de dikkatleri çekilmek istenmektedir. Bu öyle bir fiildir ki ayette “dini yalanlamak” olarak karşılık bulmaktadır. Artık Maun suresiyle toplumun genelinde yetimlerin ezilmesine, miskinın horlanmasına karşı bir duyarlılık oluşturulması gerektiği vurgulanmaktadır.

¹⁰⁶ Başkan, s. 40.

¹⁰⁷ Er-Razi, **et-Tefsir’ul Kebir**, c. IV, s. 707

¹⁰⁸ Fecr Suresi 89/15-16

¹⁰⁹ Fecr Suresi 89/17-18-19

Yine Mekkî bir sure olan Beled Suresi’nde ise yetim kavramı “sarp yokuş”un ne olduğunun açıklanması sırasında karşımıza çıkıyor.¹¹⁰ “İnsan sarp yokuşu aşamadı. Sen o sarp yokuşun ne olduğunu bilir misin? Bir köleyi özgürlüğüne kavuşturmadır. Ve kılığın her tarafta hüküm sürdüğü bir dönemde, yakını olan bir yetimi koruma altına almak veya açlıktan bitap düşmüş bir yoksulu doyurmak, ona el uzatmaktır. Ve sonra da iman edenlerden olup, birbirine sabrı tavsiye edenlerden merhameti öğütleyenlerden olmaktır. İşte bütün bunların karşılığı ashabu’l-meymene yani kitabı sağ elinden verilenlerden olmaktır.” Bu hitaplar ve müjdeyle artık sadece Maun suresindeki gibi dikkatler çekilmek istenmemekte, fiili olarak bir şeyler yapılması gerekliliği vurgulanmaktadır.

Mekke döneminin sonlarına doğru inen İsrâ ve Enam surelerine baktığımızda artık belirli bir olgunluk seviyesine ulaşan Müslüman toplum sadece yetimler hususunda uyarılmamaktadır. Miskinler ve yetimlerin de içinde bulunduğu tüm insanların güven ve huzur içinde yaşayabileceği bir toplum nizamı için yapılması gerekenler sıralanmaktadır. Yüce Allah’ın bizlere vaz ettiği bu kurallar; Allah’a asla şirk koşmamayı, anne babaya iyilikle muamele etmeyi, çocukların fakirlik korkusuyla öldürmemeyi, rızkı verenin Allah olduğunu, Allah’ın haram kıldığı cana kıymamayı, rüştüne ulaşınca kadar yetimin malına kötü niyetle yaklaşmamayı, ölçü ve tartıda adaletli olmayı, zinaya yaklaşmamayı, israftan kaçınmayı, yoksula, akrabaya hatta yolda kalanlara hakkını vermeyi, söz söylediğimiz zaman doğruyu söylemeyi ve her ne surette olursa olsun adaletli olmayı öğütlemektedir.¹¹¹

1.4.1.2. Medeni Ayetlerde Yetim

Medeni ayetlerde; Mekki ayetlerde yetimlerin içinde bulunduğu zor durumu sürekli gözler önüne seren söylemin yerini, bu sınıftaki kişilerin her türlü ihtiyacına yönelik alınması gereken tedbir ve düzenlemelere bıraktığını görüyoruz. Yetim ve

¹¹⁰ Beled Suresi 90/11-18

¹¹¹ İsrâ,17/ 338; Enam 6/151-153

korunmaya muhtaç çocuklarla ilgili olarak Kur'an-ı Kerim bizleri empatiye davet ediyor. "Ölüp gittiğim zaman güçsüz ve çaresiz bu yavrularıma kim bakar, diye korkanlar, başkalarının yetim çocuklarını da kendi çocukları olarak düşünsünler."¹¹² Bu ayet-i kerimede dikkat çekilmek istenen husus; Ey Müslümanlar sizler bugün varsınız fakat yarın olmayabilirsiniz. Ve himayeye muhtaç olan çocuklar sizin çocuğunuz olabilir. O halde onlara baktığınızda kendinizi ve onların yerinde olabilecek kendi çocuğunuzu gözünüzün önüne getirin ve tavrınızı ona göre belirleyin. Bir sonraki ayette ise daha ciddi bir uyarı karşımıza çıkmaktadır. "Yetimlerin mallarını hiçbir hak hukuk gözetmeden yiyenler şüphesiz karınlarına ateş doldurmuş olmaktadırlar. Ve onlar yakında alevlenmiş cehennemi boylayacaklardır".¹¹³ Bu ayetler, o günkü muhatabı olan sahabiler arasında büyük bir tedirginliğe yol açmıştır. Zira yetimlerin mallarının idare edilmesi hassas bir konudur. Malı olan yetime bu işle alakalı bir vasi tayin edilir. Bu vasi, tecrübeli bir tüccarın malını idare ettiği hassasiyetle yetimin malını kollayıp işletmelidir. Ayetin muhatapları "Acaba bu zor işi başarabilecek miyiz?" endişesiyle "yetimlerin mallarını ayırıp bunlara el sürmemek" gibi yetimlerin aleyhlerine olacak bazı tedbirler almaya yönelmişlerdir. Ashabın bu endişesi artınca Yüce Allah Bakara Suresi 220. Ayeti kerimesini gönderdi: "Dünya ve ahiret hakkında (düşünesiniz diye) sana yetimlerden soruyorlar. De ki: Onların durumlarını iyileştirmek hayırlı bir iştir. Onlarla içli dışlı olursanız zaten onlar sizin kardeşlerinizdir. Allah düzeltenden bozanı ayırıp bilir. Allah dileyseydi sizi güçlüğe düşürdü. Hiç şüphe yok ki Allah izzet ve hikmet sahibidir."¹¹⁴ Bu ayetlerde vurgulanmak istenen mesaj şudur: "yetimin malına yaklaşmama ve el sürmeme" emrini veren ayetler kötü niyetli olup yetimin malını ele geçirmeye çalışan kişileri hedef almaktadır. İyi niyetli kişiler bundan çekinmemelidir. Yanlarında bulunan yetimlerin hem mallarını hem de kendilerini iyileştirmek için çaba sarf etmelidirler. Bu şekilde davrananlar ve davranmayanlar zaten Allah indinde

¹¹² Nisa, 4/9

¹¹³ Nisa; 4/10

¹¹⁴ Bakara, 2/220

bilinmektedir. Fakat sizin çekinmede aşırılığınız sizi onlarla birlikte olmaktan alıkoymasın. Zira onlarla birlikte yaşadığınızda onlar zaten sizin kardeşlerinizdir.

Medeni ayetlerde Musa AS. Ve kendisine ilm-i ledün öğretilmiş¹¹⁵ (Hızır)¹¹⁶ hikayesinde iki yetim büyüyünceye kadar altında onlara ait bir definenin bulunduğu duvarın onarılması anlatılmaktadır.¹¹⁷ Bu duvar babaları salih, iki yetim çocuğa aittir. Ve Allah’u Teala kendi katında bir rahmet olarak bu iki genç büyüyüp güçleninceye kadar o duvarın yıkılmaması için bu iki kişiyi sebep kılmıştır.

Yetimlerin malları o dönem için kanayan yaralardan biridir. Ve üzerinde durulması gereken bir konudur. Bunu Kuran-ı Kerimdeki ayetlerin konu üzerinde durmasından anlıyoruz. Yetimin malına, yetim rüşdüne ulaşıncaya kadar sahip çıkılmasını isteyen Allah’u Teala, bu sözü verenlerin sözünde durmasını istemiştir.¹¹⁸

Ayetlerin açıklamalarına rağmen Allah Rasulu’nden yetimler hakkında fetva isteniyor. Allah-u Teala “De ki: Onlara ait hükmü Allah ve kitapta okunan ayetler size açıklıyor.”¹¹⁹ Ve ayet “Ne iyilik yaparsanız Allah onu hakkıyla bilmektedir” ibaresiyle sona eriyor.

Daha sonraki ayetlerde artık toplum da yetimlerden sorumlu tutuluyor. Allah’a ortak koşulmaması tavsiye edilen ayette; daha sonra ana babaya, akrabaya, yetimlere iyi davranılması isteniyor.¹²⁰

Sosyal düzenlemelerin getirildiği Medine döneminde infak hakkındaki sorular karşısında cevap olarak indirilen ayette de yine karşımıza yetimler çıkıyor. Ve Rabbimiz burada yetimlere yapılan her türlü yardımı “hayr” olarak tanımlamış ve “Hayırdan her ne yapılırsa kendisinin bundan haberdar olduğunu”¹²¹ beyan etmiştir. Ganimet paylarından beşte birlik kısmından yetimlere de hisse ayrılması gerektiğinin bilinmesini

¹¹⁵ Kehf Suresi: 18/65

¹¹⁶ Yıldırım, Mustafa, **Yüce Kur’an Açıklamalı-Yorumlu Meali**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınevleri Tıbyan Yayıncılık, İzmir, 2014,(Yüce Kur’an) s.323.

¹¹⁷ Kehf Suresi, 18/82

¹¹⁸ İsra suresi, 17/34; Enam Suresi, 6/152

¹¹⁹ Nisa Suresi; 4/127

¹²⁰ Nisa Suresi; 4/36

¹²¹ Enfal Suresi; 8/41

istemektedir. Savaş yapılmaksızın ele geçirilen yerlerden alınan ganimetin hepsinde pay alacak sınıflar arasında yine yetimler zikir edilmektedir.¹²²

Ve İnsan Suresinde “kendileri sevdikleri halde yetime, yoksula ve öksüze yedirenleri” Allah has kulları arasına katarak mükafatlandıracağını müjdelemektedir.¹²³

Yukarıda zikrettiğimiz ayetlerden anlaşılıyor ki; sorun nasıl toplumsalsa sorunun çözümü de yine toplumsal olmalıdır. Yani yetimle ilgili koruma ve gözetme görevi; öncelikle yetimlerin yakınlarına, daha sonra topluma ve devlete aittir.

1.4.2. Türk Örf ve Hukukunda Yetim

Korunmaya muhtaç çocukların tanımı 2828 sayılı SHÇEK Kanunu’nun 3. maddesinin b bendinde şu şekilde yapılmıştır.

Buna göre; korunmaya muhtaç çocuk:

Beden, ruh ve ahlâk gelişimleri veya kişisel güvenlikleri tehlikede olup;

Ana veya babasız,

Ana ve babasız,

Ana veya babası veya her ikisi de belli olmayan;

Ana veya babası veya her ikisi tarafından terk edilen;

Ana veya babası tarafından ihmal edilip fuhuş, dilencilik, alkollü içkileri veya uyuşturucu maddeleri kullanma gibi her türlü sosyal tehlikelere ve kötü alışkanlıklara karşı savunmasız ve başıboşluğa sürüklenen çocuk

olarak tanımlanmıştır.

5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu’nun 3. maddesinin a bendine göre ise “Bedensel, zihinsel, ahlaki, sosyal ve duygusal gelişimi ile kişisel güvenliği tehlikede olan, ihmal veya istismar edilen ya da suç mağduru” olan çocuk ‘korunmaya ihtiyacı olan’ çocuk olarak belirtilmiştir.

¹²² Haşr Suresi; 59/7

¹²³ İnsan Suresi, 76/6-7-8

İKİNCİ BÖLÜM

KORUYUCU AİLE

2.1. ÇOCUĞUN PSİKOSOSYAL İHTİYAÇLARI

2.1.1. Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisi

Abraham Maslow 1943 yılında yayınladığı “İnsan Motivasyon Teorisi” adlı çalışmasında insan ihtiyaçlarının hiyerarşik bir düzeni olduğunu belirtmiştir ve bu ihtiyaçları; fizyolojik-bedensel, güvenlik, sevmeye-sevilmek, saygı, kendini gerçekleştirme olarak sıralamıştır.¹²⁴ Buna göre insanın temel ihtiyaçları karşılandıkça bir üst basamaktaki ihtiyaçlar, davranışın temel motive edicileri olmaktadır.

Şekil 1: Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisi Piramidi

¹²⁴ Abraham Harold Maslow, **A Theory Of Human Motivation**. Psychological review, Brooklyn College, 1943, 50(4), 370-396.

Fizyolojik ihtiyaçlar: Maslow'un kuramına göre piramidin tabanında bulunan en temel ihtiyaçlardır. Bunlar; yeme, içme, solunum, boşaltım, uyku, barınma, üreme gibi temel içgüdüsel ihtiyalardır¹²⁵ .

Güvenlik ihtiyaçları: Kişinin fizyolojik ihtiyaçları karşılandıktan sonra ikinci basamak olarak güvenlik ihtiyaçları ortaya çıkar. Bunlar; her tür fiziksel veya psikolojik zararlardan korunmakla ilgili ihtiyalardır¹²⁶ . Bu ihtiyaçlara vücut, aile, sağlık, iş, mal-mlk korunması da dhil edilebilir¹²⁷ .

Yetişkinler acil durumlar dışında güvenlik ihtiyaçlarının pek farkında olmasalar da çocuklar sıklıkla güvensizlik hissederler¹²⁸ .

Sevme-sevilme, ait olma ihtiyaçları: Fizyolojik ve güvenlik ihtiyaçları yeterli ölçüde karşılandıktan sonra sevme-sevilme, ait olma ihtiyaçları ortaya çıkar. Sevgi, insanları bir arada tutan en önemli etkidir. Sevgi, insanları birbirine yaklaştıran olumlu ve iyi duyguların tamamı olarak tanımlanabilir. İnsanlar doğdukları andan itibaren sevmek ve sevilme ihtiyaındadır ve bu anne baba sevgisi ile başlar. ocuk ilk zamanlar doğal bir içgüdüyle severken, büyüdüğü anne ve babasından sevgiyi ėrenir¹²⁹ .

Saygı ihtiyaı: Maslow, saygı ihtiyaını iki bölümde incelemiştir. İnsanın kendi kendine duyduğu saygı: Başarılı olma, güçlü olma, ustalaşma, bağımsızlık ve özgürlük gibi istekler. Başkalarının saygısı: Tanınma, statü sahibi olma, önemli olma, üstün olma gibi istekler¹³⁰ . Her iki tip saygınlık da hak edilmiş bir saygınlık olmalıdır. Bu ihtiyaın karşılanması insana kendine güven duygusu kazandırır¹³¹ .

¹²⁵ Maslow, 1943.

¹²⁶ A.H. Maslow, **Motivation and Personality**, Harper & Row, New York, 1970

¹²⁷ Harrigan, William & Commons, Michael, **Replacing Maslow's Needs Hierarchy With an Account Based on Stage and Value**. Behavioral Development Bulletin. 2015, 20. 24-31.

¹²⁸ Jerome, N., **Application of the Maslow's hierarchy of need theory; impacts and implications on organizational culture, human resource and employee's performance**. International Journal of Business and Management Invention, Cilt:2 Sayı:3, 2013, ss:39-45 2319 –8028 .

¹²⁹ MEGEP, **ocuk Gelişimi ve Eğitimi**, Ankara, 2009, s 72.

¹³⁰ Maslow, 1943.

¹³¹ Oğuz Onaran, **alışma yaşamında gdlenme kuramları**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No: 470, 100. Doğum Yılında Atatürk'e Armağan Dizisi: 13, Sevinç Matbaası, Ankara, 1981.

Kendini gerçekleştirme ihtiyacı: Fizyolojik, güvenlik, sevgi ve saygı ihtiyaçları karşılandığında kendini gerçekleştirme ihtiyacı ortaya çıkar. Kendini gerçekleştirme bireyin kendi kapasitesini maksimum düzeyde kullanması, becerilerini geliştirmesi ve gerçekte olmak istediği ideal insan tipine ulaşmak için çaba göstermesi olarak açıklanmaktadır¹³².

2.2. KURUM BAKIMININ ÇOCUK ÜZERİNDE ETKİLERİ

Kurum bakımının çocukların gelişimi üzerine olan etkilerine yönelik çalışmalar 1940'lı yıllarda Rene Spitz (1945), William Goldfarb (1943, 1945) ile başlamıştır¹³³.

Rene Spitz (1945) kurum bakımındaki çocukların gelişimsel geriliklerini ve ölümlerini, sevgi yoksunluğuna bağlamıştır ve bunu göstermek üzere kurum bakımında büyüyen bir grup bebek ile hapisanede mahkum olan anneleriyle birlikte kalan bir grup bebeği karşılaştırmıştır. Bu çalışmanın sonucunda kurum bakımında olan bebeklerin %37'si 2 yıl içerisinde ölürken, hapisanede yetişen bebekler arasında 5 yıl içerisinde ölüm görülmemiştir. Kurum bakımındaki bebekler diğer gruba göre daha zayıf olup daha fazla medikal sorun yaşamıştır¹³⁶.

William Goldfarb (1945), hayatının ilk 3 yılını kurum bakımında geçirmiş daha sonra koruyucu aile yanına yerleştirilmiş çocuklarla, hayatının ilk yıllarından itibaren koruyucu aile bakımında olan çocukları karşılaştırmıştır. Bu araştırmanın sonucuna göre erken yaşta kurum bakımı alan grubun entelektüel gelişimi, koruyucu aile grubuna göre

¹³² R.A. Kalish, **Why People Bheave: A Look at Motivation. In: The Psychology of Human Behavior**, 3.baskı, Brooks/Cole Publishing Company, 1973'ten aktaran H.Tezcan Uysal ve M.Güçlü Kayhan, **Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisi Perspektifinden A ve B Tipi Kişiliğin İşe Gömülme İstekliliğine Etkisi**, Social Sciences Research Journal, Cilt:7, Sayı:4, 2018, ss. 9-23.

¹³³ Rene Spitz, **Hospitalism: An Inquiry Into The Genesis Of Psychiatric Conditions In Early Childhood**. Psychoanalytic Study of the Child, 1945, 1, ss. 53-74.

¹³⁴ William Goldfarb, **Infant Rearing And Problem Behavior**, American Journal of Orthopsychiatry, 1943, 15, 249-65.

¹³⁵ William Goldfarb, **Effects Of Psychological Deprivation In Infancy And Subsequent Stimulation**, American Journal of Psychiatry, 1945, 102, ss. 18-33.

¹³⁶ Spitz, 1945.

gecikmiştir. Ergenlerde bile durumun bu şekilde olduğunu belirten Goldfarb, erken yaşta kurumsal bakım alan çocukların gelişimlerinin sonrasında koruyucu aile bakımına geçseler bile yeterli seviyeye ulaşamadığını iddia etmiştir¹³⁷¹³⁸

Dennis (1973), Lübnan'daki bir yetimhanede yaptığı araştırmanın sonucu 2 yaşından önce evlat edinilen çocukların normal IQ seviyesine ulaştıkları halde 2 yaş sonrası evlat edinilenlerin IQ seviyelerinde kalıcı gerilik olacağını iddia etmiştir¹³⁹.

Kurum bakımının çocuk üzerindeki etkilerini inceleyen en kapsamlı araştırmalar Romanya yetimhanelerinde kalan çocuklar üzerinde yapılmıştır.

2.2.1. Romanya Yetimhaneleri

Nicolae Ceauşescu, iktidara gelmesinin ardından 1966 yılında Romanya'nın nüfusunu arttırarak ülkeyi güçlendirme amacı ile kürtaj ve doğum kontrol yöntemlerini yasakladı¹⁴⁰. Her ailenin en az 5 çocuğu olması gerektiğini belirten kanunlar çıkardı, çocuğu olmayanlardan çocuksuzluk vergisi alınmaya başlandı¹⁴¹. Çocuk sayısının hızlı artışı ve ekonomik imkanların yetersizliği ile birçok aile çocuklarını devlet tarafından yönetilen yurtlara yerleştirdi. Bu çocukların sayılarının 500.000 civarında olduğu tahmin ediliyor¹⁴².

Ceauşescu rejiminin 1989 yılında sona ermesi ile dünya Romanya yetimhanelerinin durumundan haberdar oldu. Birçok gazeteci ve araştırmacı Romanya'ya gidip gözlemlerde bulundu. Bu yetimhaneler renksiz, sessiz mekanlardı,

¹³⁷ Goldfarb, 1945.

¹³⁸ William Goldfarb, **Emotional And Intellectual Consequences Of Psychologic Deprivation In Infancy: A Re-Evaluation**. In P. Hoch & J. Zubin, Psychopathology of Childhood, Grune & Stratton, New York, 1955.

¹³⁹ Wayne Dennis, **Children of the cre`che**, Appleton–Century–Croft, New York, 1973'ten aktaran Ellinor Ames, **The Development of Romanian Orphanage Children Adopted to Canada**, 1977.

¹⁴⁰ C. White, **New Opportunities for Romania's Orphaned Children**, www.noroc.org, 2003 (01.04.2019)

¹⁴¹ G. Kligman, **The Politics of Duplicity: Controlling Reproduction in Ceausescu's Romania**, University of California Press, Berkeley CA, 1998.

¹⁴² Vlad, Odobescu, **"Half a million kids survived Romania's 'slaughterhouses of souls.' Now they want justice"**, GlobalPost, 28 Aralık 2015, <https://www.pri.org/stories/2015-12-28/half-million-kids-survived-romania-slaughterhouses-souls-now-they-want-justice>, (20.05.2019).

görsel ve işitsel stimilasyonlar yok denecek kadar azdı¹⁴³. 2 yaş altındaki çocuklar günde 18-20 saati parmaklıklılı beşiklerinde sessizce yatarak geçiriyorlardı. Ames (1990), 9-24 ay arasında 15 çocuğun kaldığı bir üniteyi 5 saat kadar gözlemlediğinde tek seferde ses çıkaran çocuk sayısının en fazla 3 olduğunu belirtti. Bütün çocuklar uyanık olmasına rağmen 5 dakikaya varan sürelerde odadan hiçbir ses çıkmadığını belirtti¹⁴⁴. Yetimhanelerde kalan çocukların çoğu yeterli beslenmiyordu. Çocukların büyük bir çoğunluğu yaşa göre kilo ve boy percentil eğrilerinde 10 percentilin altındaydı¹⁴⁵. Bakım personeli yetersiz ve eğitimsizdi, personel başına düşen çocuk sayısı 35'e kadar varıyordu. Personel çocukların yemek, temizlik gibi fiziksel ihtiyaçlarıyla ilgileniyor fakat genelde çocuklarla konuşmuyor veya onları kucaklarına almıyorlardı¹⁴⁶.

Çocuklar 2-3 yaşlarına geldiklerinde çoğu konuşmayı veya yürümeyi bilmiyordu¹⁴⁷. Kaler ve Freeman (1994) bu yetimhanelerde kalan 23-50 ay arasındaki 25 çocuğu Bayley bebek ve küçük çocuklar için gelişim ölçeği kullanarak inceledi. Sonuçlara göre hiçbir çocuk kendi yaş seviyesinde gelişim göstermiyordu. 25 çocuktan 20'si kronolojik yaşlarının yarısı kadar bile gelişim göstermiyordu¹⁴⁸.

Romanya yetimhaneleri konusunda yapılan en kapsamlı çalışmalardan biri Ames ve arkadaşları tarafından British Columbia, Kanada'da yapılmıştır. Kanada'da evlat edinilmeleri öncesi Romanya yetimhanelerinde en az 8 ay geçirmiş 46 çocuk (ortalama yaş: 18,5 ay); 4 aydan küçük olan evlat edinilmesele yetimhaneye gönderilecek 29 çocuk; yetimhane grubu ile demografik olarak eşleştirilen Kanada doğumlu, kurum bakımı almamış, evlat edinilmemiş 46 çocuk karşılaştırılmış ve uzun süreli olarak izlenmiştir. Çocuklar ilk olarak evlat edinildikten 11 ay sonra ve ikinci kez evlat

¹⁴³ Ellinor Ames, & M.C. Carter, **A study of Romanian orphanage children in Canada: Background, sample, and procedure**, Canadian Psychology, 1992, 33, 503.

¹⁴⁴ Ellinor Ames, **Spitz revisited: A trip to Romanian "orphanages"**, Canadian Psychological Association Developmental Psychology Section Newsletter, 1990, 9 (2), 8-11.

¹⁴⁵ A. Johnson & V. Groze, V. , **The orphaned and institutionalized children of Romania**, Journal of Emotional and Behavioral Problems, 1993, 2(4), 49-52.

¹⁴⁶ S.J.McMullan & L. Fisher, **Developmental progress of Romanian orphanage children in Canada**, Canadian Psychology, 1992, 33(2), 504.

¹⁴⁷ Ames, 1990.

¹⁴⁸ S.R. Kaler ve B.J. Freeman, **Analysis of Environmental Deprivation: Cognitive and Social Development in Romanian Orphans**, Journal of Child Psychology and Psychiatry, 1994, 35: 769-781.

edinildikten yaklaşık 3 yıl sonra incelenmiştir. Ayrıca ailelerden çocuklarla olan ilk karşılaşmalarına yönelik retrospektif raporlar alınmıştır. Ailelerin raporlarına göre Denver Gelişimsel Tarama Testi'nde çocukların %78'i dört gelişimsel alanda (kişisel-sosyal, kaba motor, ince motor, dil gelişimi) geri kaldıkları belirlenmiştir. Evlat edinildikten 11 ay sonra çocukların çoğunluğu 2 veya daha fazla gelişimsel alanda geri olmaya devam etmiştir. 3 yıl sonra çocuklar Stanford-Binet Zeka Testi ile değerlendirilmiş ve IQ sonuçları en yüksek Kanada doğumlu grup (ort: 109), erken evlat edinilmiş grup (ort: 99), en düşük yetimhane grubu (ort: 91) olarak belirtilmiştir. Le Mare ve arkadaşları (2001) bu çocukları 9,5 yaş ve üzerindelerken tekrar değerlendirilmiş ve sonuçları en yüksek Kanada doğumlu grup (ort: 108), erken evlat edinilmiş grup (ort: 99), 8 ay- 24 ay arası evlat edinilmiş grup (ort:89), 2 yaş sonrası evlat edinilmiş grup (ort: 71) olarak bulmuştur¹⁴⁹. Bu çalışmalarda kurum bakımının çocuk gelişimi ve zekası üzerine olan negatif etkileri açıkça görülmüştür.

2.3. ÜLKEMİZDE KORUNMAYA MUHTAÇ ÇOCUKLAR

Yörükoğlu (1968) yaptığı çalışmada yuvada yetişen çocukların iyi bir ortamda gerekli fiziksel bakımı almalarına rağmen duygusal gelişim açısından annesiyle büyüyen çocuklara göre çok geri kaldıklarını bulmuştur¹⁵⁰.

Gökçe (1971) yetiştirme yurdunda kalan çocukların güvensizlik duyguları, korkuları ve insan ilişkilerinde olumsuzlukları olduğunu vurgulamıştır¹⁵¹.

Yanbastı (1971) yetiştirme yurdunda kalan öğrencileri okul başarıları ve sahip oldukları yetenekler açısından ailesiyle yaşayan öğrencilerle karşılaştırmış ve yetiştirme yurdunda kalanların diğerlerine oranla geri olduklarını belirtmiştir¹⁵².

¹⁴⁹ Ellinor Ames, & Maclean, Kim & Fisher, Lianne & J. Morison, S & Thompson, S & Mainemer, H., **The Development of Romanian Orphanage Children Adopted to Canada**, 1997.

¹⁵⁰ Yörükoğlu 1968 'den aktaran Çivi, Altuhul, Yayıncı "7-12 Yaş Yuva Çocukları İle Aile Çocuklarının Psikososyal Davranışları", Sağlık ve Sosyal Yardım Vakfı Dergisi, Vo.:3, No:1, 1993, ss.16-19

¹⁵¹ Birsen Gökçe, **Memleketimizde Cumhuriyet Devrinde Kimsesiz Çocuklar Sorunu İle İlgili Tutumun Sosyolojik Mukayeseli Tahlil ve İzahı**, S.S.Y.B. Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğü, Ankara,1971

Ünlü (1987) yaptığı çalışma sonucu korunmaya muhtaç çocukların kendilerine güvenleri, inançları açısından yaşitlarından daha geri olduğunu belirlemiştir¹⁵³.

Amin ve Tan (1988) yetiştirme yurdunda kalan 11-19 yaş arası 75 erkek çocuğu davranış sorunları açısından incelemiştir. Anksiyete-içe çekilme (%59.6), immatürite (%56), davranım bozuklukları (%44), toplumsallaşmış saldırganlık (%23) davranış boyutlarında yetiştirme yurdu çocuklarının gösterdiği sorunların, epidemiyolojik çalışmalarda saptanan oranlardan daha yüksek olduğu belirlemiştir¹⁵⁴.

Baş (1990), yetiştirme yurdunda kalan öğrenciler ile ailesiyle yaşayan öğrencilerin kaygı puan ortalamalarını sınıf düzeylerine göre kıyaslamış ve yetiştirme yurdunda kalanların kaygı puanlarını ailesiyle yaşayanlara göre daha yüksek bulmuştur¹⁵⁵.

Kutlu (1992), yaptığı çalışmada kurum bakımındaki 13-18 yaş arası ergenlerin özsaygı seviyesini ailesi yanında kalan ergenlerden daha düşük bulmuştur¹⁵⁶.

Gündoğdu ve Zeren (1999), yetiştirme yurdunda yaşayan ergenler ile ailesinin yanında yaşayan ergenlerin kimlik gelişimlerini karşılaştırmıştır. Aileleriyle yaşayan ergenlerin, yetiştirme yurdundaki ergenlere göre daha başarılı bir kimlik geliştirdiğini, yetiştirme yurdunda yaşayan ergenlerin ise aileleriyle yaşayan ergenlere göre daha çok kimlik arayışı ve kimlik kargaşası yaşadığını bulmuştur¹⁵⁷.

¹⁵² Gülgün Yanbastı, **Anne Yoksunluğunun Etkileri**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi) , Ankara Üniversitesi , Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Psikoloji Kürsüsü, 1971.

¹⁵³ Erdem Ünlü, **Korunmaya Muhtaç Çocuklar İçin Kurum Bakımı Örneğinde Sosyal Hizmette Değerlendirme Araştırması**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1987.

¹⁵⁴ Cahide Amin ve Müge Tan, **Erkek yetiştirme yurdu çocuklarında davranış sorunları**. Ege Üniversitesi Hemşirelik Yüksek Okulu Dergisi 4: 1. 1988.

¹⁵⁵ Mesut Baş, **Yetiştirme yurdunda ve ana-baba yanında kalan öğrencilerin kaygı düzeyleri**, Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 5 (5), 1990.

¹⁵⁶ Mustafa Kutlu, **Yetiştirme Yurdunda ve Ailesi Yanında Kalan Öğrencilerin Özsaygı Düzeylerini Etkileyen Bazı Değişkenler**, Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya, 1992, Sf. 19, 38, 39, 55-76.

¹⁵⁷ M Gündoğdu ve G Zeren, **Yetiştirme yurdunda ve ailesinin yanında kalan ergenlerin kimlik gelişimlerinin karşılaştırılması**, Türk Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi. Cilt:3 Sayı:22, 1999.

Tunç (2000), yetiştirme yurdunda kalan 12-18 yaş erkek çocukları ailesi yanında kalan çocuklarla karşılaştırmış ve yurttaki kalan çocukların genel benlik imgesi puanını anlamlı olarak düşük bulmuştur¹⁵⁸.

Cebe (2005), yetiştirme yurdunda kalan çocuklar ile ailesi yanında kalan çocukları; benlik saygısı, depresyon, kaygı skorları açısından karşılaştırmıştır. Yurttaki kalan çocukların benlik saygısı skorları ailesiyle yaşayanlara göre anlamlı olarak düşük bulmuştur. Yurttaki kalan çocuklar istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde daha yüksek bir sürekli kaygı durumu ortaya koymuşlardır¹⁵⁹.

Tümekaya (2005), kurum bakımında kalan ergenler ile ailesi yanında yaşayan ergenleri umutsuzluk düzeyleri açısından karşılaştırmış ve kurum bakımında olan ergenlerin umutsuzluk düzeyini anlamlı olarak yüksek bulmuştur¹⁶⁰.

Üstüner ve arkadaşları (2005), tarafından yapılan bir çalışmada çocuklarda davranış ve duygusal sorunların görülme sıklığı; “Öz aileleri ile yaşayan çocuklarda %9.7, koruyucu aile yanında yaşayan çocuklarda %12.9, kurum bakımında olan çocuklarda %43.5'tir. Puan ortalamaları karşılaştırıldığında; toplam problem puan ortalamasının çocuk yuvası/ yetiştirme yurdunda büyüyen çocuklarda koruyucu aile ve de kendi ailesi yanında büyüyen çocuklara göre anlamlı olarak yüksek olduğu saptanmıştır.” Koruyucu aile ve kendi ailesi yanında yetişen çocukların toplam problem puanı arasında ise anlamlı bir farklılık görülmemiştir¹⁶¹.

Şimşek ve diğerleri (2008), kurum bakımındaki çocuk ve ergenlerdeki davranış ve duygusal sorunları incelemiş ve toplum örneklemini karşılaştırmıştır. Bu çalışmaya göre sorun davranışların görülme sıklığı kurum bakımında %18.3-47 arasında değişirken, ailesinin yanında büyüyen çocuklarda %9-11 arasında bulunmuştur. Kurum

¹⁵⁸ Erhan Tunç, **Yetiştirme Yurdunda Kalan Ergenlerle Ailesiyle Birlikte Kalan Ergenlerin Benlik Algıları Bakımından Karşılaştırılması**, Yüksek Lisans Tezi. Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2000, ss 81-91.

¹⁵⁹ Fevzi Cebes, **Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Yetiştirme Yurtlarında Barınan Çocukların “Benlik Saygısı”, “Depresyon”, “Kaygı” Skorlarının Ailesi Yanında Kalan Çocuklarla Karşılaştırılması**, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Adli Tıp Enstitüsü, İstanbul, 2005.

¹⁶⁰ Songül Tümekaya, **Ailesi Yanında Ve Yetiştirme Yurdunda Kalan Ergenlerin Umutsuzluk Düzeylerinin Karşılaştırılması**, Türk Eğitim Bilimleri Dergisi 3 / 4 , Aralık 2005, 445-459.

¹⁶¹ Seval Üstüner, Neşe Erol, Zeynep Şimşek, **Koruyucu Aile Bakımı Altındaki Çocukların Davranış ve Duygusal Sorunları**, Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi, 12 (3), 130-140, 2005.

bakımında olan çocuklarda dışa yönelim sorunlarının içe yönelim sorunlarına göre daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Dikkat sorunları, düşünce sorunları, sosyal sorunlar toplum örnekleme göre anlamlı olarak yüksek bulunmuştur¹⁶².

Çetin ve Çavuşoğlu (2009), yetiştirme yurdunda yaşayan 70 ergen ile aileleri ile yaşayan rastgele seçilmiş 70 ergenin benlik saygılarını ve psikolojik belirtilerini karşılaştırmıştır. Yetiştirme yurdu grubunun benlik saygısı puanlarını ailesiyle yaşayan gruba göre düşük, depresyon belirti puanlarını yüksek bulmuşlardır¹⁶³.

Ayaz ve diğerleri (2011), kurum bakımında olan 3-5 yaş arası 34 çocuğu, yaş ve cinsiyet açısından eşleştirdikleri toplum örnekleme ile karşılaştırmış ve kurumda yaşayan çocukların daha fazla ruhsal bozukluk tanısı aldığını belirtmiştir. Dikkat eksikliği, hiperaktivite bozukluğu, karşıt olma/karşı gelme bozukluğu, reaktif bağlanma bozukluğu, davranım bozukluğu ve yaygın gelişimsel bozukluk belirti şiddetinin kurum çocuklarında toplum örneklemindeki çocuklara oranla daha yüksek olduğu belirlenmiştir¹⁶⁴.

Altınoğlu Dikmer ve arkadaşları (2014), evlat edinilmiş çocuklarla biyolojik ailesi yanında yaşayan çocukların davranışsal ve duygusal sorunlarını karşılaştırmış ve evlat edinilmiş çocukların hiçbir ölçümde, biyolojik aileleriyle yaşayan akranlarından farklı olmadıkları sonucuna varmıştır.

Yulaf ve Gümüştaş (2019), kurum bakımında yaşayan ve evlat edinilen çocuk ve ergenleri ruhsal bozukluk açısından karşılaştırmıştır. Kurum bakımdaki çocuklarda davranım bozukluğu tanısı oranlarını ve antipsikotik ilaç kullanma sıklığını daha yüksek bulmuştur¹⁶⁵.

¹⁶² Zeynep Şimşek ve diğerleri, **Kurum Bakımındaki Çocuk ve Ergenlerde Davranış ve Duygusal Sorunların Epidemiyolojisi; Ulusal Örnekleme Karşılaştırmalı Bir Araştırma**, Türk Psikiyatri Dergisi 2008; 19(3):235-246.

¹⁶³ Hacer Çetin ve Hicran Çavuşoğlu, **Yetiştirme Yurdunda ve Aileleri ile Yaşayan Adelösanların Benlik Saygıları ve Psikolojik Belirtilerinin Karşılaştırılması**, Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi, Cilt:2 sayı:4, 2009.

¹⁶⁴ Muhammed AYAZ ve diğerleri, **3-5 Yaş Grubu Kurum Bakımındaki Çocuklarda Ruhsal Hastalık Sıklığı ve İlişkili Etmenler**, Türk Psikiyatri Dergisi 2012;23.

¹⁶⁵ Yasemin Yulaf ve Funda Gümüştaş, **Kurum bakımında yaşayan ve evlat edinilen çocuk ve ergenlerin ruhsal bozukluklar açısından karşılaştırılması**, Cukurova Medical Journal 44 (2019): 1-1.

2.4. KORUYUCU AİLE

2.4.1. Koruyucu Aile Kavramı ve Tarihsel Gelişimi

TDK'nin kabul ettiği ifadeye göre: “Aile; Evlilik ve kan bağına dayanan, karı, koca, çocuklar, kardeşler arasındaki ilişkilerin oluşturduğu toplum içindeki en küçük birlik¹⁶⁶”. Aile kavramını her ne şekilde ifade edersek edelim yaptığımız tüm tanımlar konuya yaklaşım şeklimize göre kavramı daraltacaktır.

Çalışmamızın temel konusu gereği biz, aile kavramını evlat edinme bağlamında taradığımız kaynaklardaki eksikliğini gördük. Aile tanımı ile ilgili kavramın içine alınan kan bağları ve bu bağların sıfatları aile bireyleri ifadeleri ne yazık ki ne evlat edinme ne koruyucu aile ne de ayrılma ve ölümden kaynaklı eksiklik olaylarını içermemektedir. Dolayısıyla tanımı başka bir tabanda farklı bir kavramı baz alarak ifade etmek günümüzdeki aile formlarına daha uygun olacaktır kanaatindeyiz. Baz alacağımız kavram sevgi, aidiyet, bağ ve aynı çatı (manevi anlamda da) altında yaşamak olmalıdır.

Bu perspektifle baktığımız da aile içindeki asıl rolün anne ve babalık değil ebeveynlik olması gerekir. İster kan bağıyla edinilmiş olsun ister koruyucu ister de evlatlık olsun çocuk açısında temel ihtiyaç bağlanma ve aidiyettir¹⁶⁷. Bu ihtiyaçları da karşılayacak kişiler sadece anne ve baba sıfatlarına sahip, kan bağı ile gelen biyolojik bağlarla birbirine bağlı kişiler değildir. Sevgi, aidiyet ve bağlanmayı çocuğa kan bağıyla bağlı babaanne, dede, amca verebileceği gibi kan bağı olmayan ebeveynlik sorumluluğunu üstlenmiş kişiler de verebilir.¹⁶⁸

“Çocukluk dönemi üç dönemden oluşur. 0-4 yaş “bağlanma”, 4-12 yaş “aidiyet” ve 12 yaş ve sonrası “uyum” sürecidir. Aidiyet, “insanın kendini emniyet ve güven

¹⁶⁶ TDK, “Aile” www.sozluk.gov.tr, (10.03.2019)

¹⁶⁷ Alfie KOHN, **Koşulsuz Ebeveynlik**, 2.baskı, Görünmez Adam Yayınları, 2015, s.24.

¹⁶⁸ William Sears ve Martha Sears, **Doğal Ebeveynlik**, 3.baskı, Doğan Kitap, İstanbul, 2011, s.261.

içinde hissettiği bir grupla duygusal bağ kurmasıdır.”¹⁶⁹ Dolayısıyla çocuk için ailenin olmazsa olmazı sevgi, aidiyet ve bağ hissetmektir.

Tüm bu bilgileri birleştirdiğimizde birbirlerine sevgi, aidiyet bağıyla bağlı bireylerin kendilerini emniyet ve güven içinde hissettikleri, toplumun en küçük birimi olan yapıya “aile” denir. Tanım bu haliyle daha kapsayıcı olmakla birlikte isim ve sıfatları içermek ve dışlamak konusunda da daha esnek hale gelmiştir.

“Koruyucu aile hizmeti, herhangi bir sebepten ötürü biyolojik ailesinin yanında kalması mümkün olmayan çocukların, uzun veya kısa süreli olarak, ücretli veya gönüllü statüde, devlet denetiminde, aileler tarafından kendi aile ortamlarında bakılması ve yetiştirilmesidir.”¹⁷⁰ Aynı zamanda konu ile ilgili sahada günümüzde aktif rol alan başka kurumlarca da koruyucu aile tanımı yapılmıştır. Bunların hepsinin temel gayesi; kan bağıyla birleşmiş toplumun en küçük hücresine, kan bağı olmayan bir bireyin eklenmesine vurgu yapmaktadır.

Resmi Gazete’de yayınlanan Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı yönetmeliğine göre de Koruyucu Aile; “Veli ya da vasi dışında kalan kan bağı bulunan akrabalar ya da çocuğun iletişim içinde olduğu veya tanıdığı bakıcı, komşu gibi yakın çevresinde olan, tercih etmeleri halinde en az temel ana, baba eğitimleri kapsamında eğitim almış kişi ve ailelerin sağladığı bakım şeklinde ifade edilmiştir¹⁷¹”.

2.4.2. Koruyucu Aile Olma Süreci

Koruyucu aile olmak isteyen kişilerin, evli olanların eşleri ile birlikte, ikametlerinin bulunduğu Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı il veya ilçe müdürlüklerine başvurmaları gerekir. 2018 yılı itibariyle yürürlüğe konulan yeni uygulama ile koruyucu aile olmak isteyen kişiler e-devlet üzerinden ön başvuru yapabilir. Ön başvuru sonrası

¹⁶⁹ Adem Güneş, **Aile ile Bağlanma Aidiyet**, Timaş Yayınları, 2016, s.15.

¹⁷⁰ **Koruyucu Aile Hizmeti**, <https://www.korev.org.tr/p/7/koruyucu-ailelik-nedir>, (15.04.2019)

¹⁷¹ Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı 14 Aralık 2012 tarihli 28497 sayılı “**Koruyucu Aile Yönetmeliği**” T.C. Resmi Gazete

kişilere yüz yüze görüşme için randevu saati verilir ve gereken belgeler bu görüşmede alınır¹⁷².

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı tarafından yayınlanan, 14 Aralık 2012 tarihli “Koruyucu Aile Yönetmeliği”ne göre koruyucu aile olmak isteyen kişilerin; Türk vatandaşı olması ve Türkiye’de devamlı ikamet etmesi, 25 ile 60 yaş arasında olması, en az ilkokul bitirmiş olması, düzenli bir gelire sahip olması gerekmektedir.

Genel şartlar dışında çocuğa bağlı birtakım şartlar da vardır.¹⁷³

Çocuğun annesi veya babası veyahut da vasisi, koruyucu aile olarak kabul edilmez. Çocuk ile aradaki yaş farkı on sekiz yaştan daha az olmamalıdır. Bu şart akraba modelinde aranmaz. Ayrıca çocuk için önemli olanın kendisine uygun bir aile ortamında büyütülmesidir. Bu nedenle öncelikle akrabalara ve yakın çevresindeki ailelerden uygun olanlarına koruyucu aile olma teklifi götürülür. Eğer aile, koruyucu aile olmak isterse ve komisyon tarafından da uygun görülürse yaş farkı ve eğitim şartı aranmaz.¹⁷⁴

2.4.2.1. Koruyucu Aile Başvurusunda İstenen Belgeler

T.C. Kimlik numarası ile birlikte, fotoğraf, öğrenim belgesi, gelir düzeyini gösteren bir belge, adli sicil belgesi, eğer mevcutsa koruyucu aile eğitimi ile ilgili belgeler istenmektedir. Çocuğun bakımı ve psiko-sosyal gelişimi ve eğitim hayatını olumsuz etkileyecek boyutta bir sağlık sorununun olup olmadığının araştırılması amacıyla Devlet veya üniversite hastanelerinden alınan bir rapor da bunlara ilave edilmelidir. Koruyucu aile adayları eğer evli iseler bu belgeler her ikisinden ayrı ayrı istenir.

¹⁷² Merve Yıldızalp, “**Koruyucu aile başvurusunda e-devlet dönemi**” Anadolu Ajansı 05.07.2018. Ankara. <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/koruyucu-aile-basvurusunda-e-devlet-donemi/1195310> (Erişim: 15.04.2019)

¹⁷³ Aile ve Sosyal Politikalar Bak. 14 Aralık 2012 tarihli 28479 sayılı “Koruyucu aile Yönetmeliği” T.C. Resmi gazete,

¹⁷⁴ 28497 sayılı “**Koruyucu Aile Yönetmeliği**”

2.4.2.2. Koruyucu Aile Eğitimleri

Koruyucu Aile Yönetmeliğinde belirtilen koruyucu aile olmak isteyen kişilerin alması gereken eğitimler¹⁷⁵;

1 - Temel Aile Eğitimi: Çocuğun desteklenmesi amacıyla çocuk gelişimi, ihtiyaçları ve etkili ebeveynlik yapılması kapsamında temel ana- baba eğitimini de içeren genel ebeveynlik becerilerinin kazanıldığı eğitimi,

2 - Koruyucu Aile Birinci Kademe Eğitimi (KAEP1): Korunmaya ihtiyacı olan çocuğun öz ailesi dışında bir başka aile yanında yetiştirilmesine ilişkin olarak verilen eğitimi,

3 - Koruyucu Aile İkinci Kademe Eğitimi (KAEP2): Özel zorlukları ve ihtiyaçları olan korunma ihtiyacı olan çocuğa hizmet vermek üzere koruyucu aile temel eğitimini almış kişilere verilen uzmanlık eğitimi olarak ifade edilmiştir

Birinci Kademe Koruyucu Aile Eğitimi

Birinci Kademe Koruyucu Aile Eğitim Paketi (KAEP1) 9 modülden oluşmaktadır. Bunlar;

1. Merhaba
2. Hazırım
3. Birlikteyiz
4. İki Ailelik.
5. Güvenli Bağ Kurma.
6. Yaşam Düzeni.
7. Beceri Kazanma.
8. Travma ve İstismar.
9. Bağımlılık.

İlk 3 modül (Merhaba, Hazırım, Birlikteyiz) koruyucu aile adaylarına verilirken kalan 6 modül çocuk koruyucu ailenin yanına yerleştikten sonra verilmektedir

¹⁷⁵ 28497 sayılı “Koruyucu Aile Yönetmeliği”

İkinci Kademe Koruyucu Aile Eğitimi

“İkinci Kademe Koruyucu Aile Eğitimi” (KAEP2) özel ihtiyaçları ve problemleri olan çocuklara koruyucu aile olmak isteyenlerin alması gereken eğitimidir. Bu eğitim 2 modülden oluşur. Bunlar;

1. *Suç Mağduru Çocuklar*
2. *Suçta Sürüklenen Çocuklar*

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İSLAM'DA KİMSESİZ ÇOCUKLAR ve UYGULAMALAR

3.1. PEYGAMBERİMİZ DÖNEMİNDE KORUYUCU AİLE UYGULAMALARI

Kendisinin ümmeti olmaktan şeref duyduğumuz Hz. Peygamber (SAV) de bir yetim olarak dünyaya gelmiş ve altı yaşında annesi Amine Hatun'un da vefatı ile öksüz de kalmıştı. İmtihanları bununla sınırlı kalmayan Allah Rasulu çok sevdiği dedesinin himayesinde iki yıl bulunduktan sonra dedesi Abdülmuttalib'in vefatıyla artık aynı zamanda dede yetimi de olmuştu.

Peygamber Efendimiz (SAV), amcası Ebu Talib'in yanında yaşamına devam etmiş¹⁷⁶ amcası onu yetişmesi için elinden gelen çabayı sarf etmiştir.

Yengesi Fatıma Binti Esed de ona annelik yapmıştır. Eşinin ölümünden sonra müslüman olan Fatıma hicretten iki yıl önce Medine'ye hicret etmiş ve bazı rivayetlere göre hicretin dördüncü yılında vefat etmiştir.

Peygamber Efendimiz, “annemden sonra ikinci annem” dediği “Fatıma binti Esed”i vakit buldukça ziyaret eder ve ona izzet ve ikramda bulunurdu. Hatta bazı rivayetlere göre kızının kayınvalidesi olan Fatıma binti Esed vefat ettiğinde kefenlenmesi için gömleğini vermiş ve kabre konulmadan önce de kabre girerek uzanmıştı. Sebebini soranlara ise “Amcam Ebu Talip'ten sonra bana en çok yardım eden kimsedir. Onu cennet elbiseleri giymesi için kendi gömleğimle kefenledim. Kabir azabı görmemesi için kabrine uzandım” diyerek cevaplamıştır.¹⁷⁷

Hız. Peygamber'in hayatında yaşadığı bu tecrübe ve amcası ve yengesine gösterdiği bu ihtiram çocukluk döneminde onların yanında gördüğü sevgi ve ilginin bir göstergesidir. Bizler de bu uygulamayı Rasulullah'ın hayatında koruyucu ailenin bir uygulaması olarak kabul edebiliriz.

¹⁷⁶ Ethem Ruhi Fırlalı, “Ebu Talip”, DİA, Cilt:10, 1994, ss. 237-238.

¹⁷⁷ Ayşe Esra Şahyar, **Koruyucu Aile Olmak**, 2.baskı, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara, 2015, s.41.

“Seni yetim bulup barındırmadı mı?”¹⁷⁸

Yetim olarak doğan ve öksüz olarak yaşamına devam eden Hz. Muhammed (SAV)’e Rabbi ona, çağdaşlarına ve bize hemen diğer bir ayette şu hususu da hatırlatır.

“Sakın yetimi aşağılama!”¹⁷⁹

Yetim doğan ve büyüyen bir kişi, hiç kendi durumunda olan birini hor görebilir mi? Ki Allah Rasulu Mekke’de kıtlık olduğu yıllarda amcası Ebu Talip ve yengesi Fatıma’nın oğlu Hz. Ali’yi yanlarına almış ve hanımı Hz. Hatice ile birlikte onun bakım ve gözetimini üstlenmiştir. Hz. Ali bu sırada beş yaşlarında idi. Allah Rasulü’nün yanında büyüyen Hz. Ali ilk Müslümanlardan olma şerefine nail olmuştur. Ebu Talib’in müslüman olmadan öldüğünü (her ne kadar kaynaklarda tartışmalı da olsa)¹⁸⁰ düşünürsek çocuğun yetiştirildiği ortamın onun maneviyatı üzerinde ne kadar etkili olduğunu da bu örnekle görmüş oluyoruz.

Yine Hz. Muhammed amcasının oğlu Cafer bin Ebi Talip’in Mute Savaşında şehit olmasından sonra onun çocuklarının yanına getirilmesini istemiştir. Habeşistan’da doğan ilk sahabi¹⁸¹ Abdullah b. Cafer geldiğinde onu atının terkisine almış ve o günlerde daha on yaşında olan bu çocuğa çok önemli nasihatlerde bulunmuştur.¹⁸²

Hz. Peygamber’in ilgilendiği yetim çocuklardan biri de “İstemez misin ben senin baban Aişe de annen olsun!” iltifatına mazhar olan Beşir ¹⁸³dir. Bu yetim çocuğun halsiz, mecalsiz, hasta anlamına gelen “Bahir” olan adını Rasulu Ekrem (SAV) değiştirmiş ve müjdeleyen anlamında “Beşir” adını koymuş ve başını okşamıştır.

Beşir yaşadıklarını “Allah Rasulu ile karşılaştığımda dilimde pelteklik vardı. Allah Rasulu bana dua etti ve dilimdeki pelteklik kayboldu. Aradan yıllar geçti saçlarım ağardı ama onun okşadığı yerdeki saçlar hala simsiyah duruyor.” şeklinde ifade edecektir. İşte bu örnek de bir yetimin başını okşamanın dahi onun hayatında ne denli önemli olduğunu bizlere göstermektedir.

¹⁷⁸Ed-Duha, 93/6.

¹⁷⁹Ed-Duha, 93/9.

¹⁸⁰Fığlalı, “Ebu Talip”, DİA, ss.237-238.

¹⁸¹Ethem Ruhi Fığlalı, “Abdullah b. Cafer”, DİA, Cilt: I, 1988, s. 89.

¹⁸²Şahyar, ss. 43-44.

¹⁸³Şahyar, s. 45.

Kocasının Uhud savaşında ölümünden sonra dört yetimi ile dul kalan Ümmü Seleme'nin ısrarlar üzerine Hz. Peygamber'in evlilik teklifini kabul etmesinden ¹⁸⁴sonra bu dört yetim Rasulullah'ın bakım ve himayesinde hayatlarına devam etmişlerdir.

Yine evlilik bağıyla Hz. Peygamber'in gözetiminde yetişen çocuklardan bir diğeri ise kocası Ubeydullah bin Cahş'ın irtidad etmesinden sonra annesinin Allah Rasulu ile evlenmesi dolayısıyla Habibe'dir.

Yetim ve himayeye muhtaç çocukların yetiştirilmesinde esas olan öncelikle yakın akrabalarının yanına yerleştirilmeleridir. Allah Rasulu'nün de buna ne kadar önem verdiğini Ümame binti Hamza'nın hayatında ve yerleştirilmesinde görüyoruz. Peygamber Efendimizin Umretü'l-Kaza için Mekke'ye gittiği hicretin 7. Yılına kadar Mekke'de yaşayan Ümame, dönüş yolunda “beni de yanınıza alın” diyerek Allah Rasulu'nden kendisini de beraberinde götürmeleri için istekte bulundu. ¹⁸⁵

Rasulullah'ın karşı çıkmaması üzerine Medine'ye getirilen Ümame'nin kimin yanına yerleştirileceği konusunda üç sahabi birbiri ile yarış içerisine girmişlerdir.

Bu sahabilerden Hz. Ali, amcasının kızı olması ve Mekke'den kendisinin getirmesi sebebiyle kendi yanında kalması gerektiği gerekçesini ileri sürdü. Diğer bir sahabi Hz. Cafer bin Ebi Talip de hem amcasının kızı olması hem de hanımı Ema binti Umeys'in Ümame'nin teyzesi olması gerekçesiyle kendi yanında kalmasının daha uygun olacağını savundu. Hz. Zeyd bin Harise ise Hz. Hamza ile aralarındaki muahat (kardeşlik) antlaşması sebebiyle Ümame'nin kendi kızı sayılacağını söyleyerek bakımını üstlenmek istedi. Allah Rasulu bu üç mübarek sahabiden hanımı Ümame'nin teyzesi olan Cafer bin Ebi Talib'i tercih etmiştir. ¹⁸⁶

Yukarıdaki örnekte dikkatimizi çeken veya çekmesi gereken belki de en önemli unsur Ümame ve bakımının teslim edildiği Cafer, amca çocuklarıydı. Yine onun bakımını üstlenmek isteyen Hz. Ali de amcası oğlu olması hasebiyle aralarında

¹⁸⁴ M. Yaşar Kandemir, “Ümmü Seleme”, DİA, Cilt:42, 2012, ss.328-330.

¹⁸⁵ Şahyar, s. 53.

¹⁸⁶ Buhârî, “Megazî”, 43; Ebû Dâvûd, “Talâk”, 34; Ayşe Esra Şahyar, “Ümame binti Hamza”, DİA, Cilt:42, 2012, ss. 301-302.

mahremiyet bağı yoktu. Hz. Zeyd ile Ümame arasında ise bir akrabalık ve mahremiyet ilişkisinden söz etmek ise mümkün değildir.¹⁸⁷

Yine akraba bakımının tercih edildiği örnekler arasında Hz. Ebubekir'in himayesine aldığı Mistah b.Üsase¹⁸⁸'yi de zikredebiliriz. Yetim büyüyen Mistah anne tarafından akrabası olan Hz. Ebubekir tarafından her zaman kollanıp gözetildi. Ta ki Hz. Aişe'nin iftiraya uğradığı İfk hadisesine kadar. Müreysi Gazvesine katılanlar arasında bulunan ve aynı zamanda Bedir gazileri arasında bulunan Mistah ne yazık ki Hz. Aişe aleyhine yapılan iftira söylentilerine katılanlardan biriydi. Ve Hz. Aişe'nin masumiyetinin ayetle ilan edilmesinden sonra kaynaklara hakkında had cezası verilen üç kişiden biri olmuştu. Hz. Ebubekir İfk hadisesinden sonra artık ona yardım etmeyeceğine dair yemin etti. Fakat Nur suresinin 22. Ayetinin¹⁸⁹ nüzulünden sonra bu yemininden vazgeçti.

Hz. Peygamber Efendimiz aynı zamanda uzaktan akraba olan çocukları da himayesinde büyötmekte idi. Burada Medineli ilk Müslümanlardan olan ve birinci ve ikinci Akabe biatlarında bulunan ve ikinci Akabe biatındaki sahabilerin en genci olma özelliğine sahip Esad bin Zürrare'yi hatırlamalıyız. Esad b. Zürrare, Peygamber Efendimizin dayıoğullarından Neccar Kabile'sine mensup idi. Medine'ye hicretten hemen sonra hastalanan bu sahabi, Allah Rasulu'nden kızları Kebşe ,Faria ve Habibe'nin himayesini üstlenmiştir.¹⁹⁰ Kendilerine gelen inci bir kolyeyi hediye ettiğini kaynaklardan öğrendiğimiz bu iki kız, Rasulullah tarafından gittiği hemen her yere götüröldü ve evlendikleri zaman da düğünlerinde şarkılar söylenmesini istedi.¹⁹¹

¹⁸⁷ Daha sonra farklı bölömlerde aralarında hiçbir akrabalık ilişkisi bulunmayan kişilerin dahi Rasulullah zamanında Ashab-ı Kiram tarafından bakım ve himaye altına alındığını göreceğiz. Bu da çocuğun himayesinde sadece aile bağının değil onun için en uygun ailenin tercih edildiğini göstermektedir.

¹⁸⁸ Hüseyin Algöl, “**Mistah b. Üsase**”, DİA, Cilt:30, 2005, s.188.

¹⁸⁹ “İçinizden faziletli ve servet sahibi kimseler akrabaya, yoksullara ve Allah yolunda göç edenlere yardım etmeyeceklerine dair yemin etmesinler. Bağışlasınlar. Feragat göstersinler.” Nur, 22.

¹⁹⁰ DİA, “**Mistah bin Üsase**” s. 188.

¹⁹¹ İbn-i Sa'd, et-Tabakatü'l-Kübra, c.VIII, Beyrut, 1968, s.324-325

3.2. OSMANLI DÖNEMİNDE KORUYUCU AİLE VE BENZERİ UYGULAMALAR

Tarihin her alanında olduğu gibi Osmanlı döneminde de afet, kıtlık, bulaşıcı hastalık, savaş ve göç gibi birçok nedenlerle çocuklar anne ve babalarından hatta bazen tüm yakınlarından ayrılmak veya onlar olmadan yaşamlarına devam etmek zorunda kalmışlardır. Devletler ve toplumlar çocukların bu olumsuz şartlardan etkilenmelerini önlemek ve onları korumak amacıyla tedbirler almak zorunda kalmışlardır. Zengin bir vakıf ve hayır geleneği mevcut bulunan Osmanlı Devleti de bu durumdaki çocukları korumak amacıyla, İslam Hukuku esaslarına bağlı kalarak yöntem ve esaslar geliştirmiş ve uygulamıştır.¹⁹²

Sosyal düzeni sağlamak ve devam ettirebilmek için toplumun öncelikle kendi geleceğinin temeli olan çocuklara sahip çıkması gerektiği gerçeğini hiç kimse inkar edemez. Yaklaşık altı asır dünyada hüküm süren imparatorluk da bu uygarlığı tesis edip devam ettirirken çocukları asla ihmal etmemiştir.

Osmanlı'da kimsesiz veya korunmaya muhtaç çocukların bakımını Tanzimat öncesi ve sonrası olarak iki bölümde incelememiz gerekir. Çünkü kurum bakımı Osmanlı'da ancak 1850'li yıllarda başlamıştır.

3.2.1. Tanzimat Öncesi Kimsesiz Çocuğun Bakımı

Türk Tarihi'nin ve İslam Tarihi'nin önemli siyasi kuruluşu olan Osmanlılar, bakıma ve korunmaya muhtaç çocukların himayesine oldukça önem vermişlerdir. Çok sayıda kıtaya yayılan bu devlet aynı zamanda farklı milletler ve farklı dine sahip insanları barındırmaktaydı. Bizim hedefimiz korumaya muhtaç çocuklar ve onların bakımı hususunda yapılan düzenlemeleri incelemek olacaktır.

¹⁹² Abdullah Bay, **Osmanlı Toplumunda Evlatlıklar ve Hukuki Durumları**, Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 9/4 Spring 2014, p. 149-163, Ankara, s.149-163

3.2.1.1. Tebenni

Osmanlı hukukçuları, İslam Hukukuna uygun olarak düzenlenen ve “tebenni” olarak adlandırılan uygulamada beş ana gurup çocuk sınıfı ile ilgilenmiştir.¹⁹³

Bunlar:

- 1- *Terkedilen çocuklar,*
- 2- *Kimsesiz ve yetim çocuklar,*
- 3- *Fakir aile çocukları,*
- 4- *Çocukların ahlakını güzelleştirmek,*
- 5- *Mühtedi çocuklar.*

Fakir aileler, çocuklarına gerekli eğitimi istedikleri gibi veremediklerinden dolayı çocuklarını kültür seviyesi yüksek ailelerin yanına vermek istiyorlardı. Örneğin 12828/1865 tarihli sicil kaydında bir aile, bilgi ve irfan öğrenmesi amacıyla ““tehzi̇b-i ahlâk ve teallüm-i âdâb ve meârif için” sadece beş yaşında olan kızını geçici bir süreliğine tebenniye vermiştir. Kadın ise bu masrafları ve eğitimi karşılıksız olarak üstlenmiştir.¹⁹⁴

Şeriyeye sicilleri incelendiğinde “tebenni” sistemine oldukça sık rastlanmaktadır. Kur’an-ı Kerim’de evlatlık müessesesi yasaklandığı halde, Osmanlı mahkemeleri bu konuya nasıl İslami bir bakış açısı getirmiştir? Toplumsal bir soruna çözüm getirmek isteyen Osmanlı, Şer’i hukuka aykırı olmayacak bir müessese geliştirmiş midir? Yoksa Salim b. Huzeyfe’ye tanınan ruhsat, genele mi uyarlanmak istenmiştir?

Dini hükümlere riayet eden ve kendisine gelen davaları bu usullere göre karara bağlayan Osmanlı mahkemelerinin, Şer’i hukuktan ayrıldığı söylenemez. İslami hukuk sistemindeki uygulamayla diğer hukuk sistemlerinde görülen “evlatlık” uygulaması arasında çok önemli farklar bulunmaktadır.¹⁹⁵

¹⁹³ Kurt, Abdurrahman, **Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi**, TC. Başbakanlık Aile Araştırmaları Kurumu Yayınları No: 71, Aralık, 1991, Ankara, s. 549.

¹⁹⁴ Abdurrahman Kurt, **Bursa Sicillerine Göre Osmanlı Ailesi**, Sentez Yayıncılık, 2013 ss. 98-100

¹⁹⁵ Abdurrahman Kurt, **İslam’ın Koruyucu Aileye Bakışı**, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi Sayı:6, cilt:6, 1994, (İslam), ss. 177-187.

Evlatlık alınmada çocukla ebeveyn arasında nesep bağı kurulmadığı gibi bu sebeple bir evlilik engeli de meydana gelmez. Çocukların anne ve babaları istedikleri zaman çocuğu geri alma hakkına sahiptirler.¹⁹⁶

Evlatlıklar eğer biliniyorsa öz babalarının isimlerini asla terk etmemiş ve içinde bulundukları aileye nisbet edilerek isimlendirilmemişlerdir. Ve tebenni” çocuğun “rüşd” çağıyla sınırlandırılmıştır. Tebenni kayıtlarında “inde’z-zafer” ve “ianeden müstağni oluncaya kadar” ifadeleriyle yer alan ve çocuğun kendi ihtiyaçlarını kimseye muhtaç olmadan karşılayabileceği “bulüğ çağına” ulaşmayı kasteden ibareler bunu teyit etmektedir.¹⁹⁷

Koruma altına alınan çocuklar “velisi olamayanın velisi devlettir” hadisi şerifi gereğince kadı tarafından koruyucu aile yanına yerleştirilerek bu görev yerine getiriliyordu. Evlat edinenler; hakime, çocuk adına bir nafaka tayin ettirirlerdi. Bu nafaka, genellikle çocuğun bakımını üstlenen vasisi tarafından karşılanmakta ve eğer varsa daha sonra çocuğun babasından ya da rüşdüne ulaşp hayatını kazanmaya başladıktan sonra bizzat evlatlığın kendisinden tahsil edilmektedir. Bu uygulamada asıl amacın çocuğun ailesi tarafından geri alınmasına mani olmak olduğu söylenmektedir.¹⁹⁸ Ailenin veya çocuğun bu meblağı ödeyememesi durumunda tek sorumlu mahkeme kadısı yani devlet olmaktadır.¹⁹⁹

Ayrıca gönüllü kuruluşlar ve vakıflar bu ailelere “eytam için tahsis edilen akçelerle” asırlar boyunca maddi destek sağlamışlardır. Bu şekilde aile bakım ve şefkatinden uzakta kalan çocuklara bir aile yuvası temin edilmiş ve çocukların aile sıcaklığında yetişip gelişmeleri sağlanmıştır.

¹⁹⁶ Aydın, Aile Hukuku, s.101.

¹⁹⁷ Kurt, (İslam) s. 183.

¹⁹⁸ Aydın, Aile Hukuku, ss. 101-102.

¹⁹⁹ Ömer Nasuhi Bilmen, İstilahatı Fıkhiyye Kamusu, VII/230; Abdurrahman Kurt, "**Tanzimat Döneminde Koruyucu Aile Müesseseleri**", Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi, c.II, Aile Araştırmaları Kurumu, Ankara. 1992, s.553.

3.2.1.2. İcar-ı Sagir

Bakıma muhtaç çocukların “ıcar-ı sagir” yani fakir aile çocuklarının onlara bakabilecek durumdaki zengin ailelerin yanına verilmesi uygulaması, Osmanlıların sıklıkla uyguladıkları bir koruyucu aile müessesesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu uygulama pratikte “besleme”, “ahretlik”, “manevi evlat” gibi adlarla karşımıza çıkmaktadır.²⁰⁰ Bu uygulamada asıl amaç sevap kazanmak olup çocuğun emeği karşılığında çocuğa ayrıca belirli bir ücret de takdir edilirdi. Rüşt çağıyla sınırlandırılan beslemelikte mevzubahis olan genellikle kız çocukları idi. Aynı zamanda gayrimüslimler de ıcar-ı sagir uygulamasını benimsemiş ve uygulamışlardır.²⁰¹

Kurt; kadı huzurunda yapılan bu sözleşmelerde amacın çocukları sömürmek olmadığını, verilen ücretin tatminkar olduğunu aksi durumda Osmanlı kadısının böyle bir uygulamayı tasdikinin mantık dışı olacağını belirtmiştir. Akdin kiralayan tarafı genellikle üst düzey ailelerden oluşurken, kiralanan çocuk ve ailelerin şiddetli fakirlik içinde olduğu zikredilmektedir.

Örnek olarak 8 Zilkade 1329/1903 tarihli bir sicil kaydı şu şekilde hazırlanmıştır:

*“Mecliste hazır bulunan tahminen on yaşındaki kızım Şükriye’nin asla malı olmayıp, ben dahî zor durumda bulunduğum için ona bakmaya gücüm yetmemektedir. Nafaka ve kisveye (giyim-kuşama) de şiddetle ihtiyacı olan kızım Şükriye’yi işbu vesikanın yazılışından itibaren aylık yirmi kuruş ücretle adı geçen İsmet Hanım’a bilvelâye ıcar eyledim. O da bunu kabul ve zikredilen ücretten aylık onar kuruşunu adı geçen küçük kızın nafaka, kisve ve diğer zaruri ihtiyaçlarına harcamağa ve bunun dışında kalan parayı muhafaza etmeğe ve bülüğa ermesiyle birlikte ona vereceğini taahhüd etmiştir.”*²⁰²

²⁰⁰ Mehmet Zeki Pakalın, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1971, c. I, s. 30.

²⁰¹ Kurt, İslam, s. 183.

²⁰² Kurt, İslam, s. 183.

Bu akdin süresi tebennide olduğu gibi bulüğ ile sınırlandırılmıştır. Şeriye sicillerinde yer alan genellikle "hın-i rüşd ve sedadına değin" ifadeleri bu hususu teyid etmektedir.²⁰³

Tebenni ve icar-ı sağır uygulamaları hem çocukları koruma hem de onları toplumun kültürel ve manevi değerlerine uygun olarak yetiştirerek sosyalleşmesi amacına yöneliktir.

Benzeri bir uygulama 18 ve 19. Asırlarda ekonomik bakımdan güçlü olan Müslüman Çinli ailelerde görülmektedir. Bu aileler, on binlerce Hristiyan ve Mecusi çocuğu ailelerinden alarak bu çocukları İslam dinine göre yetiştirmişler ve daha sonra onları evlendirerek onlara ayrı evler açmışlardır. Çin'e İslam'ın yayılmasında bu ailelerin rolü oldukça büyüktür.²⁰⁴

3.2.1.3. Vakfiyeler

Tanzimat öncesi Osmanlı'da yetim ve kimsesiz çocukların durumunu incelediğimizde karşımıza vakfiyeler çıkmaktadır.

"Vakıf, sadece Allah rızasını kazanmak için, zengin kimseler tarafından kurulan ve menfaati tamamıyla ihtiyaç içinde bulunanlara tahsis edilen müessesedir".²⁰⁵

Osmanlı vakıflarında yetimlerin bakımı ile ilgili pek çok örnek karşımıza çıkmaktadır. Daru't-Ta'lim adlı Fatih Sultan Mehmet döneminde kurulan vakfiyede şöyle bir tabir yer almaktadır;

"Eytam bulunur ise talim-i eytam, bulunmaz ise etfal-i fukara-yı müslimine talimi ikdam eyleyip..." yani bu kurumun asıl amacı yetimleri yetiştirmek içindir eğer yer kalırsa fakir çocukları da okula kabul edilebileceklerdir.

Kanuni Sultan Süleyman'a ait Süleymaniye Vakfiyesinde ise şöyle bir bilgi karşımıza çıkmaktadır:

²⁰³ Kurt, İslam, s. 183.

²⁰⁴ Sir Thomas Walker Arnold, *İntişar-ı İslam Tarihi: İslam'ın Yayılış Tarihi*, 2. bs., çev. Hasan Gündüzler, Akçağ Yayınları, Ankara, 1982, s. 307-308.

²⁰⁵ Ziya Kazıcı, *İslam Müesseseleri Tarihi*, Kayihan Yayınları, İstanbul, 1991, s. 184.

“Ve her gün iki nevbet fukara için pişen aştan ve ekmekten Mektep’te hazır olan eytama ve evlad-ı fukaraya vere ve adet üzere her ikisine bir çanak aş, bir pare et ve iki ekmek vireler. Ve mektephaneye hasır lazım oldukça mal-ı vakıftan alı-vireler.”²⁰⁶

Sadece padişahlar değil muhtelif kişilerce de kurulan vakıflarda yetim ve kimsesiz çocuklar gözetilmiştir. Bir araştırmaya göre 1585-1683 yılları arasında kurulan 313 vakfın gelirlerinin diğer yardımlara oranı hesaplandığında %72,93 ile en büyük payın yetim muhtaç ve fakir çocuklara kıyafet alınması ve fakirlere yardım için ayrıldığı tespit edilmiştir.²⁰⁷

Osmanlı döneminde yetimlerin korunması ve bakımında “Avarız vakıfları ve Sandıkları” da önemli bir görev üstlenmişlerdir. Osmanlı Maliye sisteminde vergi ve bütçe terimi olarak benzer anlamları bulunan “Avarız” düzenli olmamakla birlikte olağanüstü durumlarda özellikle de savaş zamanlarında halktan toplanan vergiye verilen addır.²⁰⁸ Mahalle veya köylerde bu vergiyi ödemekte güçlük çeken halka yardımcı olmak amacıyla “Avarız Vakıfları” kurulmuştur. Avarız vergisi uygulamasının zamanla önemini kaybetmesi üzerine, bu vakıfların gelirleri de çevre halkının muhtelif hayır hizmetlerine tahsis edilmiştir. Bu hizmetler halkın karşı karşıya kaldığı deprem, yangın, su baskını, salgın hastalıklar gibi doğal afetlerin yanında sahipsiz cenazelerin kaldırılması, kimsesiz kızların evlendirilmesi, aynı zamanda fakir, dul ve yetimlerin ihtiyaçlarının karşılanması... vb. hizmetlerdir. Zamanla yeni bir mahiyet elde eden “Avarız Vakfı”, “Avarız Akçesi” ve “Avarız Sandığı” gibi isimler almıştır. Müslüman ve gayri Müslimlerin birlikte oturdukları beldelerde vakfı yapanın dinine bakılmaksızın avarız vakfının gelirleri her iki zümrenin ihtiyaçlarına harcanmıştır.²⁰⁹

²⁰⁶ Nesimi Yazıcı, **Osmanlılarda Yetimlerin Korunması Üzerine Bazı Değerlendirmeler**, AÜİFD XLVIII, Sayı:1, 2007, s. 17.

²⁰⁷ Hasan Yüksel, **Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Hayatında Vakıfların Rolü (1585-1683)**, Dilek Matbaası, Sivas, 1998, s. 146.

²⁰⁸ Halil Sahillioğlu, “**Avârız**”, DİA., c. IV, s. 108-109.

²⁰⁹ Mehmet İpşirli, “**Avârız Vakfı**”, DİA., c. IV, s. 109; Ömer Lütfi Barkan, “**Avârız**”, IA., c. II, s. 13-19; Reşat Ekrem Koçu, “**Avârız Sandıkları**”, İstanbul Ansiklopedisi, c. III, s. 1343-1344.

Esnaflar Sandıkları, çalışamayacak durumda olan arkadaşlarına yardım etmek, aynı zamanda ölen meslektaşlarının eş ve yetim çocuklarının ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla Esnaf Teşkilatının kendi aralarında kurdukları bir yardım kuruluşudur.

Orta Sandıkları ise Yeniçerilere aittir. Bu kurumdan da yine yaralanan veya sakatlanan arkadaşlarının ihtiyaçları karşılanırdı. Aynı zamanda şehit düşen arkadaşlarının geride bıraktıkları yetim ve eşlerine de yardım da bulunulurdu. Ölen ya da şehit düşen Yeniçerilerin eşyaları satıldıktan sonra parası eğer çocukları büyükse onlara verilirdi. Çocukları küçük ise bu para işletilmek üzere “Orta Sandığına” konulur ve çocuk büyüdüğünde bu para çocuğa verilirdi.²¹⁰ Kaynaklarda ayrıca Ağa Kapısı’nda yetimlere ait paraların muhafaza edildiği “Kara Sandık” adı da geçmektedir. Bu sandığın işlemleriyle Beytülmal Katibi ilgilenir ve ocağa ait Beytülmal Defterini tutardı. Yeniçerinin geride bıraktığı mal varlığı, küçük yetim çocukları varsa ya aynen korunur veyahut da işletilmek üzere bağlı bulunduğu odaya verilirdi. Çocuk büyüdüğünde Beytülmal Katibi kayıtları kontrol ederek parayı aynıyle veya çalıştırıldıysa kârıyla birlikte çocuğa teslim ederdi.²¹¹

Osmanlı toplumunda çocuk, mutlaka korunması gereken bir varlıktır. Eğer çocuğun babası yoksa aile büyükleri veya amcaları çocuğa bakmakla mükelleftiler. Devlet de yetimin iyi bir şekilde yetiştirilmesi için aileye yardım ederdi. Çocuğu olan dul kadınlara, ikiz veya üçüz çocuğu olan ailelere hangi dine mensup olduklarına bakılmaksızın maaş bağlanıyordu. Bu bağlamda 1851’de Sofya yakınlarında bulunan Etrepol’de Hristos adlı kişinin üçüz çocukları doğduğunda, devlet aileye para yardımında bulunmuştu. Musul’da cami avlusuna terkedilmiş olan çocuğa yine devlet tarafından maaş bağlanmıştı. İstanbul Silivrikapı civarında sokağa terkedilen bir çocuk ise Hatice isimli bir hanımın yanına maaş karşılığı yerleştirilmişti.²¹²

²¹⁰ Yazıcı, s.19.

²¹¹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, Ankara: **Türk Tarih Kurumu Yayınları**, 1975, c. II, s. 558-559; Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti Teşkilâtından Kapıkulu Ocakları**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1984, s. 311-317.

²¹² İlber Ortaylı, **Osmanlı Toplumunda Aile**, İstanbul: Pan Yayıncılık, 2001, s. 114-115.

Osmanlı Devleti Yöneticilerinin Tanzimat öncesinde özellikle de bu dönemde bakıma ihtiyacı olan kişilerle ve özel olarak da yetimlerle yakından ilgilenmiş olduklarını görüyoruz. 7 Rebiu'l-Evvel 1268/31 Aralık 1851'de yürürlüğe girmiş olan “Eytam Nizamnamesi” ve bu nizamnameye dayanarak “Eytam Nezareti” kurulmuştur.²¹³ Bu çabalar kendisine miras kalmış olan yetimlerin haklarının daha iyi korunması bakımından önemli bir adımdır. Bu nizamnameden sonra askeriye, ilmiye, posta görevlileri vb. çeşitli meslek gruplarının yetim çocukları ve dul eşlerini ilgilendiren bazı düzenlemeler yapılmıştır.²¹⁴

Sultan II. Mahmud ve Sultan Abdülmecid'i de yetimlerle ilgili çalışmalar yapan padişahlar arasında sayabiliriz.

3.2.2. Tanzimat Sonrası Korunmaya Muhtaç Çocukların Bakımı

Vakıfların yanı sıra Osmanlı Devleti'nde Tanzimat dönemi ile birlikte öksüz ve yetimlerin haklarının korunması amacıyla birçok kurum açıldığı görülmektedir. Bu kurumlar şunlardır(alıntı)Osmanlıda çocuk koruma sistemi ve darüleytamlar tez s 23

- Eytam Sandıkları
- Islahhaneler
- Darüşşafaka
- Darü'l Hayr-ı Âli
- Hamidiye Etfal Hastane-i Alisi
- Himaye-i Etfal Cemiyeti

²¹³ Tahsin Özcan, **Osmanlı toplumunda Yetimlerin Himayesi ve Eytam Sandıkları**, İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi Sayı: 14, Yıl: 2006 s.112.

²¹⁴ Nesimi Yazıcı, **Tanzimat Döneminde Yetim Mallarının Korunmasına Yönelik Yasal Düzenlemeler ve Bazı Uygulamalar**, XII. Vakıf Haftası Kitabı; Ankara, 1995, s. 46-47.

3.2.2.1. Eytam Sandıkları

Eytam sandıklarını hem Tanzimat öncesi hem de Tanzimat sonrası geçerliliği olan kuruluşlar arasında sayabiliriz. Eytam Nizamnâmesi'ni (7 Rabiulevvel 1268/31 Aralık 1851), doğrudan yetimlerin mallarıyla ilgili düzenlemenin yapıldığı ilk nizamname olarak zikredebiliriz. Terekelerin tespiti ve yetimlere ait malların daha iyi muhafaza edilmesi amacıyla yapılan nizamname ile eytam sandıklarının kurulması da karara bağlanmıştır.

29 Rebiulahir 1293 (24 Mayıs 1876) yılında yayınlanan yeni nizamname ile “telgraf ve posta memurları ile ketebe hademesinin” emeklilik ile ilgili işlemleri ve geride kalan yetimlerine bağlanacak maaşlar tespit edilmiş ve bu hususta ayrıntılı bir nizamname düzenlenmiştir.

Bu nizamname de edinilen tecrübe ve şartların zamanla değişmesi nedeniyle 4 Rabiulevvel 1324 (28 Nisan 1906) da yenilenmiş ve daha ayrıntılı hale getirilmiştir.

Nizamnamelerde yapılan düzenlemelerde yer alan bilgilerde eytam idarelerinde “Eytam İdânat Sandığı” adında sandıklar oluşturularak idânat (borç verme, kredi) işlemleri muamele-i şer’iyye usulüyle bu sandık tarafından icra edilecektir.

Yetimin vasi veya velisinin Eytam sandıklarından borç talep etmesi halinde kendilerine öncelik verilmesi sağlanırken diğer borçlulara uygulanan kuralların aynen uygulanması kararlaştırılmıştır. Fakat eytam idareleri ve sandık görevlilerinin sandıklardan borç almaları yasaklanmıştır.

Vadesi geldiğinde ödenmeyen borçların, borçlu veya kefillerin maaşlarına haciz konulması suretiyle tahsili sağlanmıştır.

Yetimlerin mallarının en verimli şekilde işletilmesi amacıyla gereken tüm tedbirler alınmış, benzeri muamelelerde alınan vergi ve masraflardan yetimlerin malları muaf tutulmuştur.

1915 (Nisan 1331) yılında şahıslarla yapılan idane işlemlerinin kurallara uygun yapılmaması, yeterli teminatın alınmadığı ve karın bir kısmının tahsil edilemediği gibi gerekçelerle bir tebligat yayınlanmıştır. Yetimlerin mallarının bu koşullarla eytam sandıklarında bulundurulmasını yetimlerin mallarına zarar verdiği belirtilerek

buralardaki paraların Ziraat Bankası'nda nemalandırılması istenmektedir. Ziraat Bankası'nın olmadığı yerlerde ise bu işlemler Osmanlı Bankası aracılığıyla yürütülmüştür.

Cumhuriyetin ilk yıllarında da varlığını sürdüren Eytam İdareleri, 1926 yılında sona erdirilerek mal varlıkları “Eytam ve Eramil Bankası”na devredilmiştir. Adı daha sonra “Emlak ve Eytam Bankası” olarak değiştirilen bankanın ilk sermayesi 20 milyon olarak belirlenmiştir. 1946 yılında “Türkiye Emlak Kredi Bankası” adını alan bankanın adı 1988 de “Türkiye Emlak Bankası” olarak değiştirilmiştir. 2001 yılında faaliyetlerine son verilen banka “T.C. Ziraat Bankası” bünyesine dahil edilmiştir.²¹⁵

3.2.2.2. Islahhâneler

İlk ıslahhâne, 1863 yılında Niş'te Tuna Valisi Mithat Paşa tarafından kurulmuştur. Islahhane, aileleri tarafından bakılamayacak kadar fakir olan müslüman ve gayri müslim yetim ve öksüz çocuklara temel eğitim vermek ve meslek kazandırmak amacını taşımaktaydı. Bu ıslahhânedeki eğitim ve öğretimden iyi sonuçlar alınması üzerine 1864'te Tuna şehrinin merkezinde birer tane olmak üzere Rusçuk ile Köstence'de ıslahhâne açılmıştır. Islahhâneler, hem meslekî ve teknik eğitimin hem de korunmaya muhtaç çocukların eğitiminin gelişimi bakımından önemli bir yere sahiptir. Islahhâneler birkaç yıl içinde Anadolu ve Rumeli'deki birçok şehre yayıldı. 1867'den itibaren Kastamonu, Bursa, İşkodra, Sofya, Sivas, Edirne, İzmir, Halep, Bosna, Erzurum, Diyarbakır, Konya ve Selânik'te birer ıslahhane kuruldu. Fakat bu kurumlar yalnızca erkek çocuklara mahsustu. Kız çocukları için ise Mithat Paşa tarafından 1868'de Rusçuk'ta bir ıslahhâne açılmıştı.²¹⁶

²¹⁵ Özcan, s. 103-121.

²¹⁶ DİA, “Islahhaneler”, 19. Cilt, 1999, ss. 190-191.

3.2.2.3. Darüşşafakalar

30 Mart 1872’de bir grup Osmanlı ileri geleni ve sadrazam tarafından fakir Müslüman çocukların eğitim ve öğretimi için Cem’iyyet-i Tedrîsiyye-i İslâmiyye derneği kurulmuştur.

Kuruluşunun ilk zamanlarında Kapalı Çarşı’daki çocuklara okuma yazma öğretmek amacını güden kurum, 29 Haziran 1873’te “Darüşşafakatü’l- İslamiyye” adıyla fakir ve kimsesiz çocukların eğitimi için parasız, yatılı ve özel statülü olarak devam etti. Eğitim standartları kaliteli olan bir okuldu. Öyle ki 1873-1884 yılları arasında okuldan mezun olanlar yüksek okul mezunu olarak kabul edilmişlerdir.

Yüzyıl kadar sadece erkek çocuklarına eğitim veren kurum 1971 yılında kapılarını kız çocuklarına da açtı.

Kurum halen günümüzde anne veya babasından birini veya her ikisini kaybetmiş 10 yaşındaki kız ve erkek yaklaşık 1000 kadar çocukla eğitim hayatına devam ediyor.

3.2.2.4. Dar’ül Hayr’il-Ali

II. Abdülhamit, İstanbul ve Anadolu’daki özellikle Ermeni yetim ve kimsesiz çocukların misyoner faaliyetlerden korunması amacıyla yetimhaneler açılmasını istedi.²¹⁷ Sultan Abdülhamit buraya her din ve sınıftan çocuğun alınmasını ve ders programlarının çocukların dinleri korunacak şekilde planlanmasını böylece de çocukların misyonerlerin tahriplerinden korunmasını amaçlamıştır.

Dar’ül Eytam’ların kurulmasının maddi zorlukları düşünülerek proje küçültülmüş ve Darülhayr-ı Ali’ler açılmıştır. Mektep 18 Ağustos 1903’te açılmıştır.²¹⁸ Ne var ki maddi zorluklar nedeniyle kurum 2 Ağustos 1909 yılında kapatılmıştır. Darülhayr-ı Ali tarafından kullanılan Zeynep Hanım Konağı Darülfünun’a bırakılmıştır. 77Devlet, a. g. m, s. 81-82

²¹⁷Cemil Öztürk, **Osmanlı’da Bir Mesleki Eğitim ve Çocuk Esirgeme Kurumu: Darü’l Hayr-ı Âli**, Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi, İstanbul, 1991, s. 1.

²¹⁸ Ömer Faruk Yelkenci, **II. Abdülhamit’in Eğitim Hamlesi**, Kaknüs Yay, İstanbul, 2010, s. 132-133.

3.2.2.5. Hamidiye Etfal Hastane-i Alisi

Sultan Abdülhamit, ilk çocuğu Ulviye Sultan'ı 7 yaşında feci bir kazada yanarak can vermesiyle kaybetti. Daha sonra kaybettiği diğer çocuğu Hatice Sultan ise öldüğünde sadece 8 aylıktı. Doktorların tedavisi konusunda aciz kaldığı kızının ölümü Sultanı o kadar etkiledi ki Şişli'de çocuklar için bir hastane açılmasını istedi.

Sultan II. Abdülhamid "Benim çocuğum kurtulamadı. Kim bilir fakir fukaranın çocukları nasıl bakılıyor. Hiç olmazsa bir hastane yaptırılın da benim gibi birçok babanın kalbi yanmasın"²¹⁹ diyerek Hamidiye Etfal Hastane-i Alisi'nin kurulmasını emretti.

3.2.2.6. Dar'ül Aceze

Sokakta kalan kimsesiz çocuklar ve dilenmek durumunda kalan sakat kadın ve erkeklerin, himaye edilmesi amacıyla Sultan Abdülhamit tarafından kuruldu. Abdulhamit Han yaklaşık 72.000 altın lira olan kuruluş masraflarını karşılamak üzere 10.000 altın lira nakit ve 7.000 lira değerinde kıymetindeki eşyalarını hediye etmiştir. Resmi açılışı 31 Ocak 1896 tarihinde yapılan Darülacezeye, 2 Şubat 1896 da Sadrazam Halil Rıfat tarafından çocuklar kabul edilmeye başlandı. Kabul edilen kimsesiz ve sakat kimselerin ve kimsesiz çocukların kabulünde din ayrımı yapılmadı. Hatta nizamnamede Darülaceze'de bulunması gereken memurlar arasında bir imam, bir müezzin, bir haham ve Katolik, Ortodoks ve Gregoryen mezheplerinden birer tane olmak üzere üç papaz bulunması kararlaştırıldı. Kadın ve erkekler için ayrı ayrı olmak üzere iki hastanesi bulunan kuruma deliler ve cüzzamlılar asla kabul edilmiyorlardı. Ayrıca eğitim için bir okulu da bulunan kurumda okumak istemeyen çocuklar, imalathanelerde çalıştırılarak sanat öğrenmeleri için teşvik ediliyordu.

²¹⁹ Ayşe Osmanoğlu, **Babam Sultan Abdülhamit Hatıralarım**, 14.baskı, Timaş Yayınları, 2017, 2. Bölüm.

Zamanla üretime yönelik bu eğitim faaliyetlerini devam ettiremeyen kurum, hayırseverlerin yardımlarıyla günümüzde de hala faaliyetlerini sürdürmektedir. Din, dil, ırk, cinsiyet ve sınıf ayrımı yapmayan kurum, kuruluşundan bu yana 29.000'i çocuk 72.000 kimsesiz ve sokağa terkedilmiş çocuk, yaşlı ve engelli insana ulaşmayı başardı²²⁰. Günümüzde (2019) de kurum 600 kişi ile hizmetlerine devam etmektedir.

3.2.2.7. Dar'ül Eytamlar

Osmanlının son dönemindeki Balkan ve I. Dünya savaşları sırasında yetim ve kimsesiz çocukların yerleştirilmesi ve eğitimi amacıyla 1915 yılının başlarında İttihat ve Terakki Fırkasına bağlı olarak kurulmuştur. I. Dünya Savaşı sırasında İngiliz, Fransız ve İtalyanlar'ın ülkeyi terk ederken geride bıraktıkları yurt ve okullardaki kimsesiz çocukları korumak amacını güden kurum, İstanbul ve diğer bazı illerdeki yetim ve kimsesiz çocukların da buraya yerleştirilmesiyle kısa sürede 16.000 kişiye hizmet vermeye başladı.

1918'de Mondros Mütarekesi sonrasında sahipleri tarafından geri alınan bu yurtların boşaltılması sebebiyle buradaki çocuklar boş olan saraylara yerleştirildi. İstanbul dışındaki darüleytamların kapatılmasıyla buradaki çocuklar İstanbul'a getirildi. Maddi imkansızlıklar sebebiyle kapatılan kurumda bulunan zeki ve kabiliyetli çocuklar Darüşşafaka'ya yerleştirilmiştir.²²¹

²²⁰ <https://www.darulaceze.gov.tr>, (30.03.2019)

²²¹ Hidayet Yavuz Nuhoglu, “**Darüleytamlar**”, DİA, 1993, c. 8, s.521

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

İSLAM HUKUKUNDA KORUNMAYA MUHTAÇ ÇOCUKLAR

4.1. İSLAM HUKUKUNDA YETİM VE BAKIMA MUHTAÇ ÇOCUKLAR

4.1.1. Koruyucu unsur olarak Devlet ve Devletin Görevleri

Günümüz modern devletleri yaşanan olumlu gelişmeler sonucunda toplumun her kesimini içine alan düzenlemeler yapmıştır. Tabii bu arada toplumun temel taşı olan aile üzerinde de gerekli denetimi kurmuş ve neslin devamlılığını koruyacak şekilde çocuğun korunması esasını amaç edinmiştir.²²²

İslam Hukuku da toplumda sosyal adalet düzeninin en iyi şekilde oluşması²²³, kişilerin başkalarına zarar vermemesi²²⁴ ve vatandaşların temel ihtiyaçlarının en iyi şekilde sağlanmasını gaye edinmiştir.²²⁵

İslam Hukuk sistemi içinde devlet toplum düzenini kurmak ve muhafaza etmek üzere dinin, malın, nefsin, neslin ve aklın korunması amacıyla beş temel esas getirmiştir.²²⁶

Şahsiyetin başlangıcı olarak “sağ doğmak koşuluyla ana rahmine düştüğü anı”²²⁷ kabul etmesi sebebiyle İslam Hukuku bu düzenlemelere çocuğu hatta ana rahmindeki cenini de katmaktadır. İslam hukuku en geniş manada “nefsin korunması” ilkesini ele aldığımızda şahsın cismani bütünlüğüne yapılan her türlü saldırı yasaklandığı gibi kişisel hürriyeti ve itibarı aleyhine yapılan fiiller de yasaklanmıştır²²⁸

Çocuklar açısından “aklın korunması” ilkesini değerlendirdiğimizde; devletin çocuğun akli melekelerini ve kabiliyetlerini geliştirmek amacıyla eğitim kurumları tesis

²²² Erbay, s. 35.

²²³ Nahl, 16/90; Hucurat, 49/9.

²²⁴ Yunus, 10/57; Ankebut, 29/45.

²²⁵ Erbay, s. 35.

²²⁶ Buhari, Zekat, 1, 63; Megazi, 60; Müslim, İman, 29; Ebu Davut, Zekat; Tirmizi Zekat, 6; İbn Mace, Zekat, 1; Müsned, V, 510.

²²⁸ Erbay, s. 59.

etme, burada gerekli araçları temin etme ve geliştirme yükümlülükleri vardır. Devlet, hem çocuğu toplum adına en verimli seviyeye getirmek hem de ona yönelik bütün menfi saldırıları bertaraf etmek zorundadır.²²⁹

“Neslin korunması” ilkesini konumuz bakımından değerlendirdiğimizde devlet, çocukların korunmasını temin ve tesis amacıyla gerek bir müessese olarak ailenin korunması, gerekse ailenin bir ferdi olan çocuğun korunması için lüzüm eden tüm tedbirleri toplum menfaatini de gözeterek almak durumundadır.

Bütün bunlarla birlikte “malın korunması” esas çerçevesinde devlet, çocukların mal varlığının korunması ve nemalandırılması amacıyla gerekli tedbirleri almak mecburiyetindedir. Bu uygulamaları devlet, kamu menfaatini gözetmek adına, talep olmasa dahi re’sen yapmak durumundadır.

İslami kaynaklarda çocukların korunması, himaye edilmesi ve çocuk istismarının önlenmesi yönünde Kur’an ve Sünnette birçok nas mevcuttur. Kur’an-ı Kerim’de “hak “ olarak yorumlanabilecek, çocuklarla ilgili birçok ayet bulunduğu gibi Rahmet Peygamber’i Hz. Muhammed (S.A.V.)’in birçok hadis-i şerifinde de “çocuğun hakkı”²³⁰ tanımıyla başlayan ifadeler bulunmaktadır.

İslam dininin küçüklere “ayrıcalıklı haklar” bahsettiğini görüyoruz. Bu haklar diğer hukuk sistemlerinde bulunmayıp sadece İslam Hukuku’nda mevcut haklar oldukları için bu şekilde isimlendirilmişlerdir. Bu hakların bazıları şunlardır:

1. Kur’an-ı Kerim’de birçok ayette çocukların öldürülmesi yasaklanmaktadır.

İster ar düşüncesiyle ister fakirlik korkusuyla ister siyasi düşünceyle her ne sebeple olursa olsun İslam çocuk öldürmeyi yasaklamıştır.²³¹

2. Helal rızık hakkı: Rızıktan aşıt her türlü maddi ihtiyaçlardır. Nafaka diye de tanımlanan bu görev baba üzerinde bir vecibedir. Nafaka maddeten ve manen temiz olmalıdır.

²²⁹ Erbay, s.36.

²³⁰ İbrahim Canan, **Allah’ın Çocuklara Bahsettiği Haklar**, (İslam) Timaş Yayınları, İstanbul, 2001, s.155.

²³¹ Canan, İslam, s.157.

3. Süt emme hakkı: Kur'an-ı Kerim, çocukları gelişmesi için önemli bir devre olan süt emme hususuna iki ayette yer verir ve annelerin yavrularını tam iki yıl emzirmelerini irşad eder.

4. Farz-ı ayn ilimleri öğrenme hakkı: İlim talep etmek her Müslümana farzdır. Farz-ı ayn ilimlerle kasıt ise bilinmesi gereken her çeşit zaruri bilgidir. Fakihler bunu “Kişinin dinini ikamede, amelini Allah’a ihlasla yapmada, Allah’ın kullarıyla muâşerede muhtaç olduğu şeyler” olarak tarif etmektedir.

5. Namaz öğrenme hakkı: Tâhâ suresinin 132. ayetinde Allah şöyle buyurmaktadır: “*Ehline namazı emret. Kendin de ona sabır ile devam et...*”. Bir hadis-i şerife göre çocuğun haklarından birisi de aklı erince yani 7 yaşındayken ona namazın öğretilmesidir. Ebedi hayatın kendisine bağlı olan ve dinin vazgeçilmez bir temelini oluşturan namaz ibadetini öğrenmek çocuğun önde gelen haklarından biridir.

6. Yerinin güzel olması hakkı: Yerinin güzel olmasından maksat alimlere göre ilk olarak annenin dindar olması ve çocuğun yetiştiği yerin Kur’ân ve ilim öğrenmeye olanak ve imkanlarına sahip olması şeklindedir. Ayet-i Kerimede evlenilecek eşin mutlaka mü’min olması gerektiği zikredilir.²³²

7. Güzel isim hakkı: Hadislerde “hak” kelimesiyle açıkça ifade edilen haklardan biri de çocuğun ismini güzel olmasıdır. Allah Rasulu uygun bulmadığı isimleri değiştirmiş ve bu konu üzerinde oldukça hassasiyetle durmuştur.

8. Hitan (Sünnet olma) hakkı: Peygamberimiz sünnet olmayı fitri hasletlerden saymıştır. Fıtrattan kasıt ameli fitrat olup beden temizliğini tanımlamaktadır.²³³

Kız- erkek, öz-üvey fark etmeksizin çocuklar arasında gerek maddi gerekse şefkat, sevgi, merhamet gibi manevî alanda olsun herhangi bir ayırım yapılmamalıdır. Hz. Peygamber S.A.V.: “Allâh öpücüğe varıncaya kadar her hususta çocuklar arasında

²³² Bakara, 2/221

²³³ Yıldırım, Hidane, s.6-7.

adaletli davranmanızı sever” sözleri bu konuya ne kadar çok önem verdiğini ve dikkat ettiğini gösterir.²³⁴

4.1.2. Koruyucu Unsur Olarak Toplum ve Toplumun Görevleri

Günümüzde çocuk ve çocuk hakları meselesi tüm dünyada aktüalitenin önemli sorunlarından biri olmuştur. Ülkemizde de durum aynıdır. Müslümanlar olarak bizler de bu meseleye dini bir yaklaşımda bulunmak ve bu hususta dinimizin bizlere vaz ettiği konulara dikkatle eğilmek durumundayız.

Bilhassa çocukla alakalı meselelerde İslam dininin ortaya koyduğu çok orijinal esaslar bulunmaktadır. Zira Batı alemi, on dokuzuncu yüzyılın sonlarına kadar çocuğa “küçük insan” insana da “büyük çocuk” gözüyle bakıp, büyük-küçük ayrımına yer vermemektedir.²³⁵ Öyle ki, suç işleyen çocuğu büyüklerle hemen hemen bir tutup, büyükler için konulan kanunlarla mahkemelerde yargılamış ve idama kadar varan cezalarla onları cezalandırmıştır. Halbuki İslam Hukuku, Hz. Peygamber (S.A.V.)’in “Buluğa erinceye kadar çocuktan kalem kaldırılmıştır.”²³⁶ hadisi şerifine dayanarak, çocuğu bir çok meselede büyüklerden ayrı değerlendirmiş ve cezaya ehil görmeyecek kadar bu ayrımı ileri götürmüştür.²³⁷

Velayet ve Vesayet, şahsın hukukundaki önemli meselelerden iki tanesidir. Gerek çocukluk gibi tabii, gerekse akıl hastalığı gibi sonradan meydana gelmiş olsun ehliyetle tesir eden arızalar kişiyi ehliyetsiz veya kasır (eksik) ehliyetli hale getirebilmektedir. Bu gibi kişilere ait şahsi ve mali işlerin yürütülmesi ve haklarının korunması bazı müesseselerin ihdasını zorunlu kılmıştır.²³⁸

İslam hukukunda çocuklar için doğumla birlikte üç türlü velayet söz konusu olmaktadır:

²³⁴ Süyûtî, el-Câmiü’s-Sağîr, s.190.

²³⁵ İbrahim Canan, **Kur’an’da Çocukla İlgili Meseleler**, Atatürk Üniversitesi Faculty of Divinity Review, Sayı:8, Ocak 1988, (Kur’an’da Çocuk) s.19.

²³⁶ Ebu Davud, “Hudut” 17.

²³⁷ Canan, Kur’an’da Çocuk, s.19.

²³⁸ Karaman, Anahat, s.42.

- a- Çocuğun terbiyesi ve bakımına yönelik velayet, (Hidane, elvelaye ale't-terbiye)
- b- Çocuğun şahsına ait hakların kullanılmasına yönelik velayet, (el-velaye ale'n-nefs)
- c- Mallarının korunma ve kullanımına bağlı velayet, (el- velaye ale'l-mal)²³⁹

4.1.2.1. Hidane

Kelime manası olarak “kucak” anlamına gelen hidane; fıkhi terim olarak “küçük çocuğun bakımı, gözetim ve terbiyesi”²⁴⁰ ruh ve beden sağlığının içinde bulunduğu toplumun sağlıklı bir ferdi olacak şekilde büyütülmesi için ona zarar verebilecek her türlü ortam ve kişiden korunması anlamlarında kullanılmaktadır.²⁴¹

Klasik hukuk kitaplarında hidane “münakahat-mufarakat” başlıkları altında incelenmektedir.²⁴² Müstakil yazılan “el-Üsre” veya “el-Ahvalü’ş-Şahsiyye” adı altındaki eserlerde boşanma bahsinden sonra ele alınmıştır.²⁴³

Evlilik birliği içinde bu görev anne ve babanın ortaklaşa yürüttüğü bir sorumluluktur. Bu görev aynı zamanda anne ve baba olmanın kazandırdığı bir haktır. Çocuğun gözetilmesi, kamu ve çocuk açısından da bir haktır. Anne- baba bu hakkı gereği gibi yerine getirmez, suistimal ederse, devlet çocuğun maddi ve manevi gelişimi için gerekli tüm tedbirleri almak ve düzenlemeleri yapmak zorundadır.²⁴⁴

Evlilik birliği içinde çok fazla sorun teşkil etmeyen bu durum, anne- babanın ayrılmasını müteakip tartışmalı hale gelmektedir. İslam Hukuk literatüründe “hidane” konusu daha çok bu açıdan ele alınmış ve sadece çocuğun değil toplumun da menfaati gözetilmiştir. Çocuğun bu dönemde şefkat, merhamet ve ilgiye her zamankinden daha

²³⁹ Erbay, s. 146.

²⁴⁰ Ali Bardakoğlu, DİA, “**Hidane**”, Cilt: 17, 1998, s. 467-471.

²⁴¹ Erbay, s.146.

²⁴² Yıldırım, Hidane, s. 2.

²⁴³ Aydın, s. 219.

²⁴⁴ Erbay, s.146.

fazla muhtaç olduğu göz önüne alınarak, İslam hukukçuları tarafından “velayet hakkı” babaya bırakılırken “hidane hakkı” anneye tevdi edilmiştir.²⁴⁵

Asr-ı Saadet devrinde bir kadın, Rasulullah’ın yanına gelip “Ey Allah’ın Resulü! Şu benim oğlumdur. Karnım ona yuva, göğsüm pınar, kucağım da sıcak bir kundak oldu. Şimdi ise babası beni boşadı ve onu benden çekip almak istiyor” diyerek durumunu arz ettiğinde “ikinci bir evlilik yapmadığı sürece kendisinin çocuğa bakıp gözetmeye daha layık olduğu” cevabını alır.²⁴⁶

Diğer bir örnekte ise evliliği sona eren bir kadın Rasulullah’a gelerek “eşinin çocuğunu almak istediğini fakat çocuğun iş görecekle hale geldiğini ve kendisine de yardımcı olduğunu söyleyerek yanında kalmasını istediğini söyler. Çocuğu huzuruna çağırarak Hz. Peygamber anne veya babasından birini tercih etmesini ister. Çocuğun annesini tercih etmesi üzerine hidane hakkı anneye verilir.²⁴⁷

Hulefa-i Raşidin devrinde de uygulamanın bu minval üzerine seyrettiği görülmektedir. Hz. Ebu Bekir’in hilafeti döneminde, hanımından ayrılan Hz. Ömer ile eşi arasında oğulları Asım’ın hidanesi hakkında anlaşmazlık zuhur eder. Hz. Ebu Bekir bu hususta Allah Rasulu’nun uygulamasını esas alarak çocuğun bakım ve gözetimini “Kendi tercihini yapana kadar, onun kokusu ve kucağı senin yanındaki baldan daha tatlıdır.” sözleriyle annesine bırakmıştır.²⁴⁸

Fıkıh literatüründe, hidane hakkını elinde bulunduran kişinin genellikle müennes formda “hadine”²⁴⁹ olarak kullanılmış olması, bu görevi yerine getirecek kimsenin çocuğu annesi veya anne yerine geçecek bir kadın akrabası olması nedeniyledir.²⁵⁰

Çocuğun annesinin bulunmadığı veya gerekli şartları taşımadığı takdirde hidane hakkı sırasıyla, anneanne, babaanne, öz kız kardeş, ana bir kız kardeş, akabinde teyzeler, en son olarak da halalara intikal eder.²⁵¹

²⁴⁵ Saffet Köse, **İslam Hukuku El Kitabı**, Grafiker Yayınları, Ankara, 2013, (İslam Hukuku), s.364.

²⁴⁶ Ebu Davud, Talak, 35; Ahmed b. Hanbel, Müsned II, 182.

²⁴⁷ Erbay, s.149.

²⁴⁸ Erbay, s. 150; DİA, “Hidane” s. 468.

²⁴⁹ Mehmet Erdoğan, **Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü**, İstanbul, 2003, s. 168.

²⁵⁰ DİA, “Hidane”, s. 468.

Çocuğun yukarıda sayılan kişilerden (zirahim mahrem) yoksa bu hak baba tarafından akrabalara geçer.²⁵²

Bu hakkı alabilmek için, sadece bu sayılan kişilerden biri olmak yeterli görülmemiş bu kişilerin hür olması, akıl baliğ olması, bu görevi ifa edecek fiziki özelliğe sahip olması, hasta ve devamlılık gösteren bir sağlık sorunu (körlük, sağırılık) olmaması ve ahlaki olarak da güvenilir ve emin bir kişi olması gerekmektedir.²⁵³ Bu konularda mezhepler ittifak halindedir.²⁵⁴ Zikredilen şartlar kadın ve erkeklerde bulunması gereken ortak şartlardır.

Bu müşterek şartların yanında, hidane görevini erkeklerin üstlenmesi durumunda müslüman olması (ehl-i kitap dahi olsa, din farklılığının mirasçılık ilişkisini ortadan kaldırması gerekçesiyle²⁵⁵) şartı da getirilmiştir. Ayrıca Malikiler tarafından bu hakkı kullanacak erkeğin yanında çocuğa bakacak bir kadının bulunması şartı da ileri sürülmüştür.²⁵⁶ Bu hak anne tarafından ifa edilecekse, kadının çocuğun mahremi olan biriyle evli olmaması²⁵⁷, çocuğa düşmanlık beslenebilecek bir muhitte ikamet etmemesi, babanın fakirliği durumunda çocuğa ücretsiz olarak bakmayı kabul etmesi ve irtidat etmiş olmaması gibi ilave şartlar getirilmiştir.²⁵⁸

Hidane müddeti, “çocuk asli ihtiyaçlarını bizzat kendisi yerine getirinceye kadar” devam etmektedir. Bunun süresi, Hanefî mezhebine göre erkek için 7-9, kız çocukları için 9-11 yaşları olarak kabul edilmektedir.²⁵⁹ Maliki mezhebi ise bu sürenin erkeklerde bulûğ çağına kadar, kızlarda ise evleninceye kadar uzayabileceği görüşündedir.²⁶⁰

²⁵¹ MEVSİLÎ, Abdullah b. Mahmud b. Mevdûd, el-İhtiyâr li Ta'lili'l -Muhtâr, Darü'l-Erkam b. Ebi'l Erkam, Beyrut, tsz ; Erbay,151.

²⁵² Erbay, s. 151.

²⁵³ Erbay, s. 152-153; Yıldırım, s. 23-26.

²⁵⁴ S. Köse, İslam Hukuku, s. 364.

²⁵⁵ Erbay, s.155

²⁵⁶ Yıldırım, s.30.

²⁵⁷ Kadın çocuğa yabancı bir erkekle evlendiğinde, çocuğa şefkatli ve merhametli davranması durumunda hidane hakkı dört mezhebe göre kadında kalmaya devam eder. Bak. S. Köse, İslam Hukuku, s. 364.

²⁵⁸ DİA “Hidane” s. 470; Erbay, ss. 152-155; Yıldırım, ss. 26-27.

²⁵⁹ Erbay, s.155. Karaman, Mukayeseli, s.144.

²⁶⁰ Erbay, s.155. Karaman, Mukayeseli, s.144.

Hidane müddetinin bitiminde İmam Şafii, sünnetteki uygulamayı esas alarak, çocuğun bu hususta muhayyer bırakılıp²⁶¹ anne, babadan hangisinin yanında kalmak isterse onun yanında kalabileceğini söylemektedir. Fukaha'nın ekseriyetine göre ise, çocuklar baba yanında kalır. Bu durum kız çocukları için evleninceye kadar devam ederken, erkek çocukları buluş çağına geldikten sonra yeni bir ev açabileceği gibi, anne ve babadan birini tercih etmek konusunda muhayyerdir.²⁶²

Hidane mahalli de fakihlerin üzerinde durduğu konular arasındadır. Hidaneyi üstlenen kişinin oturacağı yer, küçüğün diğer yakınlarını da ilgilendirdiği için önemlidir. Babanın veya çocuğun velisinin belirli aralıklarla çocuğu görme hakkı vardır. Bu süre anlaşmazlık durumunda evlilik süresince kadının ailesini haftada bir kere ziyaret hakkına sahip olmasına kıyas edilmiş ve çocuğun hidane velayetini üstlenmeyen diğer tarafın haftada bir kere görebileceği kuralı benimsenmiştir.²⁶³

İddet müddeti içinde anne evi terk etmek zorunda bırakılamaz. İddet müddetini bitiminde kadın artık yabancı bir kadın hüviyeti kazanacağından, erkek evi terk etme durumunda kalacaktır.²⁶⁴ Kadınının evden ayrıldığı durumda ikamet edeceği yer, babanın bulunduğu muhitte olmalıdır.²⁶⁵ Hanefiler, hadine eğer çocuğun annesi ise asli vatanında veya nikahın yapıldığı muhitte oturabileceğini, bunun için babanın izni şartının aranmadığını söyler ve bu hakkı sadece anneye tanırırlar. Bu hak sadece anneye tanınırken diğer kadınların ikamet değişikliği için veliden izin almasını veya aradaki uzaklığın velinin çocuğu görüp dönebileceği bir günlük mesafede olmasını şart koşarlar.²⁶⁶

Hadine'nin bu iş için ücret alıp almayacağı tartışmalıdır. Şafiiler ve Hanbeliler çocuğa bakan kişi ister annesi isterse başkası olsun ücret ödenmesi gerektiğini

²⁶¹ İmam Şafii bu hususta çocuğun henüz daha kendi kendine yetecek yaşa ulaşmamış ve bir evde tek başına yaşamayacak durumda olmasını gerekçe olarak göstermiştir.

²⁶² DİA, "Hidane", s. 470.

²⁶³ DİA, "Hidane", s. 470; Erbay, s. 159.

²⁶⁴ Erbay, s.156.

²⁶⁵ DİA, "Hidane", s. 469.

²⁶⁶ DİA, "Hidane", s. 469.

söylemektedir.²⁶⁷ Hanefiler de hadineye ücret ödenmesi taraftardır. Bu ücret, kadının evi yoksa kira bedeli ve eğer ihtiyaç durumunda hizmetçi ücretini de kapsamaktadır.²⁶⁸ Eğer çocuğa ait bir mal varsa bu ücret oradan karşılanır. Malı yoksa baba, eğer baba da fakirse nafaka ile yükümlü olan kişi bu ücreti karşılamak durumundadır.²⁶⁹

4.1.2.2. Velayet

İslam Hukuku'nda doğumla birlikte başlayan üç türlü velayetin olduğu konusunu daha önce izah etmiştik. Bu başlık altında çocuğun şahsına bağlı haklar bağlamında velayet müessesesini inceleyeceğiz.

Sözlükte “yakın olmak, yakınlık” anlamına gelen “vely” kelimesinden türemiş olan velayet “sevmek; yönelmek, yardım etmek, bir işin sorumluluğu kendi üzerinde olmak” anlamlarında kullanılır.²⁷⁰

Evlilik birliği içinde çocuğun bakım, gözetim ve terbiyesi İslam aile sistemindeki iş bölümü neticesinde anneye aittir. Bu iş bölümünde genel kural olarak gerek şahsi gerekse mali temsil yetkisi babaya aittir. Bu durum babanın çocuğun terbiyesinde hak sahibi olmadığı anlamında değildir.²⁷¹ Babanın ölümü durumunda bu velayet hakkı “bi nefsihi asabe” denilen baba tarafından erkek akrabalar tarafından üstlenilir. Buradaki velayet hakkında mirasta geçerli olan “tertib” esas alınmıştır.²⁷² Bunlar sırasıyla “dede, büyük dede, bu sınıfta kimse yoksa ana-baba bir erkek kardeş, baba bir erkek kardeş, bu sınıfta da kimsenin olmaması durumunda ana-baba bir amca, baba bir amca ve amca oğlu” olarak tertib edilmiştir. Yine bu sınıflarda da bir kimsenin yokluğu durumunda velayet “anne”ye geçmektedir.²⁷³

²⁶⁷ S. Köse, İslam Hukuku, s.365.

²⁶⁸ S. Köse, İslam Hukuku, s.364.

²⁶⁹ Karaman, s.144.

²⁷⁰ DİA, “Velayet”, Cilt: 43, s. 15.

²⁷¹ Ömer Ferruh, **İslam Aile Hukuku: İslamın Zuhuruna Kadar Kısa bir Hukuk Tarihi ile Birlikte**,

Çeviren: Y.Ziya Kavakçı, Sebil Yayınevi, İstanbul,1969 ; Çeker, s.112; Erbay, s.164.

²⁷² Karaman, İslam Hukuku, Cilt:1, s. 196.

²⁷³ Çeker, s.114; Erbay, s.166.

Velayet hakkına sahip olan kişiye “veli” denmektedir. Velinin tayini ya kanun (kitap ve sünnet nasları) veyahut ta hakim tarafından yapılmaktadır.²⁷⁴

Velayet hakkını elinde bulunduran kişide İslam Hukuku, bazı şartların bulunmasını zaruri kabul etmiştir. Bu şartları aşağıdaki şekilde sıralamak mümkündür.

- a- Tam eda ehliyetine sahip olmak,
- b- Velayet görevini hakkıyla yapabilecek güçte olmak,
- c- Güvenilir ve emin bir kişiliğe sahip olmak,
- d- Çocukla aynı dine mensup olmak.²⁷⁵

Köle, çocuk, deli, ölüm hastası vb. kısıtlılar veli ve vasi olamadığı gibi, gayri Müslimler de Maide suresi 51. ayeti²⁷⁶ gereği veli ve vasi olamazlar.²⁷⁷

Çocukların bakım ve gözetiminin büyük bir sorumluluk ve fedakarlık istediği aşikardır. Bu sorumluluğun yerine getirilmesi esnasında fitri olan sevgi bağının önemi yadsınamaz bir gerçektir. Anne ve baba kadar olmamakla birlikte yakın akrabalarda da bu bağ mevcuttur. İslam Hukuku yetimlerin himayesinde öncelikle bu yakın akrabaları sorumlu tutmuştur. Ve bu kişilerin yetim üzerinde bazı hakları aynı zamanda da sorumlulukları vardır.

Velayet hakkını elinde bulunduran kişi; çocuğun beslenmesi, bedeni ve ruhi gelişmesi için gerekli şartları en iyi şekilde sağlamalı ve ahlaki yapısının en iyi şekilde oluşması ve korunması amacıyla gereken tedbirleri almalıdır.²⁷⁸

Çocuk öğrenmeye öncelikle çevresini taklitle başlar. Bu nedenle velayet yetkisine sahip olan kişi, çocuğa örnek olmalı, yetim ile bulunduğu toplum arasında sosyalleşmenin gerçekleşmesi için elinden geleni yapmalıdır.²⁷⁹

²⁷⁴ Karaman, Anahat, Cilt:II, s. 43.

²⁷⁵ Erbay, ss.166-168; Nisa; 4/14; Çeker, s.111

²⁷⁶ “Ey iman edenler Yahudi ve Hristiyanları dost edinmeyin. Onlar birbirlerinin dostudurlar”

²⁷⁷ Çeker, s.110.

²⁷⁸ Erbay, s.171.

²⁷⁹ Erbay s.172.

Yetimin velisi, çocuğun ibadet bilincini ve sorumluluğunu kazanması amacıyla akaid, ibadet, ahlak, dil ve adap ilimlerini öğrenmesini sağlamalıdır.²⁸⁰ Çocukta dini ve ahlaki gelişimin sağlanmasında çevrenin rolü oldukça büyüktür. Çocuk, içinde yetiştiği toplumun kültürel özelliklerini yansıtır. Dini anlayış ve yaşayışı da bu çevrede gelişir. Öyle ki çocuk dinle ilgili kavram, hüküm ve davranış şekillerini çevresinden alma konusunda yeteneklidir ve bunları kabul etmesi daha kolaydır. Bu nedenle büyüklerin bu konudaki teşvik ve yönlendirmeleri son derece önemli olmaktadır.²⁸¹

Velayeti elinde bulunduran şahsın imkanları elvermediği takdirde yetimin fikri ve bedeni gelişim ve arzuları da dikkate alınarak devletin imkanlarıyla eğitim ve öğretimine devam etmesi sağlanmalıdır. Bu sayede çocuğun hem kendisine hem de içinde bulunduğu topluma yararlı ve faydalı bir birey olması hedeflenmelidir.²⁸²

Türk Hukuk sisteminde de eğitim ve öğretim başlığı altında hiç kimsenin eğitim ve öğretim hakkının engellenemeyeceği söylenmektedir. Maddi imkanlardan yoksun başarılı öğrencilerin bu imkanlara kavuşabilmeleri için burslar ve başka yollarla yardım yapma görevinin de devlete ait olduğu belirtilmektedir. Ayrıca özel eğitime ihtiyacı olanları topluma yararlı kılmak amacıyla lazım olan tedbirlerin alınması gerektiği hükme bağlanmıştır. (Anayasa mad. 42)

4.1.2.3. Lakit

İslam Hukuku, yardıma ve bakıma muhtaç çocukların korunması, bu çocukların sıcak bir aile yuvasında yetişmeleri amacıyla bazı düzenlemeler yapmıştır. Fıkıh kitaplarında genellikle müstakil bir bölüm halinde “lakit” başlığıyla, bazen de “lukata” bölümlerinin alt başlığı olarak incelenmektedir. İslam Hukuku, bulunmuş çocukların

²⁸⁰ Canan, Çocuk Hakları, 1995, ss. 7-22.

²⁸¹ Kerim Yavuz, **Çocukta Dini Duygu ve Düşüncenin Gelişmesi (7-12 Yaş)**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1983, s. 44-46.

²⁸² İbrahim Canan, **Allah'ın Çocuklara Bahsettiği Haklar**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2001, s.103.; Erbay, s.172.

hukuki durumlarını akla gelebilecek her soru ve durum açısından ayrıntılı olarak incelemektedir.²⁸³

4.1.2.4. Fıkıh İstilahında Lakit

Sözlükte “bir şeyi bulmak, bir şeyi yerden almak” manasındaki “lakt” kelimesinden türemiş olan ve “bulunan şey” manasına gelen “lakit” fıkıh istilahında “terkedilmiş veya kaybolmuş olup başkası tarafından bulunan, anne ve babası bilinmeyen çocuk” anlamında kullanılmaktadır.²⁸⁴ “Menbuz” kelimesi de bu anlamda kullanılmaktadır.

Hanefi fakihler lakit’i “ailesinin zina suçlaması veya fakirlik korkusuyla terk ettiği yeni doğmuş çocuk” olarak tanımlamaktadır.²⁸⁵ Fakat bulunan çocuğun zina mahsulü olma ihtimali olsa dahi bu yönde kesin bir bilgi olmaması sebebiyle lakite “nesebi meçhul” denir, “veled-i zina” denilmez. Çünkü her doğan çocuğun nesebli olma kuralı hukuken geçerlidir.²⁸⁶ Hanefiler ve Malikiler, ilk doğumdan itibaren dört beş yaşına kadar olan çocukları bu kapsamda değerlendirirken; Şafiiler ve Hanbeliler, deliyi ve mümeyyiz çocuğu gözetilmeye olan ihtiyaçları sebebiyle “lakit” başlığı altında değerlendirmektedir. Nevevi “himaye edeni bulanmayan çocuk”; Rassa, “ebeveyni veya köleliği bilinmeyen çocuk”; “nesebi ve köleliği bilinmeyen yolda bırakılmış veya kaybolmuş gayri mümeyyiz çocuk” Haccavi yapılan tanımlar bizlere lakit’in aynı zamanda hem kaybolmuş hem de anne babası tarafından terk edilen çocuğu tanımlamaktadır.

²⁸³ Sabri Şakir Ansay, **İslam Hukukunda Kasani’ye Göre Bulunmuş Çocuk**, AÜİFD, IV/1-2, 1955, ss.13-15.

²⁸⁴ Saffet Köse, DİA, “Lakit”, Cilt:27, ss. 68-69.

²⁸⁵ İbni Abidin, Reddü’l-Muhtâr Ale’d-Dürri’l-Muhtâr, (çev. Davudoğlu, Ahmed), Şamil Yayınları, Cilt:9, s.109.

²⁸⁶ Hüseyin Esen, **İslam hukukunda Veled-i Zina**, yay. haz.: Hüseyin Kader, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2007, s.373.

4.1.2.5. Lakitin Bakımı ve Nafakası

Terkedilen veyahut da kaybolan çocuğu bu durumdan kurtarmak bir insanlık vazifesidir. Ömer Nasuhi Bilmen bu durumu şu veciz ifadelerle anlatmaktadır:

“Lakıtı atan veya terk ederek ziyanına meydan veren şahıs, asimdir. Anı iltikat edip hıfz etmek ise menduptur. Birçok hayırlı işlere faikdir. Çünkü lakıt, sahibsiz, aciz bir çocuktur, zayi olmak tehlikesine maruzdur, anı iltika etme ise ihya etmek demektir. Bir şahsı ihya ise bütün beşeriyyeti ihya gibidir. Mahaza iltikat, çocuk hakkında bir terehhüm ve şefkat eseridir, rahm ve şefkat ise iymandan sonra amalin efdalidir.”²⁸⁷

Bu mendubiyet, insanların bir kısmı tarafından yerine getirildiğinde kifai bir farz olarak görülmektedir. Ancak bir kişi terk edilmiş veya kaybolmuş olan çocuğun koruma altına almazsa hayati tehlike içinde kalacaksa bu durum bulan kişi açısından “farz-ı ayn” olur. Eğer hiç kimse çocuğu almaz ise bulunduğu toplumun hepsi günahkar olur.²⁸⁸

İbn Abidin, bulunduğu sağ olan çocukların²⁸⁹ lakit olduğuna hükmederken, Bilmen ise bulunduğu ölü olan çocukları da “lakit” olarak değerlendirmiştir.²⁹⁰ Eğer lakit Müslüman bir belde ölü olarak bulunursa müslüman kabul edilerek yıkanır ve cenaze namazı kılınır. Öldürüldüğüne hükmedilirse o mahalle halkına diyet ve kassame vacip olur.²⁹¹

Lakitler açısından değerlendirilmesi gereken meselelerden biri de onların hürriyetleri konusudur. “Sıfat-ı arıza da asıl olan ademdir” ilkesi lakitler hususunda işletildiğinde lakitler hür olarak kabul edilmektedir. Çünkü kişinin hür olması asıl olandır; kölelik ise sonradan kazanılan arızı bir sıfattır.²⁹² Mezheplerin hepsi (Hanefi, Şafii, Maliki, Hanbeli) buluntu çocuğun köle olduğuna dair bir delil mevcut olmadığı takdirde hür olarak kabul edilmesi gerektiği konusunda ittifak içindedirler.²⁹³

²⁸⁷ Bilmen, Cilt:7, s. 230.

²⁸⁸ Bilmen, Cilt:7, s.230.

²⁸⁹ İbni Abidin, s.109.

²⁹⁰ Bilmen, Cilt:7, s.228.

²⁹¹ İbni Abidin, Cilt:9, s.111

²⁹² Bilmen, Cilt:7, s. 234.; DİA “Lakit”, s. 68.; Zuhayli, s. 247.

²⁹³ Ansay, ss.13-14.

Lakitin dini hususu da önemine binaen, fukahanın üzerinde oldukça fazla durduğu konular arasındadır.

Fakihlerin ekserisi lakitin dini statüsünü tayin ederken çocuğun bulunduğu yerde ikamet eden şahısların dinini esas alır.²⁹⁴ İmam Muhammed ve Maliki fakihi Eşheb ise lakitin bulunduğu yerden ziyade lakiti bulan kişinin dininin bu konuda esas teşkil etmesi gerektiği görüşündedir.²⁹⁵ Şafii, Maliki ve Hanbeli fıkıhçılarına göre Müslüman olduğuna karar verilen lakiti bulan (mültakit) gayrimüslim ise çocuk kendisinden alınır. Hanefiler ise mültakitın Müslüman olması şartını gerekli görmezler.²⁹⁶

Lakitin nafakası konusu da üzerinde durulması gereken önemli konulardandır. Lakitin bulunduğu sırada üzerinde bulunan varsa bineği, değerli eşyası vb. şeyler lakite ait kabul edilir. Nafakası da bu mallardan temin edilir.²⁹⁷ Lakitin nafakasını temin edecek malı bulunmadığı takdirde “velisi olmayanın velisi devlettir”²⁹⁸ ilkesi gereğince çocuğun bakımını ve nafakasını devlet üstlenmek durumundadır.²⁹⁹ Hz. Peygamber (S.A.V.) “Kim bir mal bırakırsa, o mal kendi mirasçılara aittir. Kim de üzerinde bir borç varken ölürse, o borcu ödemek bana aittir.”³⁰⁰ “Biriniz ölür de bir borç veya evlad-u ıyal bırakırsa ben onun vekiliyim.” buyurmuştur.

Mültakit, hakimden izin aldığı takdirde lakit için kendi malından yaptığı harcamaları geri isteyebilir. Böyle bir izin alınmadığı takdirde yapılan harcamalar teberru olarak kabul edilir.³⁰¹

Hz. Ömer döneminde terkedilmiş çocuğu bulan kişi, durumu devlet başkanı olan Hz. Ömer’e getirince o; çocuğu alıp götürmesini, nafakası devlete ait olmakla birlikte, çocuğun bakım, gözetim ve hidane hakkının kendisine ait olduğunu beyan etmiştir.³⁰²

²⁹⁴ İbni Abidin, s.112.

²⁹⁵ Bilmen, Cilt: 7, s.236; Ansay, s.14; Karaman, Mukayese, Cilt:2, s. 240.

²⁹⁶ DİA, “Lakit”, s. 69.

²⁹⁷ Bilmen, Cilt:7, s.233.

²⁹⁸ Tirmizi, Nikâh 15; Ebu Davud, Nikâh 19; İbn Mace, Nikâh 15.

²⁹⁹ Çeker, s.195; Erbay, s.210.

³⁰⁰ Buhârî, İstikraz, 11; Müslim, Feraiz, 4.

³⁰¹ Kâsânî, s.198-199; Bilmen, Cilt:7, s. 233

³⁰² Erbay, s. 21.

Lakit evlenmeden öldüğü takdirde mirası da devlete kalacağı hususunda dört mezhep de ittifak halindedir.³⁰³ Malın mültakite kalacağı hususunda birkaç muhalif görüş olsa dahi genel ittifak malın beytülmale kalması hususundadır. Lakit evli ise mirasının dörtte biri eşine kalır diğer kısmı yine beytülmale aittir.³⁰⁴

Lakit öldüğünde mirasının beytülmale ait olması, onun velisinin devlet olması sebebiyledir. Çocuğun aleyhine bir suç işlendiğinde hak sahibi yine devlet olacaktır. Bununla birlikte eğer bir suç işlerse tazmini de beytülmale yani devlete ait olur.³⁰⁵

Hakim tarafından velayet mültakite verilirse, mültakit lakite varis olabilir. Ancak bu durumda cinayetin diyetini ödeme ve tazmin görevi de mültakite ait olur.³⁰⁶

4.1.2.6. Lakitin Nesebi

Kişinin kendisinden sonra gelen çocukları, torunları, torunlarının çocukları gibi füruu anlamında “soy” olarak kullanılan “neseb” hukuk terimi alarak biri dar ve hukuki, ikincisi de geniş ve tabii olmak üzere iki anlamda kullanılmaktadır. Geniş manasıyla nesli ifade eden neseb “dar” anlamıyla anne, baba ve çocukları arasındaki hısımlık bağıını ifade eder.³⁰⁷ Medeni kanunumuzda soy bağı kavramının “neseb” terimi yerine kullanıldığını görüyoruz.

Anne-baba ve çocuk arasında doğumla kurulan neseb “Tabii neseb” olarak adlandırılır. (TMK. m. 282/ I).

Sun’i (yapay) nesepte bir doğum olayı bulunmamaktadır. Bu terim, doğum gibi tabi bir olay sonucu değil, hukuki muamele sonucu gerçekleşen nesebi ifade etmek için kullanılır.³⁰⁸ Bazı hukukçular “cali neseb” tabirini kullansa da hukuki bir muamele

³⁰³ Bilmen, Cilt:7, s. 232.

³⁰⁴ Bilmen, Cilt:7, s.232.

³⁰⁵ DİA, “Lakit, s.68.

³⁰⁶ Bilmen, Cilt:7, s.232.

³⁰⁷ Erbay, s.124

³⁰⁸ Erbay, s.124.

sonucunda hakimin kararıyla “evlat edinme” nin gerçekleşmesi sebebiyle “akdi nese” tabirinin kullanılması tercih edilmiştir.³⁰⁹

Biz burada konumuz açısından sadece lakitin nesebinin sübutu konusunu ele alacağız. Bulunan çocuğun ana ve babası olmadığı için nesebi de yoktur. Hanefiler babası olacak yaşta bir kişi bu çocuğun kendisine ait olduğunu ileri sürse hukuk ispat kurallarını işletmeksizin, çocuğu bu kişiye vermeyi uygun görürler. Kıyası terk eden Hanefiler salt yarar bulunması ve başkasının zarar görmemesi sebebiyle “istihsan”la hükmetmişlerdir. Burada amaç çocuğun neseb sahibi olmasını kolaylaştırmaktır. Şafii ve Hanbeliler de Hanefilerin bu görüşüne katılırlar.³¹⁰

4.1.2.7. Lakitin Velayeti

Nesebi meçhul lakitin velayeti, ikinci teşri kaynağı olan sünnete göre “Velisi olmayanın velisi devlettir” ilkesi gereğince devlete aittir. Ancak bu görevi devlet, mültakite tevdi edecektir. Zira velayetin ilk aşması olan terbiye bakım ve gözetimde lakiti bulan kişi, herkesten daha elverişlidir. (Aynen annenin hidane hakkına daha elverişli olması gibi.) Bu kişi görevini ihmal etmediği sürece azli gerçekleşmeyecektir. Sahabe devrindeki uygulamanın da bu şekilde cereyan ettiğini görüyoruz.

Mültakit, çocuğun sağlıklı bir şekilde yetişmesi için gerekli özeni gösterecek, öğretim çağına geldiğinde eğitim ve öğretimi için gerekli tedbirleri alacak, meslek sahibi olabilmesi amacıyla uygun gördüğü yönlendirmeleri yapacaktır. İhtiyaç durumunda Ahvali Şahsiyye Hakimi, mültakit elinde bulundurduğu yetkileri arttırma cihetine gidebilecektir. Çocuğu bulan kişinin özel olarak görevlendirilmedikçe eğer varsa çocuğu mali hakları açısından temsil etmesi mümkün değildir. Mültakit, görevini ihmal ve

³⁰⁹ Mustafa Yıldırım, **Evlat Edinme**, İzmir İlahiyat Vakfı, İzmir, 2005 (Evlat Edinme), s.14; Erbay, s.126.

³¹⁰ Yıldırım, s.51; DİA “Lakit”, s.69.

suistimal etmediği veya lakitin nesebini iddia eden bir kişi bulunmadığı sürece bu görevi ifaya devam edecektir.³¹¹

4.2. EVLAT EDİNME

İster nesebi belli olsun ister olmasın başkalarına ait çocuğu alıp kabul etme anlamındaki evlat edinme, tarih boyunca ve günümüzde karşımıza çıkan tarihi ve hukuki bir olgudur. Arapça’da “tebenni” kavramıyla ifade edilen evlat edinme “oğul edinme” anlamına gelmektedir.³¹² Kur’an-ı Kerim’de “ed’iya” kelimesiyle karşılık bulmuştur.³¹³

Bazı müellifler Hukuki bir terim olarak, “arızı nesep” ifadesini kullanmayı tercih etmişlerdir. Bunun sebebi gerçek evladın “asli nesep” sahibi olmasıdır. Türk Medeni Hukuku’nda evlat edinme, “suni nesep” ihdas eden bir kurumdur. “Cali nesep” konuşma dilinde “riyalı, dürüst olmayan” anlamlarına geldiği için çok fazla tercih edilmemiştir. Hukukçuların bir kısmı “sun’i nesep” veya “akdi nesep” tabirini kullanmayı tercih etmişlerdir. Kullanılan tabir her ne olursa olsun, ortada gerçek bir nesep ilişkisi yoktur ve sadece hukukun eseri sun’i bir nesep bağı bulunmaktadır.

Evlat edinmenin tarihi çok eskilere dayanmaktadır. İncil’de evlat edinmeye dair bölümler olduğu gibi Mısır, Çin, Hint, Babil, Asur, Sümer, İran, Yunan ve Roma devletlerinde de bu uygulamaya rastlanmaktadır. Uygurlar da evlat edinme müessesini kabul etmişlerdir. Osmanlılarda İslam Hukuku’nun da etkisiyle evlat edinme hukuken mevcut olmasa da kimsesiz çocuklar ailelerce yetiştirilir ve öz evlat muamelesi görürlerdi.³¹⁴

Mukayeseli tarih araştırmaları bizlere bu müessesenin kaynağının tamamen dini kaynaklar olduğunu göstermektedir.³¹⁵ Kur’an-ı Kerim’de geçmiş bazı Peygamber ve ümmetlere ait kıssalarda bu bilgilere rastlıyoruz. Hz. Musa’nın Firavun ve ailesi

³¹¹ Erbay, s.169-170.

³¹² M.Akif Aydın, “Tebenni”, DİA, Cilt:11, s.527.

³¹³ Yıldırım, Evlat Edinme, s.13.

³¹⁴ Yıldırım, Evlat Edinme, s.17.

³¹⁵ Murtaza Köse, **Mukayeseli Hukukta Evlat Edinme Problemi**, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı:15, Erzurum, 2001, s.267-306.

tarafından evlat edinilmesi³¹⁶, kardeşlerinin kıskançlığı sebebiyle kuyuya atılan Hz. Yusuf'un kendisini kuyudan çıkaran ve Mısır'da satan kafilenden Mısır'ın üst düzey yöneticilerinden biri tarafından alınması ve karısına “ona iyi bak, belki onu evlat edinebiliriz” sözleriyle teslim etmesinin anlatıldığı³¹⁷ ayetler bunlardan bazılarıdır.

İslam'dan önce Arap toplumunda evlat edinme anlayışı oldukça yaygın idi. Peygamber Efendimiz bizzat kendisi Zeyd'i evlat edinmişti.³¹⁸ Bu dönemde evlatlık, nesep, evlenme, boşanma, sihri hısımlık, miras gibi konularda öz çocuk benzeri hükümler doğurmaktaydı. Evlatlığın dul eşiyle evlenilmez, evlatlığın eşi evlat edinenin gelini kabul edilirdi.³¹⁹

4.2.1. Evlat Edinmenin Gayeleri

Evlat edinme müessesesinin oluşumunda tarih boyunca farklı düşünce ve amaçlar etkili olmuştur. Dini, siyasi veya mirasla ilgili gayeler bunların başlıcalarıdır. Fakat tüm bunların üzerinde ahlaki, sosyal nedenlerin dışında hissi bir neden vardır ki o da bir taraftan çocuk sahibi olmayan ailelerin evlat özlemini gidermek diğer taraftan da bakıma ve ilgiye muhtaç birçok çocuğa sıcak bir aile ortamı sağlamaktır.³²⁰

“Kimsesiz çocukların korunmasını bu gayelerden başlıcası olarak zikredebiliriz. Tüm tedbirlere rağmen toplumlarda kimsesiz çocukların bulunması kaçınılmaz bir sorundur. Bu konudaki asıl sorun çocuklara korunma imkanı sağlayacak, onların ruhsal ve fiziksel gelişimi için lüzum eden bakım imkanlarını sağlayabilecek kurumun tayin edilmesi sorundur. Evlilik birliği devam ettiği sürece, ailenin bu imkanı çocuğa

³¹⁶ Kasas, 7-9.

³¹⁷ Yusuf, 15-21.

³¹⁸ Döndüren, **Delilleriyle Aile İlmihali**, 1.baskı, Erkam Yayınları, İstanbul, 1995, s. 298.

³¹⁹ Hamza Aktan, **Evlat edinme mad.** İslamda İnanç ve Günlük Anlayış Ansiklopedisi, (I-IV), İst. 1997, Cilt:1, s. 509.

³²⁰ Yıldırım, Evlat Edinme, s.26.

sağladığı herkes tarafından kabul edilmektedir. Evlat edinme de bu imkanı sağlayan bir kurum haline gelmiştir.³²¹

“Çocuk sahibi olma ihtiyacı”, insan neslinin devamı açısından önemli bir gereksinim olarak zikredilebilir. Evlenen çiftler çocuk sahibi olmak ister ve çevresi de bu konuda onlara baskı uygular. Çocuk sahibi olamayacakları anlaşıldığında büyük hayal kırıklığı yaşarlar ve bu durum ailede huzursuzluklara yol açabilir.³²²

Evlat edinme ihtiyacında sosyal ve ekonomik gayelerinin bulunması mümkündür. Ve gayesi her ne olursa olsun bu fitri bir gereksinimdir. Bu sayede çocuğu olmayan kişiler, sarsılan evlilik bağını tekrar ikame etme şansına kavuşur. Modern hukuk sistemlerinde evlat edinmenin en önemli gayesi artık “çocuğun menfaati”dir.³²³

4.2.2. İslam Hukuku ve Evlat Edinme

Atalar kültünü devam ettirmeye yönelik bir anlayışı benimsemeyen İslam dini, çocuğu olmayan ailelerin başka arayışlara yönelmesini engellemiştir. Birden fazla evliliğe ve boşanıp yeniden evlenmeye izin vermesi gibi hukuki düzenlemeler, çocuk ihtiyacındaki ailelerin bu gereksinimini karşılamaya yöneliktir. Birden fazla evliliğe izin veren farklı hukuk sistemlerinde de evlat edinme kurumuna rastlanmadığını görüyoruz.³²⁴

³²¹ Emine Akyüz, **Evlat Edinmeye İlişkin Uluslararası Sözleşmeler**, Çağdaş Hukuk Sistemleri ve Türk Medeni Kanunu, Ankara 1995, s.153 aktaran Mahmut Kizir, **Türk Hukukunda Evlat Edinme**, Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 17, 2009, ss.151-184.

³²² Yıldırım, Evlat Edinme, s.30.

³²³ Sir Thomas Walker Arnold, **İntişar-ı İslam Tarihi: İslam'ın Yayılış Tarihi**, 2.basım, çev. Hasan Gündüzler, Akçağ Yayınları, Ankara, 1982, s.307-308.

³²⁴ Mehmet Akif Aydın, **"Evlât Edinme"**, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, Cilt:11, İSAM Yayınları, İstanbul, 1995 s. 527; Hamza Aktan, **İslâm Aile Hukuku, Sosyal-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi**, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara, 1992, Cilt:2, s.426-427.

İslam Hukuku'nda ana babası veya onlardan biri sağ olan çocukları korumaya yönelik, onların eğitim ve gelişimini takip edecek anne ve babaları ilgilendiren, “hidane”, “velayet”, “rada” gibi düzenlemeler mevcuttur.³²⁵

“Anne-babası bilinmeyen, terk edilmiş ya da kaybolup başkaları tarafından bulunan çocuk”³²⁶ ların himayesini amaçlayan “lakit” uygulaması ile bu çocukların güvence altına alınması sağlanmaya çalışılmıştır. İslam Hukuku lakitin içinde bulunduğu vaziyetten kurtarılmasını bir insanlık görevi olarak görür ve kabul eder.³²⁷

Nesebi belli olmayan kişilerin sosyal konumlarıyla alakalı “Mevla’l-muvalat” uygulaması da İslam Hukuku'nda var olan, korunmaya muhtaç kişilerin sosyal statüleriyle alakalı düzenlemelerdir.³²⁸ Velâ, İslam'ın ilk dönemlerinde henüz Arap kabile yapısı güçlü bir şekilde devam ederken toplumda hukuki bir statü kazanarak kabile dayanışması içerisindeki bazı hak ve ayrıcalıklardan istifade etmek isteyen kişilere imkan sağlayan bir sosyal güvenlik ve yardımlaşma kurumu işlevi görmüştür. Hukuki statü kazanmak isteyenler; hürriyetine kavuşan köleler, nesebi bilinmeyen lakit ve sonradan müslüman olan Araplar'dır. İlk dönem fakihler arasındaki tartışmalar bu sosyal olgunun ana çerçevesinin çizilmesi yönünde oldukça etkili olmuştur.³²⁹

“Mevla” “çoğulu “mevali” “dostluk kurmak” manasında “velayet” kökünden türeyen bir kelimedir. Fıkıh terimi olarak “muvalat sözleşmesi”nden yahut azatlıktan ortaya çıkan “hükmi akrabalık” bağıını ifade eder. “vela” bağı bulunan köle ve efendisi için müştereken “Mevla” kelimesi kullanılır.³³⁰ İslam Fıkıh literatürü “vela”yı azat olmaktan doğan vela (velaü'l-ataka, velaü'l-ıtk) ve muvalat akdinden doğan vela (velaü'l-muvalat) olmak üzere iki kısımda ele alır. Arap toplumunda çok özel bir anlam ifade etmektedir. İslam öncesi Araplarda bir şahıs veya kabile, başka bir şahıs veya

³²⁵ Ahmet Akgündüz, **İslam Hukukunda Çocuğun Hukuki Durumuna Genel Bir Bakış**, Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt:1, Sayı:2, Diyarbakır, 1984, s. 415-439; Karaman, Mukayeseli s. 340-352; Erbay, s.148-211.

³²⁶ DİA, “Lakit” s. 68.

³²⁷ Yıldırım, Evlat Edinme, s.50.

³²⁸ Yıldırım, Evlat Edinme, s. 48.

³²⁹ Şükrü Özen, “Vela”, DİA, 2013, Cilt:43 s.11-15.

³³⁰ Bekir Topaloğlu, “Mevla”, DİA, 2004, Cilt:29, ss. 440-441.

topluma sığınır ve koruma isterdi. Eğer bu istek kabul edilirse bu durum halka ilan edilirdi. Bu şekilde bu kabileler veya kişiler arasında korunan ve koruyan ilişkisi şeklinde özel bir dostluk kurulmuş olurdu. Korunan kimsenin tek kişi olduğu durumlarda ona “Mevla”, topluluk ise “mevali” denirdi. Bu kişiler artık himayesine girdiği kimselerin asabesi (kan akrabası) kabul edilirdi. Feraiz kitaplarında buna “mevla’l-muvalat” denmektedir.³³¹

Mevla kelimesi, evlatlıkların kendi babalarının isimleriyle çağırılmasının istendiği ayette, babalarının bilinmemesi halinde bu kişilerin, “Müslümanların din kardeşleri ve mevlaları” oldukları söylenmektedir. Burada kastedilen Arap geleneğindeki “Mevla” uygulamasıdır.³³²

4.2.3. İslam’da Evlat Edinme Yasağı ve Değerlendirmesi

Kur’an-ı Kerim’de “eddei” çoğulu “ed’iya” olarak kullanılan kavram, Arapça’da “tebenni” (oğul edinme) olarak kullanılmıştır. İslam fıkıhçıları, evlat edinmenin yasak olması durumunu Ahzap suresindeki 4. 5. ve 40. Ayetlerden çıkarmaktadır.

Bu iki ayetin Hz. Peygamber ve Zeyd b. Harise arasındaki evlatlık ilişkisini esas aldığı hususunda tefsir alimleri görüş birliği içerisinde. Şam’da esir alınan Zeyd, Hz. Hatice tarafından satın alınarak Hz. Peygamber’e hediye edilmişti. Babası ve amcası tarafından kurtarılacak istenen Zeyd, Allah Rasulu’nun yanından ayrılmak istememiş, onu azat eden Peygamberimiz, Kureyşliler’in huzurunda Zey’den kendi oğlu olduğunu ve aralarında miras bağının bulunduğunu ilan etmişti. Yukarıda zikredilen ayetlerin cahiliye dönemindeki evlatlık ilişkisinin kaldırılması yönünde indiği aşikardır.

Cahiliyye Arapları’nda aşiretler arasında vuku bulan kan davaları “diyet” ve “akile” kurumunun ortaya çıkmasına neden olmuştur. Arap toplumunda “istilhak”, “muahat” ve “hılf” yoluyla aile kümelerine dahil olan ve bu kişiler eğer hür iseler “dai”, köle iseler “Mevla” olarak adlandırılırlardı. Daileri Araplar, ailelerinin öz evlatları

³³¹ Yıldırım, Evlat Edinme, s. 48-49.

³³² Yıldırım, Evlat Edinme, s.49.

olarak düşünür, miraslarına ortak eder ve ona varis olurlardı.³³³ İlgili ayetlerle “cahiliyye tebennisi” olarak adlandırılan bu uygulamanın kaldırılmış olduğu aşikar olarak görülmektedir.³³⁴ İslamın ilk dönemlerinde İbn. Ömer’in ifadesiyle “Biz, Zeyd bin Harise’ye Zeyd bin Muhammed olarak seslenirdik. Bu durum ‘onları babalarına nisbet ederek çağırın’³³⁵ ayetinin nüzulüne kadar bu şekilde devam etti.”³³⁶

Babası olmadığı halde babası olduğunu iddia edenler de hadislerle kınanmıştır.

“Her kim ki nesebini babası olan kişiden başkasına intisap eder veyahut bir köle efendisinden başkasına mensup olduğunu söylerse Allah’ın laneti onun üzerine olsun.”³³⁷

Diğer bir hadiste “Bile bile babası dışındaki bir kişinin oğlu olduğunu iddia eden kişi kafir olur.”³³⁸ Hadiste geçen küfür kelimesini hadisçiler nankörlük olarak te’vil etmişlerdir.³³⁹ Bu şekilde babasından başkası hakkında ‘babamdır’ diyerek iddiada bulunan kişi Allah’a ve babasına karşı küfran-ı nimet yapmış olur.

İslam alimleri, “istilhak” uygulamasının bu yasağın içinde olmadığını belirtmişlerdir.³⁴⁰

Rasulullah’ın, evlatlığı Zeyd’in boşadığı hanımı Hz. Zeynep ile evlenmesi bu ayetlerin nüzulunun özel sebepleri arasındadır. Müşrik ve münafıkların “Muhammed oğlunun karısı ile evlendi” şeklindeki sözlerine ve kınamalarına karşı, “Hz. Muhammed’in içlerinden hiç kimsenin babası olmadığına, bilakis Allah’ın elçisi ve Peygamberler’in sonuncusu olduğuna” dair ayeti kerime inmiştir.³⁴¹ O dönemlerde evlatlık, evlat edinen kişinin kızı, kız kardeşi, halası, teyzesi ile; evlat edinen de

³³³ Yıldırım, Evlat Edinme, s.55.

³³⁴ Yıldırım, Evlat Edinme, s.56.

³³⁵ Ahzab, 33/5

³³⁶ Buhari, Tefsir, Ahzab 2.

³³⁷ Tirmizi, Ebu İsa ibn Muhammed b. İsa, **El- Camiu’s-Sahih**, I-IV, Beyrut, 1987, Cilt:4, Vesaya,5, (bu hadisin hasen ve sahih kabul edildiğini söylemektedir.)

³³⁸ Buhari, Menakib, 5; Müslim Ebu Hüseyin Müslim b. Haccac, **Sahihu Müslim**, Beyrut, 1955, Cilt:1, Kitabu’l-İman, s.27.

³³⁹ Ahmed Davutoğlu, **Sahih-i Müslim Tercüme ve Şerhi**, Rihle Kitap, İstanbul, 1977, Cilt:1, s.322.

³⁴⁰ M. Köse, s. 295.

³⁴¹ Ahzab, 33/40.

evlatlığının dul eşiyle evlenemezdi.³⁴² Bu ayetle kaldırılan şey, miras ve evlenme hükümleridir. Fakat bir kişinin koruması altındaki çocuğu sevip ona evladı gibi muamele etmesini yasaklamamıştır.³⁴³

Aynı ayette başka bir cahiliye adeti olan “zıhar” uygulaması da nesh edilmiştir.³⁴⁴ Zıhar, hanımını sevmeyen, ondan çocuğu olmasını istemeyen veya karısını mehrinden vazgeçirmek isteyen kocaların başvurduğu bir metottu. Erkek karısına “sen bana anamın sırtı gibisin der” ve o andan itibaren karısıyla cinsi münasebette bulunması haram olurdu.³⁴⁵ Fakat kadın bu süre zarfında başkasıyla evlenemez, aynı çatı ve nikah altında dul gibi yaşardı.³⁴⁶ İlahi irade bu iki haksız adeti aynı ayet içinde zikrederek eşit tutmuş, her iki uygulamayı da kaldırarak yemin hükmünde kabul ederek kefarete getirmiştir. Ayette geçen “kavlükum bi efvahikum” ifadesi, dini ve akli dayanaklardan yoksun olan bu iki uygulamanın iptalinin temel gerekçesini anlatmaktadır.³⁴⁷

Razi bu husustaki görüşlerini, “bir kişinin karısına ‘sen benim anam gibisin veya anamın sırtı hükmündesin’ demesi, hanımının anne olmaya dönüşmesini gerektirmez. Aynı şekilde bir kimsenin evladı olmayan bir çocuğa ‘sen benim oğlumsun’ demesi de onun öz oğlu olmasını gerektirmez. Binaenaleyh evlatlığının hanımı gelini haline dönüşmez. İnsanların sana bu konuda bir şey söyleme hakları da doğmaz. Senin insanlardan çekinmene lüzüm yoktur.” yorumlarıyla ifade eder.³⁴⁸

Öte yandan kaynaklarda bazı kişilerin, soylarını kendilerinden daha yüksek kişilere katma arzusu ile akıl dışı yöntemlere başvurduklarını görüyoruz. (Ziyad b. Ebih-Muaviye). Halbuki İslam, üstünlükte “takva” yı esas alarak bu tarz girişimlerin önünü kapatmıştır. Babası olmayan kişiler hakkında babalık iddiasında bulunanları engellemek

³⁴² Ateş, Cilt:7, s.131.

³⁴³ Ateş, Cilt:7, s.133.

³⁴⁴ Yıldırım, Evlat Edinme, s.56.

³⁴⁵ Erdoğan, s.620.

³⁴⁶ Ateş, Cilt:8, s.131.

³⁴⁷ Yıldırım, Evlat edinme, Es.57; Ahmet Yaman, “Zıhar”, DİA, 2013, Cilt:44, ss.387-390.

³⁴⁸ Fahrüddin Muhammed bin Ömer, Tefsir-i Kebir Mefatihü'l-Gayb, trc. Suat Yıldırım, Lütfullah Cebeci, Sadık Kılıç, Sadık Doğru. İstanbul, 2002, Cilt:18, s. 231.

ve kınamak amacıyla zikredilen hadislerde ağır ifadeler kullanılmış olduğunu söylemek mümkündür.³⁴⁹

Nesep, aileyi aile yapan en temel esaslardan biridir. İslam dini nesebi, korunması gereken beş temel esas arasında zikretmiştir. Bu bağ olmadığı takdirde aile fertleri arasındaki merhamet, şefkat ve bağlılığın etkileri yok olur. Toplumun kenetlenmesi ve güçlü olması ancak nesep bağlarının kuvvetli olmasıyla mümkün olur.³⁵⁰ Mevzubahis ayeti kerimede konunun etraflıca ele alınması, evlatlıkların ancak babalarının adıyla anılması gerektiğinin açıkça ifade edilmesi, biyolojik babalarının bilinmemesi durumunda onların Müslümanların din kardeşi ve dostları olması, hata yapılması durumunda kasıt yoksa günaha girmiş sayılmayacakları gibi hususları tek tek zikretmesi, bizlere konunun nesep ile ilgili olduğunu açıkça göstermektedir.³⁵¹ Ayrıca hadislerdeki rivayetlerde “Muhammed bin Zeyd” diye seslendikleri kişiye, bu ayetin nüzulünden sonra “Zeyd bin Harise” olarak seslenmelerinin anlatılması da bu görüşü teyid etmektedir.

Öte yandan İslam Hukuku, oğlu olduğu iddiasında olan kişiyi, eğer buna ihtimal varsa kendi nesebine katması anlamına gelen “istihlak” uygulamasını caiz olarak görmüştür. Bunun şartı, müstelhakın (nesebe katılan kişi), müstelhak (nesebe katan kişi) tarafından bilinmesi veya kuvvetli bir zan ile tahmin edilmesidir. Bunun “cahiliye tebennisi” ile bir ilgisi yoktur. İslam dini, istihlak dolayısıyla oluşan nesebi sahih kabul eder.³⁵²

Ayrıca yetimler ve lakitlerin toplum içindeki statüsü ile ilgili bulundukları zamanın şartları ve toplumun genel yapısı çerçevesinde devlet tarafından hukuki düzenlemeler yapılmış ve bu sosyal sorun ihmal edilmemiştir. Klasik kaynaklarda da bu konuyla ilgili çözüm önerilerinin bulunması çok önemlidir. Öyle ki bu sorunun çözümü

³⁴⁹ Yıldırım, Evlat Edinme, s.57.

³⁵⁰ İbn-i Haldun, **Mukaddime**, Kaynak Yayınları, 2017, Cilt:1, s.171.

³⁵¹ Yıldırım, Evlat Edinme, s.59.

³⁵² Yıldırım, Evlat Edinme, s. 60.

sonrasında hedeflenen gaye korunmaya muhtaç çocuklara hukuki bir statü kazandırılırken koruyucu ailelere de ahlaki ve hayri gayeleri temin etmek olmuştur.³⁵³

³⁵³ M. Köse, s.300.

SONUÇ

Geleceğimiz çocuklarımızdır. Bir toplumun gelişmişlik düzeyi, yetiştirdiği çocuklara verdiği mutluluk ve özgüven ile doğru orantılıdır. Bunu sağlayacak en önemli kurum ailedir. Tarih boyunca ve günümüzde farklı sebeplerle, her çocuk aile ortamında yetişme şansına sahip olamayabilmektedir. Geçmişte geniş aile yapısına sahip toplumlarda çocuğa aile içinde sahip çıkılırken, daha çok bireyselleşmenin ön plana çıktığı çağımızda çekirdek aileye doğru gidildikçe bu dayanışma azalmış ve bu açık, devlet kurumları tarafından kapatılmaya çalışılmıştır.

Sanayi Devrimi ile başlayan kentleşme sonucu küçülen aile yapısıyla birlikte korunmaya muhtaç çocuklar için devletler, kurum bakımına yönelmişlerdir. Yaşanan iki büyük dünya savaşı sonucunda bu çocukların sayısı daha da artmış ve hatta İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra en çok duyulan slogan “Çocukları kurtarın!” olmuştur. Bakıma muhtaç çocukların bir arada yaşadığı kurumların sayısının bu dönemde oldukça artmış olduğu görülmektedir.

İnsanların temel ihtiyaçları olduğu herkesin bildiği bir gerçektir. Maslow “İnsan Motivasyon Teorisi” adlı çalışmasında insan ihtiyaçlarının hiyerarşik bir düzeni olduğunu belirtmektedir. Temel ihtiyaçlar karşılandıkça bir üst düzeydeki ihtiyaçlar, davranışların temel motive edicisi olmaktadır. “İhtiyaçlar Hiyerarşisi Piramidi” olarak adlandırılan bu listede insanın temel ihtiyaçları fizyolojik, güvenlik, sevmeye-sevilme, ait olma, saygı ve kendini gerçekleştirme olarak sıralanmaktadır.

Kurum bakımının bu ihtiyaçları karşılayıp karşılamadığı hakkında birçok araştırmalar yapılmış ve yapılmaktadır. Kurum bakımı hakkında en çarpıcı araştırmalar Romanya yetimhaneleri üzerindedir. Bu yetimhanelerde kalan çocukların çoğunluğu fizyolojik olarak yaşlılarının yarısı kadar bile gelişim göstermiyordu. Yetimhane çocukları, evlat edinilen ve aileleri yanında yaşayan çocuklar arasında yapılan uzun süreli bilimsel bir çalışmada evlat edinme yaşının çocukların IQ seviyeleri üzerinde ne kadar etkili olduğu tespit edilmeye çalışılmıştır. Aileleri yanında yetişen çocukların IQ

seviyeleri en yüksek bulunurken (ort: 109), erken dönemde evlat edinilen grup (ort:99), 8 ay-24 ay arası evlat edinilen grup (ort:89), en düşük IQ seviyesinin ise 2 yaş sonrası evlat edinilen çocuklarda (ort: 71) olarak tesbit edilmiştir.

Günümüzde yapılan bilimsel araştırma ve çalışmalar göstermektedir ki; Kurum bakımı olarak tanımlanan çocuk yuvaları, yetiştirme yurtları, çocuk ev ve köylerinin çocukların beden ve ruh sağlıklarının gelişiminde negatif etkileri oldukça fazladır. Bu olumsuz sonuçlar ve her geçen gün sayıları artan sokak çocukları problemi, devletleri daha sağlıklı alternatifler arayışına itmektedir.

Çocuklara küçük insan gözüyle bakıldığı, büyüklerle aynı cezalara çarptırıldığı batı toplumlarının aksine; çocukluğu farklı dönemlere ayırarak, “Buluğa erinceye kadar çocuktan kalem kaldırılmıştır.” diyen İslam Fıkhi bu konuya nasıl bir çözüm getirmiş ve İslam Fıkhi’ni esas alan toplumlar tarafından nasıl uygulanmıştır?

Kendisi de bir yetim olan Peygamberimiz ve onun Ashabı döneminde kimsesiz çocukların yetiştirilmesi ayet ve hadislerle teşvik edilmektedir. Korunmaya muhtaç çocukların bakımı ve yetiştirilmesi dini bir görev ve sorumluluk olarak kabul edilmektedir. İslam fıkıh literatüründe yer alan “hidane”, “velayet”, “vesayet” adıyla anılan düzenlemeler ve sokağa terkedilmiş çocukların aile ortamında himaye edilmesini teşvik eden “lakit” başlığı altında ele alınan düzenlemeler bunların başlıcalarıdır.

Hidane hak ve sorumluluğu, velayet çeşitlerinden biri olan velayet ale’n-Nefs ile iç içe olan bir müessesedir. Çocuğun velayetinin sahibi olan baba onu koruma vazifesini üstlenirken, aynı çocuğun beslenme ve yetiştirilmesi, hidane göreviyle kadınlara bırakılmıştır. Evlilik birliğinin sona ermesi veya taraflardan birinin vefat etmesi sebebiyle bu iki konunun sınırları çizilmiş ve hidane süresinin sonuna kadar devam etmiştir. Hidane hakkı konusunda hakime geniş yetkiler verilmiş olması, bu husustaki hükümlerin durağan olmadığını, zamana ve şartlara göre çocuğa en uygun hükmün verilmesi amacıyla yeni hüküm ve kararların alınacağını göstermektedir.

Hidane ve velayet konusunda yapılan araştırma ve çalışmalar göstermektedir ki İslam Hukuku ve hukukçuları tarafından daima çocuğun hakkı ön planda tutulmuş ve hukuki düzenlemeler çocuğun yararı esas alınarak yapılmıştır.

İslam hukukçuları bulunmuş kimsesiz çocukların bakım ve gözetimi, büyütülüp eğitilmesine yönelik birçok kural ve doktrin geliştirmişler, lakit ve mültakitle alakalı ayrıntılı hükümler getirmişlerdir. Bulunmuş çocuklar hakkında sosyal ve hukuki düzenlemeler getirilerek olay kendi seyrine bırakılmamıştır. Fakihlerin çoğunluğuna göre bulunmuş çocuğu almak farz-ı kifaye olarak kabul edilirken eğer çocuğun yerini onu bulandan başkası yerini bilmiyor ve helakinden korkuluyorsa bu görevin farz-ı ayn olarak kabul edilmesi, iltikatın (bulunan çocuğu sahiplenme) toplumsal bir vazife olduğunu bizlere göstermektedir.

Bulunan çocuğun anne-babası olmaması sebebiyle nesebi de yoktur. Neseb iddiası hususunda katı kurallar bulunmasına rağmen, babası olacak yaşta bir kişi lakitin kendi çocuğu iddia ederse hukuk kuralları işletilmeksizin çocuk bu kişiye verilir. Hanefiler salt yarar bulunması ve başkasının zarar görmemesi sebebiyle kıyası terk ederek “istihsan”la hüküm vermişlerdir. Böylece hem çocuğun bir nesep sahibi olması hem de sıcak bir aile ortamına kavuşması hedeflenmiştir.

Lakitin velayeti, “Velisi olmayanın velisi devlettir” ilkesi gereğine devlete aittir. Ancak devlet bu görevi öncelikle çocuğu bulan kişiye verecektir. Annenin hidane hakkı konusunda daha elverişli olması gibi, mültakit de bu hususta herkesten daha elverişlidir. İhtiyaç halinde hakim tarafından mültakit elinde bulundurduğu yetkiler arttırılabilir. Mültakit, görevini ihmal ve suistimal etmediği veya lakitin nesebini iddia eden bir kişi bulunmadığı sürece bu görevi ifa etmeye devam edecektir.

Bu verilerden de anlaşılacağı üzere, İslam Hukuku kimsesiz çocukların aile yanında yetiştirilmesini önemsemekte ve teşvik etmektedir. Özellikle lakit konusundaki örnekler günümüz koruyucu aile uygulaması ile benzerlik arz etmektedir.

Osmanlı’da uygulanan geçici tebenni müessesesi de çocukların aile yanında korunması amacıyla geliştirilen müesseselerdendir. “Evlatlık, manevi evlatlık” gibi isimlerle anılan tebenni uygulaması, soy bağıını koruması, miras hakkını reddetmesi ve geçici bir yerleştirme olması bakımından Türk Hukuk Sistemi’ndeki evlat edinmeden ayrılmaktadır. Çocukların öz ailelerinin soyadını taşımaya ve aileleriyle görüşmeye devam ettiği bu sistem evlatlık kurumundan çok günümüz koruyucu aile uygulamasıyla benzerlik göstermektedir.

Medeni Kanun'un kabulü ile uygulanmaya başlayan modern evlatlık sistemi ve çekirdek aileye doğru küçülmenin de etkisiyle Osmanlı toplumunda yerleşik koruyucu aile kültürü zamanla ortadan kalkmıştır. Devletin kurum bakımına ağırlık vermesi de bu süreci hızlandırmıştır. 1949 yılında kanunlarda yer almaya başlayan koruyucu aile müessesesi, ancak 1961'den sonra yeniden uygulama sahası bulmaya başlamıştır.

Hız. Peygamber döneminde ve Osmanlı toplumunda uygulanan koruyucu aile sistemi yüzyıllar boyunca kimsesiz veya korunmaya muhtaç çocukların korunmasına yönelik önemli bir vazifeyi ifa etmiştir. Bu çocukların hem öz aileleri ve hem de toplumla sağlıklı ilişkiler geliştirmesine ve bu ilişkileri devam ettirmesine imkan sağlamıştır.

Bir çocuğun sağlıklı ve özgüvenli bir şekilde büyüebilmesi için en uygun yer kendi aile ortamıdır. Bunun mümkün olmadığı (anne babanın olmaması, ölmesi, çocuğa bakabilecek durumda olmaması, çocuğun ihmal ve istismar edilmesi gibi sebeplerle) olmadığı durumlarda koruyucu aile müessesesi devreye girmelidir. Koruyucu aileye verilen çocukların imkanlar dahilinde öz aileleri ile bağları koparılmamalıdır.

Koruyucu aile kurumunun sağlıklı işleyebilmesi için devlet kurumları, gereken destek ve kontrolü sağlamalıdır. Koruyucu aile olmak isteyen aileler fiziksel ve ruhsal açıdan sağlıklı olmalarına özen gösterilmeli ve gerekli kontroller devlet tarafından yapılmalıdır.

KAYNAKÇA

Aktan, Hamza. İslâm Aile Hukuku, **Sosyal-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi**, C.II, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara, 1992, Cilt:2, ss.426-427.

Aktan, Hamza. **İslamda İnanç ve Günlük Anlayış Ansiklopedisi**, (I-IV), İst. 1997, s. 509.

Akyüz, Emine. **Evlat Edinmeye İlişkin Uluslararası Sözleşmeler**, Çağdaş Hukuk Sistemleri ve Türk Medeni Kanunu, Ankara 1995, s.153 aktaran Mahmut Kızır, **Türk Hukukunda Evlat Edinme**, Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 17, 2009, ss.151-184.

Algül, Hüseyin. “**Mistah b. Üsase**”,DİA, Cilt:30, 2005, s.188.

Ames, Ellinor, M.C. Carter. **A study of Romanian orphanage children in Canada: Background, sample, and procedure**, Canadian Psychology, 1992, 33, 503.

Ames, Ellinor, Maclean, Kim & Fisher, Lianne & J. Morison, S & Thompson, S & Mainemer, H., **The Development of Romanian Orphanage Children Adopted to Canada**, 1997.

Ames, Ellinor. **Spitz revisited: A trip to Romanian “orphanages”**, Canadian Psychological Association Developmental Psychology Section Newsletter, 1990, 9 (2), 8-11.

Amin, Cahide, Müge Tan. **Erkek yetiştirme yurdu çocuklarında davranış sorunları**. Ege Üniversitesi Hemşirelik Yüksek Okulu Dergisi 4: 1, İzmir, 1988.

Ansay, Sabri Şakir. **İslam Hukukunda Kasani'ye Göre Bulunmuş Çocuk**, AÜİFD, Cilt:6, Sayı:1, 1955, s.13-15.

Arnold, Sir Thomas Walker **İntişar-ı İslam Tarihi: İslam'ın Yayılış Tarihi**, 2.basım, çev. Hasan Gündüzler, Akçağ Yayınları, Ankara, 1982, s.307-308.

Arsal, Sadri Maksudi. **Umumi Hukuk Tarihi**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1948, s.134.

Ateş, Süleyman. **Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri**, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul 1988, Cilt:1.

Ayaz Muhammed, ve arkadaşları. **3-5 Yaş Grubu Kurum Bakımındaki Çocuklarda Ruhsal Hastalık Sıklığı ve İlişkili Etmenler**, Türk Psikiyatri Dergisi 2012; s.23.

Aydın, Mehmet Akif. “**Evlât Edinme**”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, C.11, İSAM Yayınları, İstanbul, 1995, s.527.

Aydın, Mehmet Akif. **İslam-Osmanlı Aile Hukuku**, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 1985, s.184.

Ayiter, Kudret. **Roma Hukuku Dersleri, Aile Hukuku**, Ankara, 1963, ss. 42-50'den aktaran Erbay, s. 15.

Bardakoğlu, Ali, “**Hidane**”, DİA, Cilt:17, 1998, ss. 467-471.

Barkan, Ömer Lütfi. “**Avârız**”, DİA, Cilt:2, ss. 13-19.

Baş, Mesut. **Yetiştirme yurdunda ve ana-baba yanında kalan öğrencilerin kaygı düzeyleri**, Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 5 (5), 1990.

Başkan, Ömer. **Koruyucu aile olmak, Kur'ani Söylemde Yetim Kavramı ve Anlam Alanı**, s.36.

Bay, Abdullah. **Osmanlı Toplumunda Evlatlıklar ve Hukuki Durumları**, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Sayı: 9/4, Ankara, 2014, ss.149-163.

Blech, Rabi Benjamin. **Nedenleri ve Niçinleriyle Yahudilik**, 2.baskı, çev: Estreya Seval Vali, Gözlem Yayıncılık, 2003.

Buhari, İmam. “Talak”, **es-Sahih**, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992, Cilt:1-7.

Canan, İbrahim. **Allah’ın Çocuklara Bahsettiği Haklar**, Timaş Yayınları, İstanbul 2001.

Canan, İbrahim. **İslamda Çocuk Hakları: Çocuk Hakları Beyannamesi Işığında**, 2. basım, Yeni Asya Yayınları, İstanbul 1981.

Canan, İbrahim. **Kur’an’da Çocukla İlgili Meseleler**, Atatürk Üniversitesi Faculty of Divinity Review, Sayı:8, Ocak 1988.

Cebe, Fevzi. **Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Yetiştirme Yurtlarında Barınan Çocukların “Benlik Saygısı”, “Depresyon”, “Kaygı” Skorlarının Ailesi Yanında Kalan Çocuklarla Karşılaştırılması**, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Adli Tıp Enstitüsü, İstanbul, 2005.

Çeker, Orhan. **İslam Hukukunda Çocuk**, Kayıhan Yayınları, İstanbul 1990.

Çetin, Hacer, Hicran Çavuşoğlu. **Yetiştirme Yurdunda ve Aileleri ile Yaşayan Adelösanların Benlik Saygıları ve Psikolojik Belirtilerinin Karşılaştırılması**, Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi, Cilt:2 sayı:4, 2009.

Davutoğlu, Ahmed. **Sahih-i Müslim Tercüme ve Şerhi**, Rihle Kitap, İstanbul, 1977, Cilt:1.

Dennis, Wayne. **Children of the cre`che**, Appleton–Century–Croft, New York, 1973’ten aktaran Ellinor Ames, **The Development of Romanian Orphanage Children Adopted to Canada**, 1977.

Döndüren, Hamdi. **Delilleriyle Aile İlmihali**, 1.baskı, Erkam Yayınları, İstanbul 1995.

Döndüren, Hamdi. **Delilleriyle İslam Hukuku**, 2.baskı, Erenler Matbaası, İstanbul 1983.

Erbay, Celal. **İslam hukukunda Küçüklerin Himayesi**, Rağbet Yayınları, İstanbul 1998.

Erdoğan, Mehmet. **Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü**, İstanbul, 2003, s. 168.

Erdoğan, Oktay. **Çocuk Hakları**, Acar Basım, İstanbul, 2011, s. 165.

Esen, Hüseyin. **İslam Hukukunda Veled-i Zina**, yay. haz.: Hüseyin Kader, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2007.

Ferruh, Ömer. **İslam Aile Hukuku: İslamın Zuhuruna Kadar Kısa bir Hukuk Tarihi ile Birlikte**, Çeviren: Y.Ziya Kavakçı, Sebil Yayınevi, İstanbul, 1969.

Fırlalı, Ethem Ruhi. DİA, “**Abdullah b. Cafer**”, Cilt: 1, 1988, s. 89.

Fırlalı, Ethem Ruhi. DİA, “**Ebu Talip**”, Cilt: 10, 1994, s. 237-238.

Goldfarb, William. **Effects Of Psychological Deprivation In Infancy And Subsequent Stimulation**, American Journal of Psychiatry, 1945, 102, ss. 18-33.

Goldfarb, William. **Emotional And Intellectual Consequences Of Psychologic Deprivation In Infancy: A Re-Evaluation**. In P. Hoch & J. Zubin, Psychopathology of Childhood, Grune & Stratton, New York, 1955.

Goldfarb, William. **Infant Rearing And Problem Behavior**, American Journal of Orthopsychiatry, 1943, 15, 249-65.

Gökçe, Birsen. **Memleketimizde Cumhuriyet Devrinde Kimsesiz Çocuklar Sorunu İle İlgili Tutumun Sosyolojik Mukayeseli Tahlil ve İzahı**, S.S.Y.B. Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğü, Ankara, 1971.

Gündoğdu M, G Zeren, **Yetiştirme yurdunda ve ailesinin yanında kalan ergenlerin kimlik gelişimlerinin karşılaştırılması**, Türk Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi. Cilt:3 Sayı:22, 1999.

Güneş, Adem. **Aile ile Bağlanma Aidiyet**, Timaş Yayınları, 2016, s.15.

Hamidullah, Muhammed. **H. Peygamber zamanında Medine'nin Sosyal Yapısı**, çev. İhsan Süreyya Sırma, İlim ve Sanat Dergisi, 1986, s.69.

Harman, Ömer Faruk, “Çocuk düşürme”, DİA, 1993 C. 13, s. 364.

Harrigan, William, Commons, Michael. **Replacing Maslow's Needs Hierarchy With an Account Based on Stage and Value**. Behavioral Development Bulletin. 2015, 20. 24-31.

Hökelekli, Hayati. “Çocuk”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, TDV, Cilt:8, İstanbul, 1993, (Çocuk) s.355.

İbn Rüşd, **Bidayetü'l Müctehid ve Nihayetü'l Muktesid**, Kahraman Yayınları, İstanbul, 1985, Cilt:2, s. 339.

İbni Abidin, **Reddü'l-Muhtâr Ale'd-Dürri'l-Muhtâr**, Çev: Davudoğlu, Ahmed, Şamil Yayınları, 1983, Cilt: 9, s.109.

İbn-i Haldun, **Mukaddime**, Kaynak Yayınları, 2017, Cilt:1, s.171.

İnan, Ali Naim. **Çocuğun Korunması ve Polis**, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Cilt:37 Sayı:1, 1980, ss.243-250.

İnan, Ali Naim. **Çocuk Hukuku**, Ankara Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1968.

İpşirli, Mehmet. “**Avârız Vakfı**”, DİA., Cilt:6, s.109.

Jerome, N., **Application of the Maslow's hierarchy of need theory; impacts and implications on organizational culture, human resource and employee's performance**. International Journal of Business and Management Invention, Cilt:2 Sayı:3, 2013, ss:39-45 2319 –8028 .

Johnson, A. & V. Groze, V. **The orphaned and institutionalized children of Romania**, Journal of Emotional and Behavioral Problems, 1993, 2(4), 49-52.

Kaler S.R., B.J. Freeman, **Analysis of Environmental Deprivation: Cognitive and Social Development in Romanian Orphans**, Journal of Child Psychology and Psychiatry, 1994, 35: 769-781.

Kalish, R.A.. **Why People Bheave: A Look at Motivation. In: The Psychology of Human Behavior**, 3.baskı, Brooks/Cole Publishing Company, 1973'ten aktaran H.Tezcan Uysal ve M.Güçlü Kayhan, **Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisi Perspektifinden A ve B Tipi Kişiliğin İşe Gömülme İstekliliğine Etkisi**, Social Sciences Research Journal, Cilt:7, Sayı:4, 2018, ss. 9-23.

Kandemir, M. Yaşar. “Ümmü Seleme”,DİA, Cilt:42, 2012, ss.328-330.

Kapar, Mehmet Ali. “Mev’ude” DİA,2004, Cilt:29. ss. 491-492.

Karaman, Hayrettin. **Anahatlarıyla İslam Hukuku**, 10.baskı, Ensar Neşriyat, 2005, Cilt:2, s.26.

Karaman, Hayrettin. **Mukayeseli İslam Hukuku**, İrfan Yayınevi, İstanbul, 1974, Cilt:1, ss. 186-187.

Kasani, Ebu Bekir. **Bedai’i’s-Sanai fi Tertibi’ş-Şerai**, Daru’l-Kütübü’l-İlmiyye, Beyrut. Cilt:7, 171-172.

Kazıcı, Ziya. **İslam Müesseseleri Tarihi**, Kayıhan Yayınları, İstanbul, 1991.

Kligman, G.. **The Politics of Duplicity: Controlling Reproduction in Ceausescu’s Romania**, University of California Press, Berkeley CA, 1998.

Koç, Reşat Ekrem. “Avârız Sandıkları”, İstanbul Ansiklopedisi, Cilt:3, s.1343-1344.

Kohn, Alfie. **Koşulsuz Ebeveynlik**, 2.baskı, Görünmez Adam Yayınları, 2015, s.24.

KOREV, **Koruyucu Aile Hizmeti**, <https://www.korev.org.tr/p/7/koruyucu-ailelik-nedir>, (15.04.2019)

Köse, Murtaza **Mukayeseli Hukukta Evlat Edinme Problemi**, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı:15, Erzurum, 2001, s.270.

Köse, Saffet. “Rüşd”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, TDV, Cilt: 35, ss.298-300.

Köse, Saffet. **İslam Hukuku El Kitabı**, Grafiker Yayınları, Ankara, 2013, s.364.

Kurt, Abdurrahman, **Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi**, TC. Başbakanlık Aile Araştırmaları Kurumu Yayınları No: 71, Aralık, 1991, Ankara, s.549.

Kurt, Abdurrahman. "**Tanzimat Döneminde Koruyucu Aile Müesseseleri**", Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi, Cilt:2, TC. Başbakanlık Aile Araştırmaları Kurumu, Ankara. 1992, s.553.

Kurt, Abdurrahman. **Bursa Sicillerine Göre Osmanlı Ailesi**, Sentez Yayıncılık, 2013 ss. 98-100.

Kurt, Abdurrahman. **İslam’ın İlk Döneminde Aile Müessesesi -Sosyolojik Bir Yaklaşım-**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler 1987, s. 20.

Kurt, Abdurrahman. **İslam’ın Koruyucu Aileye Bakışı**, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi Sayı:6, cilt:6, 1994, (İslam), ss. 177-187.

Kutlu, Mustafa. **Yetiştirme Yurdunda ve Ailesi Yanında Kalan Öğrencilerin Özsaygı Düzeylerini Etkileyen Bazı Değişkenler**, Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya, 1992.

Küçük, Necip Ali. **Çocuk Hukuku**, Ankara: Ahmed İhsan ve Şükrü, 1936, s. 57-58.

Maslow, A.H. **A Theory Of Human Motivation**. Psychological review, Brooklyn College, 1943, 50(4), 370-396.

Maslow, A.H. **Motivation and Personality**, Harper & Row, New York, 1970.

McMullan, S.J., L. Fisher, **Developmental progress of Romanian orphanage children in Canada**, Canadian Psychology, 1992, 33(2), 504.

MEGEP, **Çocuk Gelişimi ve Eğitimi**, Ankara, 2009, s 72.

Onaran, Oğuz. **Çalışma yaşamında güdülenme kuramları**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No: 470, 100. Doğum Yılında Atatürk'e Armağan Dizisi: 13, Sevinç Matbaası, Ankara, 1981.

Onur, Bekir. **Çocuk Tarih ve Toplum**, İmge Kitabevi, Ankara, 2007, s. 147-148.

Ortaylı, İlber. **Osmanlı Toplumunda Aile**, Pan Yayıncılık, İstanbul, 2001.

Osmanoğlu, Ayşe. **Babam Sultan Abdülhamit Hatıralarım**, 14.baskı, Timaş Yayınları, 2017.

Özcan, Tahsin. **Osmanlı toplumunda Yetimlerin Himayesi ve Eytam Sandıkları**, İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi Sayı: 14, Yıl: 2006 s.112.

Özen, Şükrü. “**Vela**”, DİA, 2013, Cilt:43 s.11.

Öztürk, Cemil. **Osmanlı’da Bir Mesleki Eğitim ve Çocuk Esirgeme Kurumu: Darü’l Hayr-ı Âli**, Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi, İstanbul, 1991, s.1.

Öztürk, Osman. **Osmanlı Hukuk Tarihinde Mecelle**, İslami İlimler Araştırma Vakfı, İstanbul, 1973.

Pakalın, Mehmet Zeki. **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul, 1971, Cilt:1, s. 30.

Sahillioğlu, Halil. “**Avârız**”, DİA., c. IV, s. 108-109.

Sears, William, Martha Sears. **Doğal Ebeveynlik**, 3.baskı, Doğan Kitap, İstanbul, 2011, s.261.

Spitz, Rene. **Hospitalism: An Inquiry Into The Genesis Of Psychiatric Conditions In Early Childhood**. Psychoanalytic Study of the Child, 1945, 1, ss.53-74.

Şahyar, Ayşe Esra. DİA, “**Ümame binti Hamza**”, Cilt:42, 2012, ss.301-302.

Şahyar, Ayşe Esra. **Koruyucu Aile Olmak**, 2.baskı, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara, 2015.

Şimşek, Zeynep ve diğerleri, **Kurum Bakımındaki Çocuk ve Ergenlerde Davranış ve Duygusal Sorunların Epidemiyolojisi; Ulusal Örneklemde Karşılaştırmalı Bir Araştırma**, Türk Psikiyatri Dergisi 2008; 19(3):235-246.

T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı 14 Aralık 2012 tarihli 28497 sayılı “**Koruyucu Aile Yönetmeliği**”.

T.C.. **Türk Medeni Kanunu**, Kanun Numarası: 4721, Madde 28, Resmi Gazete, Yayın Tarihi: 8.12.2001, Sayı: 24607.

TDK, **Türkçe Sözlük**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2011.

Topaloğlu, Bekir. DİA, “**Mevla**”, 2004, Cilt:29, ss.440-441.

Tora, **Türkçe Çeviri ve Açıklamalarıyla TORA ve Aftara**, Çev: D.Yani S.Saylağ, Moşe Farsi, Gözlem Yayıncılık, 2009.

Tunç, Erhan. **Yetiştirme Yurdunda Kalan Ergenlerle Ailesiyle Birlikte Kalan Ergenlerin Benlik Algıları Bakımından Karşılaştırılması**, Yüksek Lisans Tezi. Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2000, ss.81-91.

Tümkiye, Songül. **Ailesi Yanında Ve Yetiştirme Yurdunda Kalan Ergenlerin Umutsuzluk Düzeylerinin Karşılaştırılması**, Türk Eğitim Bilimleri Dergisi 3 / 4

, Aralık 2005, 445-459.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. **Osmanlı Tarihi, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları,** 1975, Cilt: 2, ss.558-559.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. **Osmanlı Devleti Teşkilâtından Kapıkulu Ocakları,** Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1984, s. 311-317.

Ünlü, Erdem. **Korunmaya Muhtaç Çocuklar İçin Kurum Bakımı Örneğinde Sosyal Hizmette Değerlendirme Araştırması,** Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1987.

Üstüner, Seval, Neşe Erol, Zeynep Şimşek, **Koruyucu Aile Bakımı Altındaki Çocukların Davranış ve Duygusal Sorunları,** Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi, 12 (3), 130-140, 2005.

Vlad, Odobescu. “**Half a million kids survived Romania's 'slaughterhouses of souls.'** **Now they want justice**”, GlobalPost, 28 Aralık 2015, <https://www.pri.org/stories/2015-12-28/half-million-kids-survived-romania-s-slaughterhouses-souls-now-they-want-justice>, (20.05.2019).

White,C.. **New Opportunities for Romania’s Orphaned Children,** www.noroc.org, 2003, (01.04.2019).

Yanbastı, Gülgün. **Anne Yoksunluğunun Etkileri,** (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Psikoloji Kürsüsü, 1971.

Yavuz, Kerim. **Çocukta Dini Duygu ve Düşüncenin Gelişmesi (7-12 Yaş),** Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1983, s. 44-46.

Yaycı, Altuhul. **7-12 Yaş Yuva Çocukları İle Aile Çocuklarının Psikososyal Davranışları,** Sağlık ve Sosyal Yardım Vakfı Dergisi, Cilt:3, Sayı:1, 1993, ss.16-19.

Yazıcı, Nesimi. **Osmanlılarda Yetimlerin Korunması Üzerine Bazı Değerlendirmeler**, AÜİFD XLVIII, Sayı:1, 2007, ss.17-19.

Yazıcı, Nesimi. **Tanzimat Döneminde Yetim Mallarının Korunmasına Yönelik Yasal Düzenlemeler ve Bazı Uygulamalar**, 12. Vakıf Haftası Kitabı; Ankara, 1995, ss. 46-47.

Yelkenci, Ömer Faruk. **II. Abdülhamit'in Eğitim Hamlesi**, Kaknüs Yay, İstanbul, 2010, s. 132-133.

Yıldırım, Mustafa. **Evlat Edinme**, İzmir İlahiyat Vakfı, İzmir, 2005.

Yıldırım, Mustafa. **İslam Hukukunda Hıdane**, Birleşik Matbaacılık, İzmir, 2005.

Yıldırım, Mustafa. **Yüce Kur'an Açıklamalı ve Yorumlu Meali**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Tıbyan Yayıncılık, İzmir, 2014.

Yıldızalp, Merve. **"Koruyucu Aile Başvurunda e-devlet Dönemi"** Anadolu Ajansı 05.07.2018. Ankara. <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/koruyucu-aile-basvurusunda-e-devlet-donemi/1195310> (Erişim: 15.04.2019).

Yulaf, Yasemin, Funda Gümüştaş. **Kurum Bakımında Yaşayan ve Evlat Edinilen Çocuk ve Ergenlerin Ruhsal Bozukluklar Açısından Karşılaştırılması**, Cukurova Medical Journal 44 (2019): 1-1.

Yüksel, Hasan. **Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Hayatında Vakıfların Rolü (1585-1683)**, Dilek Matbaası, Sivas, 1998, s. 146.